Proletari din toate țările, uniți-vă!

19 (43)

15 oct. 1973

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ LITERARĂ FONDATĂ DE SOCIETATEA JUNIMEA DIN IAȘI, LA 1 MARTIE 1867. APARE BILUNAR. PREȚUL 2 LEI

PROFIL CANTEMIREAN

Dacă aspirația spre monumental e specifică unei mentalități constructive, definind un creator care are revelația propriilor sale posibilități, atunci Cantemir, principele savant, reprezintă nu numai primul exemplu de monumentalitate, ci și o primă mare sinteză în spiritualitatea românească. In aparență un izolat, însă unul lucrînd — în tot ce a construit — ca exponent al națiunii sale. A dat impulsuri unui fond preexistent. Dar ce vrea să zică, mai precis, aceasta? Stilul fundamental al unei culturi, în raport cu universalul, se materializează — în creație — într-o vie aspirație spre coerență. Marii cronicari moldoveni avuseseră contacte revelatoare cu modelele latine; la alți premergători moldovalahi se adaugă interesul pentru modelele bizantine, paralel cu cunoașterea celorlalte. Prin anvergura informației, autorul *Divanului* se situa categoric pe o treaptă superioară, ceea ce determină pe N. Iorga (care-l va studia cu particulară comprehensiune) să-i sublinieze profilul de excepție: „A fost în vremea lui unicul exemplar al unui erudit stăpîn pe cuprinsul întreg al celor trei civilizații pe care le-a dat omenirea și astfel s-a impus tuturor mediilor culturale în care a ajuns să se manifeste". Însă mai mult decît contactele cu „lumea clasică", cu „aceea a Islamului", mai mult chiar „decît celelalte raporturi", frapant este, „caracterul lui reprezentativ românesc, peste care se trece prea ușor". Spirit enciclopedic, tentat de universalitate, la Cantemir conștiința autohtoniei imprimă scrisului o perspectivă românească pe care ultima-i operă, *Hronicul vechimii romano-moldovalahilor* (elaborată în pribegie) o reliefa chiar în titlu. Hronicul a fost cîntecul său de lebădă, însoțit de convingerea permanenței fenomenului românesc pe aceste locuri, căci „...țările acestea pe care românii și astăzi le țin, niciodată de dînșii nu au rămas părăsite și pustiite, ci, totdeauna au avut stăpîniri întemeiate, după cum mărturisesc și istoricii străini". Disponibilitățile savantului au fost imense. Amplu informat în cultura greco-latină, în filozofia neoaristotelică, în orientalistică (turcă, persană, arabă), avînd contacte cu realitățile occidentale și rusești, nimeni nu-l putea egala. Așa se explică multiplele priorități cantemiriene, ca istoric al imperiului otoman, ca gînditor și moralist (*Logica*, *Metafizica*, *Divanul*), ca etnograf și geograf (*Descriptio Moldaviae*), ca autor al primei încercări de roman românesc. Personaje travestite în patrupede și păsări, alte apariții fabuloase, fac din *Istoria ieroglifică* — operă de anticipație romanescă și pamflet politic, redactat la Constantinopol — o colecție de maschere, ca mai vechiul *Roman du Renard*. Dar de unde vine interesul?

Poate fi așezată *Istoria ieroglifică* fără reticențe la temelia romanului nostru? Încheiată în 1705, „în doaîdspredzeace părți împărțită, așijderea cu 760 de sentenții frumos împodobită", cartea despre certurile politice dintre moldoveni și munteni a suscitat controverse. Era de așteptat (titlul ne previne în acest sens) ca *Istoria ieroglifică* să fie o scriere ermetică, destul de greu de descifrat, de vreme ce împrejurările la care se referă rămîn — pentru neinițiați — obscure. Fraza e densă, îmbibată cu aluzii și reflecții morale, iar simbolistica, procedeu pe larg valorificat, distanțează pe cititor de realitățile *stricto-sensu* pentru a-l instala în ficțiune. Comentatori mai vechi, luînd în considerație *scara* „tîlcuitoare" ce dezvăluia identitatea personajelor, s-au înșelat văzînd în lucrarea principelui un document istoric. Ficțiunea, verva polemică, ritmul, mirările, reverberațiile mitologice aparțin curat beletristicii, încît dialogurile dintre „jigănii", „pizmele", „viclesugurile", „vrăjbiile" devin cu atît mai semnificative cu cît sînt proiectate într-un spațiu poetic. Un personaj, Rîsul, se adresează Dulăului la modul homeric, într-o retorică grandilocvent mustrătoare: „O, cap de hîrtie cu crieri de aramă, o, sac de mătase și plin de fîșchie..." Referințele de tip arhaic-mitologic invadează mereu narațiunea, chiar cînd aceasta era pe cale de a urma modele folclorice. La treizeci de ani, Cantemir ține să-și arate știința, de-aceea își pigmentează alegoriile cu tot felul de amănunte. Specificul unei *paseri* e acela de a zbura, drept care se dau etimologii în elinește, ebraică, arăpește, latinește și „în limba noastră". Văzută în spirit emblematic-grotesc, Struțocămila (intrigantul Mihai Racoviță) nu e nici *pasere* nici patruped, ci un monstru, ceva hibrid. Hameleonul suferă de melancolie, și iată cum se confesează: „Ieri, cînd soarele fruntea cailor spre apus și carul spre coada ursului celui mic își întoarce, pre marginea prundișului încoace și încolea, pentru ca melanholiia să-mi rășchir, primblîndu-mă și pentru lucrurile asupră-ne stăruitoare în multe gînduri învăluindu-mă, Moliia, carea blanele strică, în timpinare îmi ieși...". Ce reprezintă în context „caii soarelui", cu privirile spre apus? Să fie vorba de anticul Phaeton, vizitiul soarelui? Explicația o dă autorul însuși, lămurind că are în vedere o anumită oră matinală: „adecă după noui ceasuri de dzi, prin chindie". Firește, deși transfigurate stările politice și sociale specifice epocii stau în primul plan, de unde frecvența judecăților etice, sarcasmul, tranzițiile de la moravurile omului universal la stigmatizarea protagoniștilor moldo-valahi. Ochiul care deformează caricatural își asociază, anticipînd tehnica narativă a lui Creangă, zicerile și sentențiile pedepsitoare, cu precizarea că la Cantemir, numeroase sentenții sînt extrase din clasicii antichității. Tăcerea, zice Cantemir, „capul filosofiii ieste și încă toată cinstea înțelepciunii mai mult într-însa să prijenește"; după care urmează o completare de ordin etic: „Însă înțelepteşte a tăcea și vremea voroavii puține și grele prea la puțini videm și învățătura tăcerii undeva macară în lume a să profesui nu audzim. O, fericită tăcere, că totdeauna cu tăcerea ascultăm și învățăm orice ar fi de învățat și purures din fîntîna tăcerii cuvîntul înțelepciunii au izvorît. Că cine tace mult, mult gîndește, și cine mult gîndește mai de multe ori ce-i mai cuvios nemerește...".

Nu cantitatea cunoștințelor conferă merite cuiva, ci utilitatea lor, de unde observația că „nu didascalul carile în toate dzilele în școală învață, ce cela ce ucenicilor cu învrădnicii și învățături împodobește viața...".

Se face necontenit elogiul înțelepciunii, de aceea protagoniștii întinsului polidialog care este *Istoria ieroglifică* se întrec în a fi „tîlcuitori", exegeți, interpreți ai faptelor. Se povestesc și se ascultă felurite *întîmplări*, termen care la Cantemir este sinonim cu *parabolă*. Diversele „jigănii" se adună mereu la „sfat de obște", pentru a găsi soluții la „nevoia (diferendul) ce le sta asupră", iar intervențiile lor verbale respectă un protocol curtean. *Divanul persian* al lui Sadoveanu urmează pe anumite laturi, mai ales în privința ceremonialului vorbirii, norme similare. Paralel cu fragmente erudite despre

(continuare în pag. 10)

Const. CIOPRAGA

număr dedicat tricentenarului Cantemir

DIMITRIU BÂRLAD — **Dimitrie Cantemir** (din grupul statuar din „Parcul voievozilor" — Iași)

Cantemir sau petrecerea cărților

Sînt cărți pe care vremea le uită
sau nu mai vrea să le citească

și sînt unele în fața cărora îngenunchiezi —
o asemenea carte-i cantemirească

sînt cărți pe care le poți contrazice
— dacă nu cumva chiar singure se
contrazic —

și mai sînt izvoarele eterne
în fața cărora îngenunchiezi

și asculți cum inima vorbește
cu alte inimi, într-o nouă limbă

pe cînd ne lipsea o carte mare cum ar fi
o limbă nemaivorbită
pe care totuși o-nțelegi,
a scris-o Dimitrie Cantemir

și pentru prima dată noi, românii,
spuserăm ce aveam a spune
lumii întregi

Ioanid ROMANESCU

evenimentul

TOAMNĂ AURIE

In această toamnă aurie, cu soare blînd și catifelat, ca într-o pînză de Mihăilescu-Craiu, cînd „Și trupul întreg îmi trăiește în luna octombrie — a ființei", cum mărturisește Ion Chiriac în recentul său volum de versuri „Lumina pămîntului", freamătul muncii clocotitoare nu contenește pe ogoarele întinse și mănoase ale patriei. Mii, zeci de mii, sute de mii de bărbați și femei de la sate — cărora le-au venit într-un patriotic ajutor nenumărați orășeni — strîng cu grijă roadele bogate ale unui an de pasionante eforturi. Culesul și depozitarea bucatelor au fost urmate de zumzetul baritonal al tractoarelor, care răstoarnă brazdele viitoarelor culturi.

Sărbătorirea „Zilei recoltei", fierbinte omagiu adus vredniciei lucrătorilor din acest important sector al economiei naționale, a prilejuit tocmai evidențierea rezultatelor fructuoase ale acestor bărbați și femei în toate ramurile producției agricole, iar ca un corolar — succesele dobîndite în toate județele țării demonstrînd, încă o dată, — dacă mai era necesar — superioritatea agriculturii socialiste.

Și în celelalte ramuri ale economiei naționale — și în primul rînd în industrie — s-au înregistrat victorii remarcabile. Pe primele nouă luni ale acestui an, sarcinile de plan au fost realizate cu o depășire de peste 1 miliard de lei, producția industrială dezvoltîndu-se, în această perioadă, într-un ritm de 14,7 la sută față de perioada corespunzătoare a anului trecut.

Toate acestea bucură inima fiecărui cetățean al patriei, fiindcă bogăția de bunuri și produse aparține tuturor, fiindcă — așa cum a subliniat, din nou, tovarășul Nicolae Ceaușescu la adunarea populară de la Slobozia, cu prilejul „Zilei recoltei" — „tot ceea ce înfăptuim este destinat omului. Intreaga politică a partidului nostru de construcție a orînduirii socialiste este chemată să asigure condiții tot mai bune de viață materială și spirituală pentru toți cetățenii patriei, manifestarea deplină a personalității umane, participarea activă la conducerea societății a tuturor cetățenilor patriei, a întregului popor. Făurirea orînduirii socialiste este opera conștientă a maselor, a poporului, care, stăpîn pe destinele sale, își făurește viața așa cum o dorește".

In acest context, chemarea secretarului general al partidului adresată tuturor lucrătorilor din agricultură de a face totul ca anul 1974 să fie un an record pentru producția agricolă, în toate domeniile are o profundă semnificație, este îndemnul de a valorifica la maximum însemnatele rezerve existente în toate sectoarele din agricultura noastră pentru a obține recolte tot mai bogate — în special la producția de grîu — pentru a face să crească avuția națională și, pe această bază, veniturile și bunăstarea tuturor locuitorilor de la sate, ale întregului popor român.

Chemarea conducătorului iubit al partidului și poporului nostru a găsit un larg și firesc ecou național, materializat prin faptele vrednice de admirație ale oamenilor de pe ogoare care, scrutînd viitorul, își înzecesc forțele spre a pune bazele unei producții record, pentru ca agricultura să aducă o contribuție tot mai importantă la bunăstarea întregii noastre națiuni socialiste.

*

In această toamnă aurie asistăm la o veritabilă efervescență a vieții noastre cultural-artistice. „Decada cărții românești" s-a încheiat, relevînd dimensiunile unui amplu peisaj scriitoricesc și editorial în ansamblu. Că la noi se tipărește mult, aceasta este o problemă de notorietate. După o statistică a U.N.E.S.C.O., România se numără printre primele 15 țări din lume care produc numărul cel mai mare de titluri la un milion de locuitori. Un singur exemplu ni se pare edificator : opera lui Eminescu a fost tipărită, pînă în anul 1944, într-un tiraj total de 115.000 exemplare, iar în ultimele două decenii, numele geniului poeziei românești a apărut pe coperta a 4.157.000 de cărți! Un comentariu ni s-ar părea superfluu. Desigur, „Decada cărții" nu reprezintă decît o etapă calendaristică, marcînd un eveniment festiv. Editurile continuă să tipărească și după sărbătoarea cărții — și ne face plăcere să menționăm împrejurarea că „Junimea" pregătește reeditarea selectivă bibliofilă a „Convorbirilor literare" (primul volum) ; important ni se pare că, odată cu sporul de carte editată, crește apetitul pentru lectura de calitate. Ajungînd aici, nu putem ignora, totuși, fenomenul care a mai atras atenția opiniei publice : în timp ce în librării, cărțile realmente valoroase sînt luate literalmente cu asalt, indicînd bunul gust al cititorilor, în rafturi se mai „așează", încă, rebuturi, efect al peniței cu scamă, maculatură care trebuie, în fine, să constituie un punct de referință și o „critică" la obiect pentru edituri și . . . critică.

Pe de altă parte, teatrele și filarmonicile și-au deschis stagiunea sub cele mai bune auspicii. La Cluj, s-a desfășurat cu succes un festival de teatru al Teatrelor Naționale, la care Iașul a fost prezent cu „Ce înseamnă să fii onest" (Wilde) ; tot orașul de pe Someș a fost gazda ospitalieră a tradiționalei „Toamne muzicale", manifestare prestigioasă, la care și filarmonica ieșeană, sub bagheta maestrului Ion Baciu, a onorat un program variat, program care s-a bucurat de audiență în lumea melomanilor. Nici teatrele de păpuși din țară nu acceptă să fie în afara acestor competiții profesionale : ele și-au dat întîlnire, începînd de la 21 octombrie, timp de o săptămînă, pe litoral.

In acest timp, la Iași a existat un viu interes pentru spectacolele Teatrului Național german din Weimar și concertele cvartetului sovietic Glinka, aflate recent în turneu.

Faptul că, în genere, unele săli spațioase devin, totuși, neîncăpătoare, că multe spectacole de ținută au un binemeritat succes de casă, nu este un caz întîmplător. E o problemă cu implicații directe la actul de educație al marelui public, la setea sa nepotolită pentru cultură, problemă de mare responsabilitate socială. Cuvintele lui Goethe se adeveresc din plin : „nu înveți să cunoști decît ceea ce iubești".

Toamna aceasta aurie ne oferă un nou prilej de a dărui Măriei Sale Spectatorului și Cititorului, iubirea adevărată.

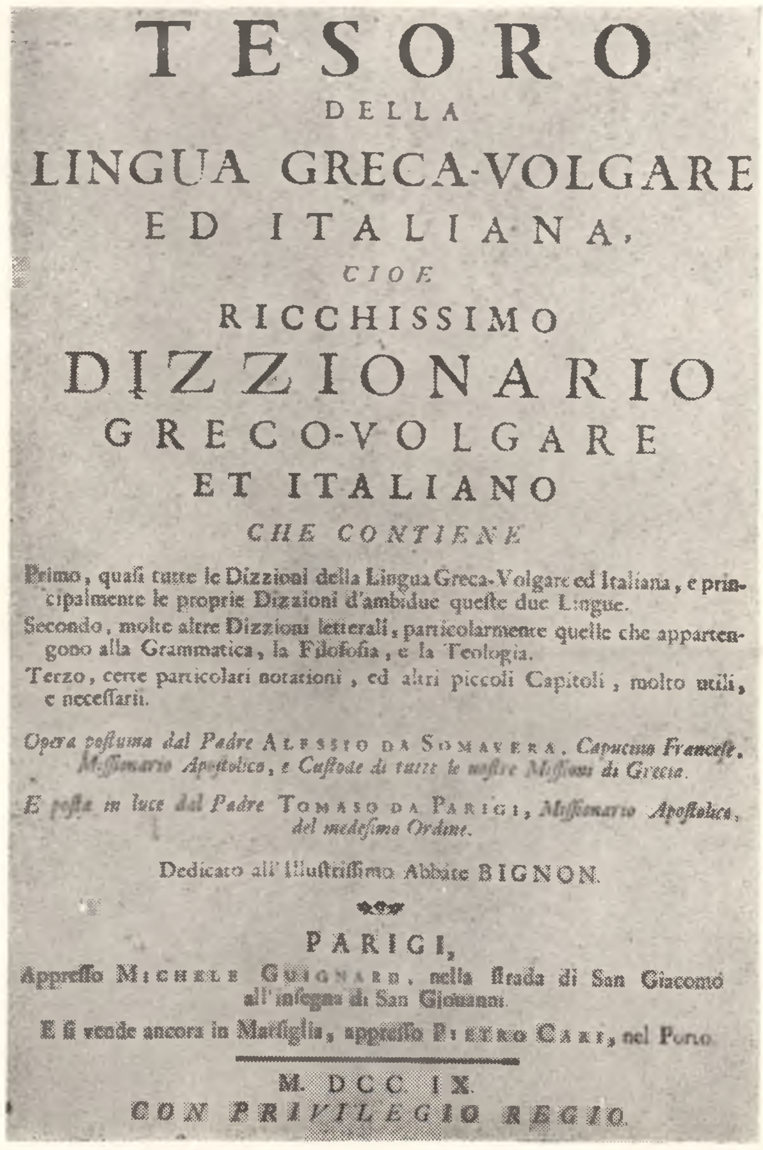
I. ȘTIRU

CANTEMIR ÎN EPOCA

„Precum odată

Din punct de vedere istoric, nu numai opera în sine prezintă interes, ci și răsunetul ei în epocă și în posteritate, răsunet al cărui examen, adesea greu de realizat, poate edifica asupra destinului acesteia, sesizîndu-i urmările efective, valența socială. Căci se întîmplă ca o operă de excepție să nu aibă un erou imediat, rămînînd cu totul exterioară conștiinței contemporanilor, spre a fi „descoperită" abia mai tîrziu, după cum una de valoare mediocră poate exercita o influență reală. Istoricii nu mai cred astăzi suficient să stabilească ce scrieri au apărut într-un moment anume, nici doar valoarea acestora ,considerată în sine, ci le studiază răspîndirea într-o epocă sau alta, gradul lor de iradiație. Scrierile elaborate cu trudnică migală în chiliile evului mediu pot și trebuie să fie cercetate, desigur, și ca valoare intrinsecă, însă studiul circulației lor efective apare acum ca indispensabil, perspectiva sociologică interesînd tot mai mult istoriografia.

În ce-l privește pe Dimitrie Cantemir, pînă în secolul al XIX-lea opera lui a cunoscut o difuziune destul de restrînsă în societatea românească, și multe din ideile cantemiriene care au preocupat epoca regenerării nu apar atît ca rod al unei influențe directe, cît ca rezultat al unor împrejurări politice analoage. După un secol în care avuseseră loc atîtea conflagrații ruso-turce sau ruso-austro-turce, desfășurate pe pămînt românesc, problema orientală intra într-o nouă fază, una care promitea să aducă și principatelor dunărene autonomia și o întocmire „europeană". Linia politică a lui Cantemir urmărește, desigur, acele programe de reformă, nu prea numeroase, în timp ce comisul Ionică Tăutu mai credea într-o autonomie acordată de puterea suzerană, contînd pe „chipuri mai dulci și nestricăcioasă" de a ajunge la același scop, fără să piardă din vedere că „nădejdile străl-

TESORO
DELLA
LINGUA GRECA-VOLGARE
ED ITALIANA,
CIOE
RICCHISSIMO
DIZZIONARIO
GRECO-VOLGARE
ET ITALIANO
CHE CONTIENE

Primo, quasi tutte le Dizzioni della Lingua Greca-Volgare ed Italiana, e principalmente le proprie Dizzioni d'ambidue queste due Lingue.
Secondo, molte altre Dizzioni letterali, particolarmente quelle che appartengono alla Grammatica, la Filosofia, e la Teologia.
Terzo, certe particolari notationi, ed altri piccoli Capitoli, molto utili, e necessarii.

Opera postuma dal Padre ALESSIO DA SOMAVERA, *Capucino Francese, Missionario Apostolico, e Custode di tutte le nostre Missioni di Grecia.*

E posta in luce dal Padre TOMASO DA PARIGI, *Missionario Apostolico, del medesimo Ordine.*

Dedicato all'Illustrissimo Abbate BIGNON.

PARIGI,
Appresso MICHELE GUIGNARD, nella strada di San Giacomo all'insegna di San Giovanni.
E si vende ancora in Marsiglia, appresso PIETRO CARI, nel Porto.

M. DCC. IX.
CON PRIVILEGIO REGIO.

Pagină de titlu a lucrării lui Alessio da Somavera (Tesoro della lingua greca — volgare...), pe care se află semnătura lui Dimitrie Cantemir (vezi pag. III)

lucirii obștești" nu se puteau împlini fără angajarea în luptă a noii generații. Sensul adînc al evenimentelor de la 1821 n-a scăpat spiritelor avansate, care descopereau în ele nu numai „tragodia" țării, evocată de Beldiman, ci și „deșteptarea" ei, începutul acelui „veac înaurit" de care vorbea Tăutu, pe urmele poetului Mumuleanu, care își anunța „sinpatrioții" că „un veac nou ni s-a ivit".

Interesul sporit pentru personalitatea lui Cantemir în primele decenii ale veacului comportă deci o dublă explicație : una pornește de la relativa similitudine a împrejurărilor și aspirațiilor politice, cealaltă de la nevoia de recomandare a poporului român, cu demnitate, în afara granițelor. Principele cărturar era, din acest punct de vedere, o valoare națională, pe care brașoveanul V. Pop știa să o remarce, afirmînd, la 1827, că D. Cantemir reprezintă „slava și cinstea nu numai a moldovenilor, ci a toatei nații românești". Această atitudine se întemeia însă și pe o tradiție cărturărească. Engel văzuse pe la 1800 în Biblioteca din Blaj un manuscris al *Hronicului*, pomenit și în corespondența lui Samuil Micu ca fiind cumpărat pe la 1730 de către Ioan Clain de la un negustor vienez care călătorise la Petersburg. O copie după acest manuscris, completată ulterior de un alt învățat, a fost făcută pe la 1756—1757 de către Constantin Dimitrievici, „dascălul școlii românești" din localitate. Naum Rîmniceanu, G. Lazăr, Dinicu Golescu, evocă obîrșia noastră latină, stimulînd voința contemporanilor de a fi la înălțimea ei. Rîmniceanu condamnă „zavistia" dintre frați și invită, stăruitor, în numele idealului comun : „să ne înviem neamul și să întocmim patria, că încă nu este vremea trecută !".

Un contact mai strîns cu opera lui Cantemir n-a fost posibil decît mai tîrziu și deocamdată parțial. La 1825 banul Vasile Vîrnav tipărea, la Neamț, după versiunea germană din 1771, *Scrisoarea Moldovei*, cu o *închinare* în versuri către domnitorul Ioniță Sandu Sturza, scrisă de Gherontie Ieromonah, în care se releva marea însemnătate a cărții, „pînă acum... neștiută de patrioți". Același Vîrnav traducea din Cantemir, fără vreun comentariu, *Întîmplările Cantacuzinilor și Brîncovenilor*, operă care nu va vedea însă lumina tiparului decît în 1845, prin stăruința lui M. Kogălniceanu.

G. Asachi, căruia cultura națională îi datorează atîtea inițiative lăudabile, se remarcă și prin interesul manifestat față de opera învățatului principe. În 1833 el tipărea la Iași un fragment din versiunea originală a *Istoriei otomane*, sub titlul : *Excerptum ex operibus latinis Demetrii Cantemiri*, cuprinzînd pretinsul discurs rostit de Ștefan cel Mare pe patul morții, discurs în care succesorul la tron, prietenii și camarazii de luptă (O, mi fili Bogdan ! vosque omnes amici et socii, tentorum triumphorum consortes...") erau invitați să-i urmeze consiliile, cu asigurarea că protectorul divin („Deus parentum nostrum, unicus miraculorum fons...") le va trimite un salvator și le va da tărie și curaj ca să-și redobîndească libertatea și gloria de odinioară. De la aceeași operă (acum în traducerea engleză a lui Tindal) pornește Asachi și atunci cînd transpune în versuri legenda lui *Ștefan cel Mare înaintea Cetății Neamț*, recitată în limba franceză pe scena teatrului, cu ocazia plecării din țară a generalului Kiseleff, la 10 aprilie 1834, și tradusă apoi în *Spicuitorul moldo-român* (I, 1841).

Între biografiile de voievozi pe care Z. Carcalechi le publica în *Biblioteca românească*, exprimînd o tendință ușor de sesizat și în *Albina* lui Asachi și în *Curierul* heliadesc, una îl privește pe Dimitrie Cantemir (1834). Faptul merită a fi reținut, fiindcă el coincide cu momentul în care se făceau eforturi pentru întîia editare a *Hronicului vechimii romano-moldo-vlahilor*. La 22 septembrie 1834, consulul rus din Iași îl înștiința pe Mitropolitul Veniamin, ca răspuns la cererea adresată de neobositul cărturar la 5 februarie, că manuscrisele cantemirești pe care le ceruse (*Hronicul* și *Historia moldo-vlahica*) au fost aduse din „împărăteasca arhivă a Moscovei" și vor putea fi copiate în incinta consulatului. A doua zi chiar, Mitropolitul mulțumea călduros, apreciind că istoria constituie „o visterie de mare preț [...], cel mai nobil document al nației", valoros mai cu seamă în „epoha [...] renașterii noastre politicești". A însărcinat de aceea pe G. Săulescu să transcrie textele, obligîndu-l să dea zilnic cîte „trii coale curate și corect scrisă", „întocma după originalul auctorului". La 6 octombrie, el cerea avizul domnesc pentru tipărirea acestei „singrame istorice în limba patriei", ceea ce a și obținut îndată, căci era vorba — aprecia M. Sturdza — de un „monument istoric de mare preț pentru noi, scris de un domn compatriot", iar Mitropolitul încredința lucrarea aceluiași Săulescu, profesor de filosofie și de istorie, cu injoncțiunea de a respecta întrutotul originalul. Asumîndu-și această sarcină, profesorul a tipărit o *înștiințare* către public în care sublinia însemnătatea deosebită a scrierilor lui Cantemir, ca unele ce „aruncă o rază de lumină asupra istoriei țărilor și a națiilor răsăritului în totul și în parte asupra ființei patriei și nației noastre, privite întru neputința istoriei sale ca o insulă rătăcită în mijlocul oceanului". Erau scrieri clasice, transpuse deja în „cultivatele limbi europene". Dintre toate, cel mai interesant pentru români, observa editorul, era *Hronicul româno-moldo-vlahilor*, depus chiar de autor în arhiva imperială. Opera, preciza Săulescu, înfățișează „cu lămurire și pătrundere... genealogia și ființa dacilor", întinderea hotarelor, apoi „genealogia nației române", ale cărei rădăcini eruditul autor le căuta cu un mileniu înaintea erei creștine. „Mari greutăți, legate de „temeiul dovezilor și a modului înțelept și critic cu carile urmărește și dezbate ființa lucrurilor, adevărul faptelor", luminînd „întunericul ceților răvărsate preste istoria Daciei și de mulțimea timpurilor încungiurate de veacuri vărvărite și de îndesitele încălcări, prifaceri și strecurări ale feliuritelor de la miazănoapte năvălitoare ginte, înalță trupina istoriei românilor... din adîncul întăliptelor sale rădăcini, și ridicînd mărețul său creștet, c-al unui prea vechi de zile cedru, ce să înalță din mijlocul întunecimei codrilor Libanului, îl face să privească cu slobozenie lumina soarelui, avînd supt ale sale ramuri întinse pre toate desimele sălbătăciunei, ce împresoară prea învechitul său trunchi, și pune, în sfîrșit, înțeleptul autoriu pre capul acestui nobil arbure împărăteasca coroană a strămoșilor".

În asemenea termeni, preluînd idei și expresii cantemiriene, prefața Săulescu primul tom al *Hronicului*, la 24 noiembrie 1835, cu îndemnul ca nația să se facă vrednică de ostenelile „patriotului autor", pentru ca în iunie 1836 să semneze prefața tomului II : un protest contra „bastardizării" limbii prin împrumuturi lexicale. El se simțea dator să explice pînă și termenii pe care Cantemir îi acceptase la vremea lui, traducînd, la sfîrșit, *popor* prin *norod*, *prințipal* prin *căpetenie*, *profan* prin *lumesc* ș.a.m.d. Faptul se cade a fi relevat, căci ține de preocuparea de a asigura cea mai largă înțelegere a textului, pe linia conduitei lui Cantemir însuși, care dăduse mai întîi o versiune latină (*Historia moldo-vlahica*), pentru a o „preface" apoi sub forma *Hronicului*,

> **„Aceasta a fost opera largă, variată, plină de o dorință imensă de a ști mai mult, a unui om cari a iubit știința mai mult decît acea domnie pe cari de două ori soarta i-a dat-o, pentru a i-o răpi brusc și crud, a unui suflet cari putea fi mîndru de atîtea cunoștinte și de atîta muncă, dar cari nu o dată se smerește, în greutatea urmării adevărului, a unui puternic al lumii, prețuit și cerut în multe părți, dar care a rămas și în locuri atît de depărtate un om al țării sale".**
>
> **N. IORGA**

căci, se destăinuia el, socotit-am că cu strîmbătate, încă și cu păcat va fi, lucrurile noastre de ciia înainte mai mult streinii decît ai noștri să știe". Motivația era de ordin patriotic, și aceasta interesa epoca regenerării în cea mai largă măsură. „Slujească-se dară cu ostenințile noastre niamul moldovenesc și ca-ntr-o oglindă curată chipul și statul, bătrînețele și cinstea neamului său privindu-și, îl sfătuiesc". Fiindcă această „oglindă" (metaforă preluată de la Miron Costin) reflectă originea romană a poporului nostru („a neamului evghenie"), lupta lui pentru libertate și civilizație — argument care convenea patrioților din epocă, în efortul lor palingenetic. Ceea ce învățatul principe afirmase despre „înnobilarea" Daciei de către romani, favoriza aspirația contemporană spre o adîncă reformă a instituțiilor și moravurilor. „Mai trebuesc — spunea Cantemir, comentînd *evghenia* adusă de coloniștii lui Traian — bunătățile obiceainice, conștiința cinstii și nevoința spre dînsa, învățăturile și vredniciile, carele singure numai ceale proaste și varvare obiceaiă a schimba și strămuta pot".

REDEŞTEPTĂRII NAŢIONALE

așea și acmu“

O operă de prestigiu, care demonstra originea latină a poporului nostru și continuitatea neîntreruptă pe teritoriul vechii Dacii pînă la apariția primelor state feudale românești, era menită să ofere noi argumente militanților pentru restabilirea vechii unități, prezumată pînă și în titlu: *Hronicon a toată Țara Românească (care apoi s-au împărțit în Moldova, Țara Muntenească și Ardealul) din descălecatul ei de la Traian împăratul Rîmului [...]și pentru romanii carii de atunce într-însa așezîndu-să, într-aceeași și pînă acmu necontenit lăcuesc*“.

Dar consacrîndu-și „ostenințile“ poporului său, Cantemir se vădește în același timp un pedagog lucid, care știe să îndrume, din azilul său, chinuit de nostalgia patriei: „îl sfătuiesc, conchidea el, ca nu în trudele și sîngele morților, strămoșilor săi să se mîndrească, ce în ce au scăzut din calea vredniciii, chiar (clar) înțelegînd, urma și bărbăția lor rîvnind, lipsele să-și pliniască și să-și aducă aminte că precum odată, așea și acmu, tot aciia bărbați sînt, carii [...] mai cu fericire au ținut cinstești a muri decît [...] nevrednic a trăi“. Îndemn patriotic și realist, care n-a rămas, desigur, fără ecou.

Abia întors în țară de la studii, M. Kogălniceanu a socotit de datoria lui să inițieze tipărirea „operilor întregi“ ale lui Dimitrie și Antioh Cantemir, ca „un vecinic monument în duhul străinilor și în sufletele compatrioților“ săi, căci ceea ce se făcuse pînă atunci în această direcție nu-l putea mulțumi. Ediția, concepută împreună cu C. Negruzzi (1839), n-a putut apare, din pricina lipsei de mijloace, însă marele proiect e semnificativ pentru atitudinea cărturarilor progresiști din epocă față de „scrierile Cantemireștilor“, a căror „slavă“, recunoșteau editorii, „se revarsă și asupra noastră“.

Să notăm și apelul unor istorici, precum Florian Aaron sau G. Săulescu, la informațiile cuprinse în opera marelui cărturar. Ultimul se întemeia pe Cantemir în cercetarea ruinelor de la Ghertina, unde credea că descoperă (1837) cetatea Caput—Bovis, înălțată de Justinian. Vasile Pop publica în *Foaie pentru minte inimă și literatură* (1840) un articol despre *Hronicul* editat la Iași, cu observații asupra limbii, iar Kogălniceanu punea în discuție *(Arhiva românească*, I), evocînd *Bătălia de la Războieni*, legenda transmisă de Cantemir și preluată de Asachi cu privire la episodul ce ar fi avut loc sub zidurile Cetății Neamț, cînd, înfrînt, domnitorul ar fi fost îndemnat de maică-sa să continuie lupta pînă la izbîndă sau pînă la moarte. Tot lui Kogălniceanu datorim și întîia publicare a *Întîmplărilor Cantacuzinilor și Brîncovenilor* (în *Arhiva românească*, II), după traducerea, deja amintită, a lui Vasile Vîrnav.

Epoca redeșteptării a înțeles așadar să folosească din vechiul patrimoniu tot ce putea servi ca mijloc de îndrumare a opiniei publice și de înrîurire a factorilor de decizie în direcție națională. Opera lui Dimitrie Cantemir, cunoscută doar într-o mică măsură răspundea perfect acestei năzuințe.

Interesul față de această operă va spori continuu, contribuind într-o mai largă măsură la valorificarea ei și învederînd încă o dată strînsa legătură dintre opera cantemiriană și planul politic. Fiindcă, din acest punct de vedere, înțelesul ei e redutabil la sintagma, cu ecou atît de amplu în epoca redeșteptării: Precum odată așea și acmu, în sensul de restaurare a cinstei și vredniciei obștești.

Al. ZUB

Ex librisul lui D. Cantemir pe lucrarea lui Alessio da Somavera: „Tesoro della lingua greca-volgare...“

Sicriul lui D. Cantemir adus la Iași în iulie 1935

după 224 de ani din nou pe pămîntul patriei

Nu ne propunem în cele ce urmează să prezentăm o direcție sau alta a activității lui Cantemir care se visase și se voise liberator al Moldovei, organizator de țară și întemeietor de dinastie ci, dorim să evocăm momentul întoarcerii osemintelor sale după 224 de ani din nou pe pămîntul patriei pe care atît de mult l-a iubit și pentru care s-a jertfit. Se știe că după înfrîngerea de la Stănilești a trupelor ruso-moldovene conduse de către Petru I și de D. Cantemir, prințul moldav a trebuie să părăsească țara găsind adăpost și ocrotire pentru el și pentru cei 4.000 de boieri și ostași la curtea țarului Rusiei.

În timpul campaniei lui Petru în Caucazia, ca unul dintre bunii cunoscători ai orientului musulman, Cantemir a fost luat ca sfetnic de încredere al țarului, însărcinat de acesta să redacteze proclamații în limbile popoarelor cucerite.

Activitatea intensă din această etapă a dus la agravarea bolii sale de diabet, și la 21 august 1723 s-a stins din viață. Corpul îmbălsămat al lui Cantemir a fos dus la Moscova de către fiul său Matei, conform dorinței tatălui și îngropat alături de prima sa soție Casandra, moldoveancă și ea, și de fiica lor Smaragna, într-o mică bisericuță zidită de el lîngă Moscova, Sfinții Constantin și Elena.

În 1935, în urma înțelegerii dintre guvernul român și sovietic osemintele pămîntești ale lui Cantemir au fost aduse în țară. La 17 iulie 1935 pe peronul din fața gării din Iași se aflau membri ai guvernului, ai parlamentului, ai Comisiunii Monumentelor Istorice, profesori universitari, studenți, ultimii descendenți ai familiei lui Cantemir printre care Constantin și Alexandru Ghica, Ana Macedonski, văduva poetului Alexandru Macedonski, M. Lahovary, născută Crețulescu, Elisa Cîmpeanu, Maria Gh. Sturza Miclăușeni, Ecaterina și Maria Olănescu. La coborîrea din tren a rămășițelor pămîntești ale lui Cantemir, o companie militară a dat onorul, iar o sută de tunuri au tras 100 de salve. Apoi coșciugul a fost ridicat și pus pe un afet de tun de către membrii guvernului, și dus la biserica Trei Ierarhi. Sicriul de aramă cu rămășițele aceluia care a fost Lorenzzo di Medici al nostru — cum îl caracteriza G. Călinescu — urma să fie pus în gropnița din nișa din dreapta naosului, alături de Vasile Lupu ctitorul bisericii.

S-a constituit o comisie care să asiste la deschiderea sicriului, din care nu lipseau N. Iorga președintele Comisiei Monumentelor Istorice, Osvald Racoviță primarul orașului Iași, C. Ghika și medicul legist.

Medicul legist a constatat prezența osemintelor unui om în vîrstă de 50 de ani avînd talia de 1,65 m. ceea ce corespunde întrutotul cu datele istorice privitoare la Dimitrie Cantemir.

Iată de ce astăzi, cînd poporul nostru prețuiește ca niciodată în istoria sa adevăratele valori ale culturii și civilizației sale, rîndurile de față, scrise acum în preajma sărbătoririi în cadrul U.N.E.S.C.O. a 300 de ani de la nașterea lui Dimitrie Cantemir, nu vor să fie decît un pios omagiu adus acelui care, primul, ne-a făcut pe noi românii — trăitori pe aceste meleaguri între Carpați și Dunăre de peste 2.000 de ani — cunoscuți și peste hotarele patriei noastre.

Aurel BEJENARU

CANTEMIREȘTII

Evenimentele dintre anii 1685 — 1711, timp în care s-au aflat la conducerea Moldovei trei membri ai familiei Cantemir, au fost extrem de complicate, de importanță europeană, fiind legate de reculul clar al puterii otomane și de începutul eliberării unor țări și întinse teritorii de sub turci.

Constantin Cantemir, părintele marelui cărturar român de la a cărui naștere se împlinesc trei sute de ani, fusese un răzeș din satul Siliștení (azi dispărut) de pe malul Elanului. Ceva mai tîrziu după moartea tatălui său, Dimitrie Cantemir a voit să demonstreze fantezist — deși prea puțini l-au crezut — că la origine familia sa se trăgea din înalta nobilime tătară, din marele cuceritor mongol Timur-Lenk (1370 — 1405), că înaintașii săi cei mai vechi au fost primiți și așezați în Moldova de Ștefan cel Mare. Pentru noi este însă foarte clar că tatăl lui Dimitrie Cantemir, care se născuse la 8 noiembrie 1612, fusese un „pămîntean“ sărac, „om de țară" din ținutul Fălciului, „moldovean drept“, cu ocine în satele Siliștení, Urlați și Ciacîri. Ion Neculce, care-i era rudă prin alianță știa despre Constantin Cantemir că se trăgea din „oameni proști" (în sensul de categorie socială inferioară), că nu știa carte, că servise 17 ani în oastea polonă în care obținuse gradul de „rohmistru“ (căpitan de cavalerie), că „era om viteaz și cu sfat bun“. Tot Ion Neculce i-a făcut următorul portret: Constantin Cantemir „era sănătos, mînca bine și bea bine. Semne multe avea pe trup de la războaie... la stat nu era mare, era gras, burduhnos, rumăn la față. Barba îi era albă ca zăpada..., nu era mîndru, nu făcea cheltuială țării, că era un moșneag fără doamnă".

Din Polonia, unde se distinsese în luptele împotriva suedezilor și a cazacilor. Constantin Cantemir a trecut în Țara Românească, participînd la diferite lupte împotriva austriecilor, în Transilvania. Reîntors în Moldova a primit funcția de „ispravnic de Codru“, adică de comandant al forțelor care aveau misiunea de a apăra țara de incursiunile tătarilor bucegeni. În 1669, ca armaș, se căsătorește cu Ana Bontaș, care făcea parte dintr-o familie de boiernași, cu care a avut doi copii: Antioh și Dimitrie (născut la 26 octombrie 1673). S-a observat de cronicari că în timpul domniilor incapabilului Dumitrașcu Cantacuzino (1673 — 1675 și 1683 — 1685) un contemporan a notat că „bieții oameni“ rămăseseră „numai cu sufletul, bătuți, zdruncinați, cît nu se poate nici cu scrisoarea, nici cu limba a povesti caznele și ucigăturile lor de tătari". În funcția avută, doar Constantin Cantemir, folosind cele mai aspre metode împotriva jefuitorilor și ucigașilor, a reușit să introducă o oarecare siguranță și liniște în țară, cu toate că domnitorul îi păstra o ură tainică.

Constantin Cantemir a îndeplinit un timp și funcția de capuchehaie (reprezentant al domnului Gheorghe Duca) la Poartă și a participat la asediul Vienei (1683). Ajungînd în conflict cu Gheorghe Duca, după înfrîngerea turcilor a trecut în Țara Românească. Cu ajutorul lui Șerban Cantacuzino, (15 iunie 1685) a fost numit domn al Moldovei. Numirea s-a făcut — cum se exprimă Ion Neculce — pentru că „alții mai de cinste și mai de neam nu primise să fie“. Dar, spre surprinderea multora, el s-a comportat ca un domn autoritar și a dat dovezi de bun administrator, de multă grijă pentru siguranța populației. Ca om, era răbdător, iute, aspru cu jefuitorii și criminalii și judecător drept. Cotitura făcută de el în administrația publică și impunerea ordinii n-a „plăcut“ marilor boieri, „supărați" pentru că numise în fruntea instituțiilor „tot feciori de mojici, codreni și gălățeni“, din mijlocul cărora el însuși se ridicase. Dar trebuie recunoscut că a domnit cu blîndețea răzeșului și sabia ostașului credincios.

Moldova a avut între anii 1685 — 1693 — anii de domnie a lui Constantin Cantemir — o situație foarte grea. Eforturile Ligii Sfinte, din care făcea parte și Polonia, de luptă împotriva turcilor, transformaseră și Moldova într-un teatru de luptă. În special partea de nord a Moldovei era permanent atacată și jefuită de trupe polone. Constantin Cantemir a depus eforturi să curățe țara de ele. O asemenea atitudine și comportare față de un membru al Ligii Sfinte era judecată aspru de contemporani. Unii afirmau că domnul se împotrivește fără rost „unei crăii" atît de puternice ca Polonia „cu o mînă de oameni slabi“. Dar s-a văzut că bătrînul domn a avut dreptate, cum au demonstrat-o și cele două campanii din Moldova (1685 și 1691), deși fuseseră conduse chiar de Ioan Sobieski, dezastruos terminate. Două săptămîni cît a stat în Iași (august 1686) Ioan Sobieski a ținut-o numai în banchete și dansuri; nu a voit să țină seama de sfaturile bătrînului domn moldovean, ca să se retragă cît mai repede.

S-au consemnat versurile „talentatului" rege făcute lui Constantin Cantemir, pe care i le cîntau lăutarii din Iași la ospețe: „Constantine fugi bine / Nici ai casă, nici ai masă / Nice dragă jupîneasă“.

ConstantinCantemir era informat despre escapadele regale și versurile ce i se făcuseră. I-a mulțumit în scris informîndu-l pe rege că el e bătrîn „fără jupîneasă". Ironic l-a rugat să-l ierte că nu l-a putut primi personal și nici mulțumi cu casa și bucatele lăsate în Iași, l-a sfătuit însă prietenește să se retragă cît mai în grabă pe drumurile din apropierea munților. Ioan Sobieski nu numai că n-a ascultat sfatul domnului moldovean, ci la plecarea din Iași a dat foc orașului și l-a obligat pe mitropolitul Dosoftei să meargă în Polonia, luînd documentele, odoarele de preț ale Mitropoliei și moaștele Sf. Ioan cel Nou. Drept pedeapsă Constantin Cantemir a tăiat calea detașamentelor polone lansate în pradă, le-a luat prada și i-a pedepsit aspru pe moldovenii angajați în oastea lui Sobieski. În retragere însuși regele și-a văzut viața amenințată. A scăpat cu fuga într-o noapte, prin păduri, însoțit doar de trei sute de oameni; comandanții săi rămași în urmă au scufundat tunurile într-un iaz. Sînt informații că peste 25.000 de poloni au pierit în această expediție.

Constantin Cantemir a depus eforturi pentru reconstruirea țării și stîrpirea hoților; circa patru mii au fost spînzurați în timp de doi ani. Numai după asemenea măsuri liniștea și prosperitatea uitate de locuitori, au început să fie din nou resimțite. O nouă

(continuarea în pag. 11)

N. GRIGORAȘ

CANTEMIR MORALISTUL

Un dicționar al înțelepciunii Istoriei ieroglifice ar fi tot atît de interesant ca oricare dicționar de sentințe și maxime. Într-o astfel de lucrare s-ar releva încă un aspect al operei lui Dimitrie Cantemir care l-ar integra în curentul de idei al secolului al XVII-lea. Secolul al XVII-lea european este și secolul moralismului, al meditației profunde asupra existenței umane Istoria ieroglifică, în cele 760 de „sentenții", marcate de „parenthese", este nu numai o alegorie, un pamflet, ci și un „tratat de morală". Ea cuprinde judecățile asupra moravurilor unei epoci, ca și asupra ființei umane din totdeauna. „Istoria ieroglifică este — scrie Manuela Tănăsescu (Despre Istoria ieroglifică, Buc. 1970) — în primul rînd o carte de introspecție necruțătoare, o coborîre în tărîmurile cele mai tainice și umbroase ale propriei ființe, care sînt apoi scoase la lumină, transformate în himere burlești și tragice pentru a-și reprezenta rolurile în fața noastră". Introspecția se sprijină pe experiența de viață a lui Cantemir, pe erudiția și temperamentul acestui mare spirit neliniștit.

Ca moralist, Cantemir este uneori subiectiv și pătimaș, căci aceste maxime și sentințe sînt și urmarea propriei trame existențiale. El își exprimă adesea în ele rezultatul cunoașterii sale directe sau prin intermediul cărților, într-un limbaj plastic și patetic. Ceea ce-l face pe Cantemir să se încadreze moralismului secolului al XVII-lea este în primul rînd considerarea conceptului de condiție. Oricît s-ar strădui să ne dea impresia că viciile și slăbiciunile pe care le observă și le judecă sînt ale omului din totdeauna, noi avem impresia că ele țin și de anumite condiții specifice unei epoci. Niciodată parcă „tiranii firii omenești" — lăcomia, pizma, orgoliul, setea de putere, ipocrizia —nu fuseseră așa de puternici ca în acele timpuri ale stăpînirii otomane. Balcanismul și bizantinismul reprezintă condiția care limitează generalitatea absolută a cugetărilor lui Cantemir.

Înțeleptul Cantemir nu a alcătuit un tratat de morală ci a procedat după alte modele. Poate cel mai apropiat să-i fi fost vestita colecție a călugărului bolognez Tommaso Gozzadini Fiore di virtu, tradusă și în românește, după un intermediar sîrbesc sub numele de Albinușa. Această carte cuprindea 34 de capitole, fiecare avea o definiție a virtuții sau viciului, o comparație cu un animal, o înșirare de maxime referitoare la virtuți și vicii și o istorie adevărată (subl. n.). În Istoria ieroglifică, animalele (multe luate din Fiziologul, ca și cele din Albinușa) sînt niște alegorii ale tarelor morale: Vulpea este întruchiparea vicleniei, Hameleonul — a răutății și ipocriziei, Iepurele — a fricii, Corbul — a lăcomiei etc. și nu lipsesc istorioarele care completează ades analiza unui viciu.

Cantemir trece cu ușurință de la particular la general, el ne face să-i vedem sub măștile „jigăniilor" pe oamenii timpului său cu slăbiciunile oamenilor din totdeauna, doar că mediul a favorizat proliferarea tuturor viciilor.

Cugetările lui Cantemir sînt uneori personale, alteori proverbe și zicale populare sau maxime ale înțelepților adunate deja în Albinușa ori în tratatele orientale pe care scriitorul le cunoștea. El e conștient de faptul că aceste cugetări vor face lectura dificilă și sugerează că ocolind „perethesiile" „cursul istoriei necurmat și stîlpul voroavei nefărîmat vei afla".

Viciile sînt analizate, apoi înfățișate într-o expresie de o plasticitate memorabilă. Lăcomia e, după autorul Istoriei ieroglifice, unul dintre dușmanii cei mai periculoși ai firii oamenilor și poate nicăieri atît de stăpînă ca la curțile otomane și la cele din Principate. Ea este o „foame" care torturează continuu, un foc mistuitor. „Lacomul și sătul iește" spune Cantemir, pornind de la o zicală pe care apoi, părăsind oarecum lapidaritatea necesară a maximei, o dezvoltă într-un stil patetic: „și lăcomia nici în hotarele gheometricești să oprește, nici de extenturile astrologhicești să covîșește, nici caută materia și forma filofască, nici cunoaște deosăbirea și alcătuirea loghicească, nici în ritorică tropul indestulirii au ascultat, nici în gramatică graiul fără chip și cuvîntul agiunge au învățat, ce precum să vede, nu ucinică ce didascală alhimiștilor este, cărora nici adînc fundul mării, nici nestrăbătută a pămîntului grosime, nici pre sunt rădăcinile munților și stîncilor a metalilor și vaite vine, nici depărtarea locului, nici primejdiia mărsului, nici nevoia agiunsului și așeși, nici iuțimea și arsura focului de la cel din fantezie născut și din crieri prefăcut aur îi poate opri". Cînd este vorba despre lăcomia lui Brîncoveanu, Cantemir devine pătimaș și fantezia lui neînfrînată. Lăcomia Corbului este nesățioasă asemenea dorinței alchimiștilor de a transforma metalele în aur.

Pizma este chiar mai rea decît lăcomia. Pizmașul suferă și el, ca și lacomul, și produce mereu „zavistie, o jiganie cu multe capete și cu toatele înghit pizmă și deodată borăsc gîlceavă și vrajbă". În adunarea dobitoacelor, orice cuvînt, orice replică are ca substrat invidia: „că mai lesne este cineva o mie de ani în fîntînile catranului să lucredze — scrie Cantemir— și cu catran să nu să pice, decît un ceas zavistnicul cu cela căruia zavistuiește voroavă să facă și cuvînt pizmos din gură-i să nu iasă". Pizma este, totodată, dușmană omului ca și statului; „că precum otrava cumplită stomahul otrăvind, tot trupul putrezește, așa pizma veche spre izbîndă a aduce, tot statul monarhii răzsipește și precum mădulariu cu netămăduită boală pătimind, princet, princet, tot trupului moarte pricinuiește, așé în toată publica cu rău gînd și cu pizmă asupra altora îmblînd, cu vréme toată monarhiia cu capul în gios prăvălește".

Fascinația puterii și pofta de slavă sînt alte două „torturi ale sufletului". Experiența sa proprie îi spunea scriitorului domnitor că de multe ori puterea și slava o au cei care nu o merită. „O oarba jigăniilor poftă, lucrul dimpotrivă nesocotind, că mintea și socoteala slăvii la aceasta să sprijinește, că ea cearcă pre cela ce nu o cunoaște, vorovește cu cela ce nu o aude, cu acela are a face, carele nu au văzut-o, după acela merge carele de dînsa fuge, pre acela cinstește carele puțin în samă o bagă, pre acela ce nu o poftește îl poftește, celuia ce nu o va înainte îi iese, și celui necunoscut pre samă să dă. Iară hirișia slăvii cea mai cudeadins ieste ca să părăsască pre cel ce o cinstește și cu acela să rămîie carele o necinstește". Nebunia slăvii nu țintește atît mărirea celui care o poartă, cît căderea celorlalți: „căci lăcomiia slăvii nu bunătatea sau folosul lucrurilui privește în carile să slăvește, ce nu numai pre altul mai gios decît sine a pune socotește, fie măcară și fără folos, încă de multe ori și pagubă de i s-ar aduce".

La curțile principilor feudali din secolul al XVII-lea, cunoașterea firii omenești și exploatarea slăbiciunilor adversarului erau înțelepciunea supremă.

Adversarii se suprimau adesea nu cu fapta ci cu vorba. Viclenia, ipocrizia, și delațiunea făceau parte din educația curteanului. Înțeleptul Cantemir pare a nu se teme de nimic mai mult decît de cuvînt: „căci gura desfrînată mai tare aleargă decît piatra din deal răsturnată, pre care un nebun cu piciorul o poate a o prăvăli și o mie de înțelepți a o opri nu pot".

Cuvîntul apare astfel, la curțile domnești, drept o mască a adevărului, cuvîntul viclenește, îl distruge pe adversar și înșală: „că decît giurămîntul, mai bun meșteșug și mai tare măiestrie și mai tăinuită viclenie spre amăgeala cuiva a da nu poate". În această lume, viclenia devine un adevărat mecanism care o dată pornit, are efecte distrugătoare: „că viclenia, răutatea și nebunia surori sunt, răutate începe, vicleșug urmadză, iară nebuniia mai mult îl desfrîneadză, pănă unde una prinde, alta leagă iară a triia grumadzii cu lațiul îi vîneadză". Vicleanul este o ființă deformată și scriitorul surprinde, încă o dată, cu profunzime sensul unei degradări umane: „că vicleanul cînd pe altul pe lucru să amăgească nu are atuncea singur pe sine să viclenește și cuvintele în sin furîndu-și în pungă le pune".

Majoritatea „jigăniilor" din Istoria ieroglifică sînt naturi maligne. Răutatea este, după Cantemir, ca un vifor ce mișcă valurile mării și primejduiește navele. „Cei mai răi, spune înțeleptul, sînt cei lipsiți de darurile naturii și de învățătură, că mai lesne ar fi cineva, gîndacii înglugind, pămîntul ca cu boii în plug să are decît vreun bine sau vreun folos a aștepta de la cela carele nici din fire vreun dar, nici din pedeapsă și din învățătură vrednicie are".

Cantemir nu este însă un mizantrop. El crede că dincolo de lăcomie, viclenie, răutate se află iubirea, bunătatea, milostenia și mai ales înțelepciunea. Scriitorul a dorit să se detașeze de lumea aceasta răscolită de patimi sau să o îmblînzească prin fapta și cuvîntul înțelept: „că precum căldura soarelui din grăunțele putredzite spicele verzi a odrăsui face, așe sufletele înțelepte din împuțita vrăjmășie frumos mirositoare a dragostei flori a răzsări prefac". Înțeleptul poate să evite gîlcevile mari pentru lucrurile mici, poate să evite judecata strîmbă, dar mai ales stă deoparte: „că precîtă vrednicie ieste cineva în vrajbă a nu intra, pre atîta ieste și nu mai multă din vrajbă a ieși", „iar sufletele înțelepte măcar și asupra vrăjmășiii socotelii drepte să placă".

După Cantemir, înțeleptul trebuie să cunoască și să prevadă. Chiar dacă sentințele lui sînt mușcătoare și pătimașe, ele nu sînt mai puțin observații cu caracter general asupra firii omenești. Cantemir s-a întrebat cu neliniște cine este omul și de ce este astfel. El era obsedat de infinitatea lumii și puținătatea vieții umane: „toți niște atomuri putrezitoare sîntem, toți din nemică în ființă și din ființă în putregiune pre o parte călători și trecători ne aflăm". Această condamnare la nimicnicie poate fi însă depășită, după opinia moralistului, prin fapte mari. Este ceea ce-și dorea pentru sine ca principe.

Opera moraliștilor e oglinda realităților morale. Mijloacele moralistului sînt inteligența și stilul. Dar Cantemir mai posedă, ca toți marii moraliști, și talentul unui artist desăvîrșit. Cugetările sale se adresează minții dar și sensibilității. Aproape toate sînt niște comparații dezvoltate în care judecata abstractă se îmbină cu fantezia uneori „dereglată" a scriitorului. Cantemir este un înțelept, un psiholog și un artist. Chiar cînd le analizează viciile el îi iubește și îi compătimește pe oameni. Uneori îl simțim că suferă și vrea să-i îndrepte. Ca moralist, de aceea, el nu este indiferent și olimpian, stilul sentinței sale e patetic, încărcat de imagini.

Sentințele care fac dificilă lectura și determină acel caracter stufos al operei marchează mai evident barochismul lui Cantemir. Se știe, una dintre trăsăturile barocului literar este și caracterul său sentențios, tendința spre moralizare. Alegoria barocă vrea să demonstreze și să instruiască prin puterea impresiei. Obiectul ei este mai ales viciul și virtutea. Cantemir a fost un „temperament baroc" și un artist baroc. El poate fi, de asemenea, considerat și un moralist baroc.

Viorica S. CONSTANTINESCU

DIMITRIE CANTEMIR

Sărbătorirea tricentenarului nașterii și comemorarea a două veacuri și jumătate de la moartea voevodului cărturar Dimitrie Cantemir reprezintă omagierea aceluia dintre români care a realizat nu numai o sinteză a culturii românești de pînă la el ci, prin amploarea preocupărilor și prin cutezanța cu care a abordat domenii atît de variate, a devenit ctitorul unei pleiade de spirite universale care au ilustrat cultura românească în secolele următoare și între care se cuvin citați I. Budai-Deleanu, I. Heliade-Rădulescu, B. P. Hașdeu, N. Iorga, G. Călinescu, Lucian Blaga.

În ciuda fantezistei genealogii pe care și-o alcătuiește în **Istoria imperiului otoman**, prilej de amuzament pentru Voltaire care, în scrisoarea către Antioh, fiul prințului, mărturisește că îi vedea mai curînd descendenți din Pericle decît din Tamerlan, mezinul serdarului Constantin Cantemir, răzeș din ținutul Fălciului „om prost, mai de gios, că nici carte nu știa" — cum scrie Neculce, este fiu și frate de domnitor, urcînd el însuși treptele tronului în două rînduri, dar își depășește destinul voevodal, și așa nu prea fericit, prin acea nepieritoare glorie a geniului multilateral, afirmîndu-se ca istoric, filozof, geograf, orientalist, etnograf și folclorist, muzician și muzicolog, memorialist, romancier.

Pentru stadiul de atunci al culturii noastre o delimitare riguroasă între preocupările de istorie și cultură în general și cele literare în special este dificilă. Nu numai că nu exista o conștiință literară, așa cum ne-au obișnuit epocile ulterioare, dar nici despre o literatură construită (în accepție estetică) nu putea fi vorba, singura tradiție literară fiind creația orală, cărțile populare, elemente de artă literară autentică putînd fi întîlnite în opere cu caracter istoric, religios, didactic, filozofic.

Deși operele cele mai reprezentative sub raport științific, așa cum ar fi **Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul**, prima operă filozofică românească, **Desrierea Moldovei**, o monografie istorică, geografică, etnografică și culturală a țării sale, prestigioasa **Istorie a Imperiului otoman** care-i aduce faimă europeană în epocă (citită și citată de Byron și de Hugo) ori **Hronicul vechimii romano-moldovlahilor**, în care, beneficiind de un vast orizont de istorie universală „proclamă misiunea istorică a poporului român în cadrul istoriei universale"[1], confirmă prezența unui spirit erudit, adăpat la izvoarele livrești, **Istoria ieroglifică**, expresie a inimiciților sale politice, devine, prin forța talentului, prin cunoașterea nemijlocită a epocii, o creație literară autentică, o frescă socială, cu reale virtuți epice, dramatice, lirice și filozofice. Despre această operă s-a afirmat că este un roman social prin substructura umană pe care se sprijină construcția fabulei animaliere, un ciclu de memorii transfigurate ori chiar un roman de aventuri realizat la modul alegoric și că „multe din porțile străjuite ale acestui castel din basme pot și trebuiesc să fie forțate"[2].

Fără a ignora dificultățile pe care le ridică, în fața cititorului obișnuit, construcțiile stilistice baroce și erudiția uneori derutantă, o analiză, fie și sumară, a **Istoriei ieroglifice**, raportarea la contextul cultural european și oriental, descoperirea printr-o meditație dublată de simpatie a unor valori certe (deși departe de a se recomanda singure) ne determină să pledăm pentru includerea ei necondiționată în panteonul capodoperelor literaturii române[3].

Chiar dacă, în intenția autorului, **Istoria ieroglifică** a fost concepută ca un pamflet politic, ea se concretizează ca o operă independentă de ficțiune, ca o „dispută filozofică între două simboluri"[4] în linia tradiționalei înfruntări din basmele românești, dintre principiul binelui și al răului. Avînd ca punct de plecare lupta dintre două partide boierești, dintre două „case", **Istoria ieroglifică** devine o operă moralizatoare o ilustrare în plan artistic a conflictului permanent dintre dreptate și strîmbătate, un adevărat roman social care urmărește procesul „degradării sociale și individuale"[5]. Din paginile cărții, în ciuda travestirii antropologicului în animalier, străbate o lume a despotismului și tiraniei, o atmosferă de groază, de teroare și lăcomie caracteristice Evului de mijloc. Pe deasupra intrigilor și lucrăturilor mărunte ale celor care jinduiau scaunul Moldovei ori al Munteniei, se ridică sinistra forță a unui imperiu bazat pe abuzuri, jaf, spoliere, corupție și crimă exală miasmele din închisorile de pe malul Bosforului în care și-au sfîrșit zilele mulți pretendenți care n-au reușit să satisfacă nesățoasa poftă a curții otomane. Multe din portretele contorsionate și ambiguì ale personajelor cărții ne sugerează suita de desene din **Somnul rațiunii naște monștri**, ele însele expresia unui suflet înspăimîntat de torturile inchiziției și impresionat de atmosfera de teroare și degradare a vieții provocate de misticismul religios. Ceea ce ar fi trebuit să fie o oglindă și o cronică a unor lupte pentru tron, între două partide vrăjmașe (a și fost, de altfel, interpretată astfel) devine o dramă iar realitatea politică se transformă într-o înfruntare a unor principii antagonice. Substanța socială devine psihologie individuală, singura compatibilă cu creația literară. De altfel, domnitorul pare să ne sugereze similitudinea destinului său cu cel al Moldovei, în condițiile în care lupta se dădea nu doar pentru tron ci pentru supraviețuirea țării, prinsă în jocul de interese a trei mari imperii.

Din **Istoria ieroglifică** se desprinde și un început de filozofie a istoriei care se va concretiza în **Istoria imperiului otoman** și mai cu seamă (și aici apropierea de **Învățăturile lui Neagoe** se impune) se demonstrează capacitatea reprezentanților culturii românești de a gîndi și de a se orienta politic, expresie a aceleiași lupte pentru supraviețuire în fața tendințelor necamuflate ale unui imperiu, bazat pe cucerire și spoliere nemiloasă, de a ne transforma în provincie otomană.

Autorul, savant umanist hrănit cu ceea ce avea mai de preț cultura epocii, rămîne un patriot, un om legat nemijlocit de destinul neamului său, de lupta pentru eliberare națională. „Că pentru slobozenie și moșie cu cinste a muri, decît prin multe veci în necinste a trăi, mai de folos și mai lăudat este" scrie prințul care și-a petrecut cea mai mare parte a vieții în afara spațiului geografic al patriei. Trista experiență a înstrăinării, puternicul sentiment al apartenenței la un pămînt, îl fac să constate că „Cine neamului său este urîcios, cum poate fi străinilor drăgăstos? Și a cărui răutăți pămîntul său a le suferi n-au putut, cel strein cum le va putea răbda?" În mod paradoxal oarecum, virtutea de creator a domnitorului, capacitatea de a construi, de a elabora o lume verosimilă, cu personaje care trăiesc, este consecința unei neîmpliniri în planul real, este, în fond, proiecția în ficțiune, realizarea, împlinirea unor deziderate contrazise în existența reală. Idealul de domnitor, materializat în creație în persoana Inorogului ori a părintelui său, așa de grav contrazis, cel puțin în cazul lui Constantin Cantemir, de realitatea istorică, este o compensație în planul artei, o ispășire și o purificare pentru tînărul zguduit de spectacolul uciderii Costineștilor. Insatisfacția pentru vitregitul destin voevodal al celor trei reprezentanți ai familiei, o experiență de viață din cele mai dramatice îi dau înțelepciune și luciditate, îl fac să-și dea seama de imposibilitatea realizării unor idealuri, îl determină să-și transfigureze autocontemplarea propriei existențe „într-o meditație asupra întregii condiții umane"[6].

Dar în cazul unei opere de pură

„Cantemir a fost un prinț al spiritului: istoric, muzicograf, compozitor, geograf, desenator, romancier și filozof; neîntrecut poligraf și emerit orientalist, el afirmă însușirile creatoare ale neamului într-o vreme cînd cultura noastră abia satisfăcea necesitățile locale".

Pompiliu CONSTANTINESCU

SCRIITORUL

ficţiune care, în mod deliberat încearcă să se îndepărteze de planul existenţei, ceea ce se cuvine evidenţiat nu este atît legătura cu faptele petrecute cît capacitatea întregii fabule de a trăi independent, de a-şi fi suficientă sie.

Realizarea unei lumi independente, manevrarea cu măiestrie a unei multitudini de resorturi care determină în chip veridic comportarea unor personaje şi a unor caractere, sugerarea identităţii de substanţă dintre două planuri aparent distincte, predispoziţia spre meditaţie şi reflecţie, după lectura fabulei, demonstrează complexitatea şi profunzimea gîndirii artistice şi surprinzătoarea sa capacitate creatoare. S-a remarcat, de pildă, preferinţa pentru alegorie care derivă din uşurinţa de a concretiza abstracţiunile, de a personifica virtuţi şi categorii morale. Dar procesul ni se pare mai complicat şi de natură oarecum circulară întrucît geneza operei este în experienţa de viaţă şi în cea livrescă. de unde se transformă în meditaţie şi abstracţiuni, care la rîndul lor sînt materializate, antropomorfizate, individualizate în tipuri şi caractere cu o mare forţă generalizatoare şi deseori mult mai vie decît „prototipurile" reale. Dimitrie Cantemir în ipostaza de romancier demonstrează nu numai un talent nativ de creator ci şi o savantă şi intimă cunoaştere a procedeelor, o intuiţie a unor modalităţi care sînt apanajul unor autorităţi incontestabile ale artei universale.

Spectacolul la care a asistat în timpul vieţii, rolul pe care l-a avut, dar mai presus de toate, geniul său creator, înţelegerea filozofică a istoriei omenirii şi scepticismul cu care-şi contemplă anturajul şi propriul destin l-ar fi putut determina la elaborarea unei tragedii cu elemente de grotesc. Autorul a avut în permanenţă cunoştinţa lucidă a artei ca reprezentare, ca joc, şi în consecinţă a studiat cu minuţiozitate mimica, gesturile şi întregul comportament al eroilor, ferindu-se de capcana lamentaţiei, a plîngerii biblice pe seama soartei, a vieţii ca deşertăciune. Această modernă conştiinţă literară nu anulează complexitatea problematicii pe care o putem desprinde din analiza operei. „Tablou social, eseu filozofic, manual politic, **Istoria ieroglifică** este poate, în primul rînd o carte de introspecţie necruţătoare, o coborîre în tărîmurile cele mai tainice şi umbroase ale propriei fiinţe, care sînt scoase apoi la lumină, transformate în himere burleşti şi tragice pentru a-şi reprezenta rolurile în faţa noastră" [7].

Sinteză a multiple modalităţi, coloratura de comic şi burlesc a **Istoriei ieroglifice** deşi nu e subordonată lecturilor ci se manifestă ca o reacţie robustă a unui om de renaştere presupune însă „complicitatea în erudiţie a cititorului" [8]. S-au remarcat posibilele influenţe ale epopeilor (şi eroicomice, de unde şi o firească posteritate, măcar de predispoziţie, cu **Ţiganiada)** ale discursurilor lui Cicero, ale textelor biblice, ale povestirilor orientale. Din această zestre se detaşează, prin fericitele consecinţe în planul artei literare, tradiţia literaturii populare româneşti care-şi află în prinţul-poet pe cel dintîi cunoscător şi, mai cu seamă, pe cel care a reuşit s-o valorifice original. Am îndrăzni să afirmăm că din painjenişul ieroglific al acestei opere, „referinţele" la folclorul românesc se constituie în pagini de autentică literatură şi de icoane luminoase într-o lume de coşmar dantesc. Ceea ce se cuvine relevat ni se pare faptul că intervenţia bocetului, a ghicitorii şi a povestirii scurte, a descîntecului, se petrece în împrejurările cele mai dramatice, cruciale pentru existenţa acelui alter ego al voevodului. În urma unor uneltiri abile ale unui personaj memorabil al **Istoriei,** Cameleonul (Scarlat Ruset), Inorogul (D. Cantemir) este prins de bostangii şi, fără azilul pe care i l-a oferit ulterior un diplomat străin, era în pericol de a fi exterminat. Reacţia eruditului demonstrează că, în momentele limită, de răscruce, părăsim, abandonăm bagajul adunat din surse străine şi ne manifestăm conform celei mai autentice moşteniri pe care am primit-o, devenim copii ai pămîntului în care ne-am născut şi vorbim în limba patriei căreia îi aparţinem. Retrăind evenimentul, încolţit de duşmani şi înveninat de ingratitudinea fratelui, autorul se întreabă şi-şi răspunde „Ce mîngîiere i-au rămas? Nici una. Ce sprijeneală i-au rămas? Nici una. Ce prietini i se arată? Nici unul". Invocaţia retorică cedează însă locul bocetului românesc, în care natura şi păsările se asociază desnădejdii: „Munţi. crăpaţi, copaci, vă despicaţi, pietre, vă sfărîmaţi. Asupra lucrului ce s-au făcut plîngă piatra cu izvoară. munţii puhoaie pogoară, lăcaşele Inorogului, păşunile, grădinile, urnească-să, pălească-să, vestejească-să, nu înflorească, nu înverzască, nici să odrăslească şi pre domnul lor cu jele, pre stăpînul lor negrele. suspinînd, tînguind, neîncetat să pomenească. Ochiuri de cucoară, voi, limpezi izvoară, a izvorî vă părăsiţi şi-n amar vă primeniţi".

Tot de sorginte populară este şi lamentaţia Cameleonului, neaşteptată pentru un personaj care întrunea la superlativ aproape totalitatea viciilor. Cel care este „organul fărădelegii, vasul otrăvii, lingura vrăjbii, tocul minciunilor, silţa (capcana) amăgelii, cursa vicleşugului văpsala strîmbătăţii şi vînzătorul dreptăţii..., rădăcina răutăţii, odrasla spurcăciunii, creanga scîrnăvii, iasca sicofandiei (calomniei), izvodul epiarhiii (sperjur, călcare de jurămînt), pilda obrăznicii şi văpsala politichiii", descoperit şi înfruntat de Şoim (Toma Cantacuzino), cu sentimentul inutilităţii tuturor urzelilor sale mîrşave, are o firească replică de pură origină autohtonă: „Eu m-am vechit. m-am vestejit, şi ca florile de brumă m-am ovilit. Soarele m-au lovit, căldura m-au pălit, vînturile m-au negrit, drumurile m-au ostenit, zilele m-au vechit. anii m-au îmbătrînit, nopţile m-au schimosit, şi de cît toate mai cumplit, norocul m-au urgisit, şi din dragostele tale m-au izgonit".

O avizată analiză stilistică asupra excepţionalei valori, pentru epoca respectivă, a acestor potriviri de cuvinte, ar contribui la impunerea operei în circuitul de valori. Numai perfecta concordanţă dintre termenii textului „zilele m-au vechit. anii m-au îmbătrînit" în care orice transfer ni se pare imposibil, pentru că doar anii, unitatea de timp mai mare, te îmbătrînesc. zilele te pot doar învechi, dovedesc o perfectă cunoaştere a limbii şi capacitatea de a închega unităţi indisolubile.

Tot în spiritul folclorului românesc şi în mentalitatea şi concepţia populară se încadrează şi fragmentul care relatează despre însoţirea nepotrivită dintre frumoasa (deşi nu tot atît de castă) Ana, fiica lui Dediu Codreanu, Helge (Nevăstuică) în nomenclatura alegorică a cărţii, şi Mihai Racoviţă, viitorul domn, Struţocămila din paginile **Istoriei,** foarte puţin reprezentativ ca mire şi bărbat. Acest cuplu nepotrivit prilejuieşte autorului două memorabile portrete contrastante ale partenerilor, unele observaţii psihologice pătrunzătoare şi o virtuoasă demonstraţie a creării de fraze invadate de arabescuri şi aglomerări zdrobitoare (şi uneori obositoare) de adjective. „Şi precum cîteodată frica vulturului pre iepure după broască mărită. aşa voia norocului pre helge după cămilă au măritat.

O doamne... lucru ca acesta cum şi în ce chip a-l suferi ai putut? Unde este cumpăna cerului cu care trageţi şi aşezaţi fundul pămîntului. O dreptate sfîntă puneţi îndreptarul şi vezi strîmbe şi cîrjoabe lucrurile norocului. Ghebos gîtul, flocos pieptul, botoase genunchele, catalige picioarele, dinţoase fălcile, ciunte urechile, puchinoşi ochii, suciţi muşchii, întinse vinele, lăboase copitele Cămilii, cu suleget (delicat) trupul, cu alba pieliţă, cu negri şi mîngîioşi ochii, cu subţiri de-

(continuarea în pag. 11)

Al. TEODORESCU

> **„Dimitrie Cantemir a fost un om al Renaşterii ... a fost unul dintre aceşti oameni creatori de cultură completă ... În filozofie are ... idei noi, în geografie concepţii vaste ... şi este primul cartograf al Moldovei, în orientalistică studiile sale asupra vieţii musulmane rămîn un izvor pentru cercetările de azi. Dar în mijlocul acestor diverse preocupări rămîne ... un istoric".**
>
> **(Petre P. PANAITESCU)**

PARADOXUL CANTEMIR

sau

DRAMA INOROGULUI

Primăverile acestui neam au fost scurte; iernile lungi. Aşa e rînduiala văzduhului Daciei; aşa a fost rînduiala istoriei sale. Soare şi vifor; bucurie scurtă.

SADOVEANU

Cărţile spun că a văzut lumina zilei în cetatea de scaun a Moldovei. Slovă tipărită, anevoie de tăgăduit. Desluşită însă prea tîrziu, cînd în suflet se sedimentase demult, parcă pentru veşnicie, istorisirea primului meu dascăl, un om cu păr alb şi cu înfăţişare atemporală, ce te făcea să crezi că arăta la fel şi pe vremea cînd se vor fi petrecut cele relatate, adică în urmă cu nu mai puţin de trei veacuri. Satul nostru. glăsuia veneratul dascăl, a fost la început aşezat chiar pe şesul Elanului şi se numea pe atunci Siliştení. Odinioară s-a arcuit din el o vînjoasă viţă de bărbaţi destoinici şi luminaţi, Cantemireştii, care au săltat îndată pînă în scaunul Moldovei noastre. Nu altundeva a venit pe lume preaînvăţatul Dimitrie, măcar că tatăl său, purtat departe de casă prin vraja armelor, se aciuase între timp în tîrgul Iaşilor. Şi degetul arătător al povestitorului ne trimitea cu privirea spre orizont, unde ochii noştri deosebeau în zare ruinele unei case obişnuite, în jurul căreia trebuie să-şi fi găsit preferatele locuri de joacă acel copil de bunăseamă fericit, înainte de a se pomeni atît de departe de izvoarele Elanului; în Ţarigradul lipsit cu desăvîrşire de prieteni şi de rude. In urma sa siliştenii au trebuit să se ferească din drumul tătarilor, întemeind o nouă vatră sub poalele pădurii. Azi satul se cheamă Văleni, după ce un alt răstimp, printr-o nebuloasă imixtiune a lui Petru Şchiopu, a trebuit să se numească Şchiopeni. Treabă de istoric, la urma urmei, ceva mai mult însă pentru consăteanul care se încumetă a scruta bolta cugetului ieşit din comun al luminatului voievod.

*

Fără a fi o modalitate exclusivă, ingemănarea eforturilor unor perechi de „eroi ai raţiunii", aflaţi adesea sub semnul unei anume opoziţii, dar care se succed la scurt timp unul altuia, această îngemănare — spunem — este, neîndoielnic, genul privilegiat de „artificii" ale spiritului uman care au făcut cu putinţă multe din cele mai însemnate avînturi ale diverselor culturi naţionale sau ale unora din laturile lor, iar prin aceasta, ale culturii universale. Afirmaţia se poate ilustra cu numeroase exemple începînd cu ceea ce a fost Platon — Aristotel în cultura antică, fără a omite pe Hegel — Marx în filosofia modernă sau pe Alecsandri — Eminescu în poezia românească.

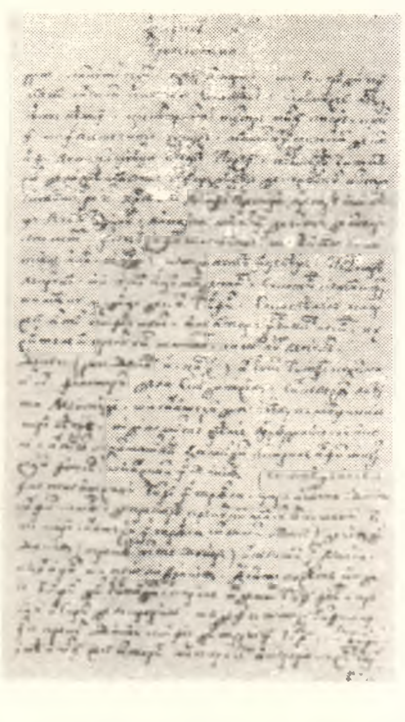
Prin Cantemir, cultura românească ar fi avut negreşit un Aristotel care să fie şi al lumii moderne, dacă i-ar fi fost dat acestuia să vină pe lume în urma lui Platon al plaiurilor noastre. Azi ştim mai bine: la vremea cînd s-a ivit marele cărturar moldav, cultura românească intrase deja în curba suitoare a istoriei sale, chiar de ar fi să nu ne gîndim decît la roadele sîrguinţelor domnitorului Neagoe sau la truda cronicarilor intr-ale penei. Dar tot astăzi, cînd exegeza cantemireană îşi elucidează tot mai profund obiectul de investigaţie, înţelegem că, în cultura românească, Dimitrie Cantemir nu se reduce deloc la saltul pregătit îndelung şi devenit posibil graţie preţioaselor acumulări ale predecesorilor săi.

Referindu-se la epoca istorică în ale cărei condiţii straniul inorog urma să-şi facă dovada geniului creator şi multivalent, Miron Costin nota cu nedisimulată amărăciune: „Şi alte dăscălii şi învăţături ar putea fi pre limba românească de n-ar fi fost covîrşit vacul nostru acesta de acum de mare greutăţi". Era, în adevăr, o epocă în care atîtea trebuiau făcute, pentru că timpul lucrase îndelungă vreme împotriva noastră şi pentru că atîtea rămăseseră nefăcute. Cărei munci în nesfîrşite zile să i se dedice titanul mai întîi? Care disciplină a spiritului sau care problemă a cetăţii meritau mai mult decît altele să-l absoarbă pe deplin spre a-i da putinţă să-şi pună în valoare strălucirea geniului?

Ar fi putut, fără îndoială, să pună temeinice pietre de hotar romanului românesc.

Ar fi putut la fel de bine încă de pe atunci să defrişeze largi deschideri filosofiei şi logicii româneşti, vreau să spun cu mult mai largi decît a făcut-o. Şi tot astfel s-ar fi putut întîmpla cu destinul ştiinţei istorice româneşti sau geografice sau cu cîte altele... Dar pentru aceasta ar fi însemnat să i se consacre exclusiv uneia, spre a o urni din loc mai întîi şi spre a-i pătrunde tainele cît mai adînc, apoi.

Cum să suporte însă un spirit însetat de perfecţiune, cum nu ne îndoim că a fost Cantemir, starea de neîncolţire a disciplinelor pe care ar fi fost nevoit să le închidă în acoladele paranteze sau cum să rămînă nesimţitor la prezentele probleme ale cetăţii sale, ale poporului său sortit să poarte mereu arme, cu toată firea-i blajină?

pagină din mss. Hronicului *lui Dimitrie Cantemir*

Acut trebuie să fi resimţit inorogul această impresionantă dramă: magnificul elan spre ameţitoare înălţimi, constrîns să se sacrifice pentru migăloase operaţiuni de desţelenire, fără de care nu se poate totuşi!

Eminescu avea toate motivele să se considere un privilegiat al soartei şi sentimentele sale faţă de „regele poeziei" ne încredinţează că a şi făcut-o. Sînt lesne de observat şi la mai apropiatul de noi titan egale disponibilităţi pentru cele mai variate domenii ale spiritului, ca şi pentru întruparea idealurilor cetăţii. Disponibilităţi care, de altfel. au şi izbucnit acolo unde şi atunci cînd te aştepţi mai puţin, chiar dacă fulgerărilor de o clipă le urmează nu mai puţin fericite refluxuri ale magmei incandescente în crater. Dar Eminescu avea certitudinea, atît de imperioasă, că destinele basmului românesc, spre exemplu — se reazămă pe falnicii umeri ai lui Creangă, cum la fel se întîmpla şi in atîtea alte privinţe. De aici liniştea sufletului şi a spiritului fără de care fabuloasa arhitectonică a Luceafărului **nu ar fi fost de imaginat, chiar dacă, luînd bine seama, acest gen de linişte seamănă atît de puţin cu liniştea în prozaicele ei înţelesuri.**

Cu o certă vocaţie a construcţiei ample şi a cuprinderii largi, cum o dovedeşte cu prisosinţă modul în care şi-a realizat principalele lucrări, Cantemir a fost nevoit să-şi înfrîneze elanul spre a se acorda exigenţelor unei rîvne meticuloase pe care o presupun începuturile marilor zboruri. Laboriosul travaliu cantemirean a operat, în bună parte, într-o zonă impenetrabilă celor ce i-au urmat, trebuind apoi, mult mai tîrziu, redescoperit şi restituit culturii româneşti conştiente de sine. Aceasta ar fi, în puţine cuvinte, ceea ce ne credem îndreptăţiţi să numim drama inorogului. Titanii secolului XIX vor prefera, ca punct de plecare, piscuri mai puţin semeţe, dar mai apropiate şi deci mai sigure, iar în acest sens cazul Alecsandri — Eminescu este grăitor. (Ne vom fi făcut oare înţeleşi pe deplin? Nu este vorba aici de întregul patrimoniu naţional de valori culturale pe care, desigur, un mare creator nu-şi permite să le nesocotească, ci de acea flacără încă vie a predecesorului care aduce la incandescenţă noul geniu virtual). Paradoxal, opera lui Cantemir înscrie cultura românească în contextul culturii europene, rămînînd totuşi multă vreme doar în parte integrată culturii româneşti.

Cantemir rămîne, oricum, prima mare sinteză de proporţii a culturii noastre. Însă o sinteză de un gen aparte, care se ridică mult deasupra acumulărilor precedente şi care, pe de altă parte, nu a putut totuşi constitui, în deplinătatea valenţelor sale, pragul de jos al unor noi şi superioare acumulări în vederea unor noi şi superioare sinteze. Următoarea şi ulterioarele sinteze, fără a rămîne cu totul străine de momentul Cantemir, au fost nevoite, în bună parte, să reînceapă de la capăt, să se articuleze pe un fundal prea puţin argumentat prin contribuţiile remarcabile ale înzestratului principe. (Şi tot pentru a ne face mai bine înţeleşi vom consemna un fapt aproape neverosimil, dar totuşi real: o scriere precum „Sacrosancte scientiae indepingibilis imago" a rămas inedită pînă aproape de zilele noastre, iar autorul primei lucrări de seamă consacrate cugetării şi activităţii lui Cantemir îşi denunţa în 1964 regretul de a fi nevoit să se mulţumească cu o imagine parţială din necunoaşterea în întregime a operei marelui cărturar.

Cazul Cantemir — nu un Ceahlău ridicat din cîmpie, dar totuşi, în felul său, aisberg solitar şi maiestuos al culturii româneşti — are fireşte, o temeinică motivaţie, obiectivă pînă la un punct. Nu înseamnă însă că rămîne mai puţin, prin aceasta, un prilej de noi reflecţii in ceea ce priveşte continuitatea în materie de cultură şi civilizaţie. Cu atît mai mult cu cît însuşi Cantemir s-a străduit, prin opera sa, să dovedească unitatea şi vechimea culturii pe care şi-a clădit-o poporul român în ciuda lungilor ierni pe care a trebuit să le biruiască într-o zbuciumată şi milenară existenţă.

Curgea în arterele sale veritabil sînge de român, avea conştiinţa clară că întreaga sa capacitate fizică şi mai ales intelectuală aparţine unui popor încordat de veacuri întru dobîndirea deplinei libertăţi. Întreţinînd şi întărind credinţa poporului său în venirea mult aşteptatei clipe, Cantemir merită, o dată în plus, preţuirea de care se bucură astăzi din partea noastră.

stampă ce se află în Descriptio Moldaviae — *ediţie tipărită la Mânăstirea Neamţului 1825*

D. N. ZAHARIA

tricentenar - cantemir

MĂRIA SA,

evocare istorică

Acum, la sfîrşitul văletului 1710 de la Cristos incoace, sultanul turcesc şi vizirul său au aşezat în scaunul Ţării Moldovei pe Dimitrie Cantemir, zis Dumitraşcu vodă, feciorul lui Constantin vodă Bătrînul, fiindcă îl socoteau omul cel mai de credinţă al Inaltei Porţi, în aceste vremuri de mare grijă pentru ea, cînd creştinii se indîrjiră tot mai straşnic să caute slobozenia şi cînd Impărăţia Moscului îşi sporise puterea, amenintind-o pe cea Otomană.

Tabloul I

ÎNTÎMPINAREA

La marginea Iaşului au sosit, mai devreme decit boierii, tîrgoveţi, ţărani, oameni de rînd, să întîmpine pe noul domn care se îndreaptă în grabă către cetatea de scaun.

ION SECARĂ: Ce zici, cinstite Saracciule, domnul mai zăboveşte pe undeva?
SARACCIUL: Nici vorbă, omule; măria sa goneşte încoace.
TÎRGOVEŢUL: Înseamnă că trebuie să se ivească pe la chindie.
UN ŢARAN: Mult norod s-a adunat, cu toate că e cam frig...
ION SECARĂ: Noi, cei de la Fălcii, ne bucurăm foarte de venirea lui Dumitraşcu Vodă. Părintele măriei sale, răposatul Constantin vodă, a fost de-al nostru, fălciian.
TÎRGOVEŢUL: Vrednic domn, fie-i ţărîna uşoară...
UN ŢARAN: Era neînvăţat ca şi noi...
ION SECARĂ: S-a ridicat în scaunul domniei prin braţul său puternic şi prin virtute, nu prin şiretlicuri şi prin galbeni.
TÎRGOVEŢUL: Numai că a făcut mare păcat cînd a luat capul logofătului Miron Costin şi fratelui său...
ION SECARĂ: Măi oameni buni, ce să mai dezgropăm morţii! Mai de grabă să ne spună prietenul nostru Dumitru Saracciul veşti despre Dumitraşcu vodă Cantemir.
VOCI: Da, să ne spună!
SARACCIUL: Cu bucurie, dar, rogu-vă, fără zarvă. (Se face linişte). Ceea ce pot să vă spun acum e că Dumitraşcu vodă vine cu gînd bun s-aşeze treburile ţării, care au cam fost nesocotite de la o vreme încoace.
VOCI: Daaa!
TÎRGOVEŢUL: Multă nepăsare vitregeşte sărmana Moldovă!
SARACCIUL: Domnul e hotărît să se îngrijească de ţară.
UN ŢARAN: Toţi care vin la cîrma ţării încep cu vorbe mari şi fac cum vor ei sau turcii.
ALT ŢARAN: Şi se petrec prea lesne la tron stăpînii, iar noi tot cu răstriştea rămînem.
SARACCIUL: Aşa e, oameni buni. Dar năzuinţa domnului Cantemir e mare, mai ales că turcii au hotărît să mai slăbească strînsoarea.
TÎRGOVEŢUL: Nu-mi vine a crede.
UN ŢARAN: Vorbe înşelătoare.
SARACCIUL: Ba să credeţi. Turcii s-au săturat de atîtea hainii. Apoi, ascultaţi ce vă spun eu. Poarta e la mare anaghie de cînd cu ridicarea Împărăţiei Moscului.
ION SECARĂ: Dă doamne să fie mai mult noroc în ţară!
TÎRGOVEŢUL: Dumnezeu parcă ne-a uitat...
UN ŢARAN: Aşa secetă ca în vara asta n-a mai fost de pe vremea lui Papură vodă.
ALT ŢARAN: Nu-i hrană nici pentru oameni, nici pentru dobitoace.
SARACCIUL: Măria sa cunoaşte toate aceste necazuri. Va obosi zi şi noapte să nu mai vină şi altele.
TÎRGOVEŢUL: Să fie aşa cum zici, dar noi tare ne îndoim.
SARACCIUL: Ar trebui să ai mai multă încredere, prietene, dacă ştii că domnul e om de ţară şi dacă mai cunoşti şi domnia tatălui său şi pe cea a fratelui său Antioh Vodă şi dacă îţi voi mai spune că Dumitraşcu vodă e un om cu multă ştiinţă de carte şi cu mare suflet.
UN ŢARAN: Drept grăieşti, numai că nouă ni s-a prins îndoiala de inimă şi greu o mai scoatem.
ION SECARĂ: Norodul îşi poartă grija şi suferinţa în sînge.
ALT ŢARAN: Prea multe am îndurat de la stăpînii ţării.
(Deodată mare animaţie. Vin boierii. Grupul acesta se retrage discret într-o parte a scenei, lăsînd în prim plan pe boieri).
RUSET: A, Saracciul!... Pe cînd soseşte domnul?
SARACCIUL: Din clipă în clipă, caimacame Ruset.
RUSET: Cinstiţi boieri, cu mă aşez, că nu prea mă mai ţin picioarele.
LUPU: Aici e locul unde întîmpinăm noi domnii...
RUSET: Şi mulţi am întîmpinat, boiere Lupu.
LUPU: Aşa e rînduiala. Dumnezeu veghează cu dreptate în ceruri.
NECULCE: Nu chiar cu dreptate, de vreme ce nu v-a împlinit visul de domnie.
RUSET (zîmbeşte acru): Hulcşti, Neculce. Şi nu uita că de la căimăcămie la domnie mai e un singur pas (Boierii se amuză).
JORA: Mai bine spune-ne, Ruset, cum de te-ai găsit aşa deodată caimacam?
RUSET: Dacă îţi face plăcere, să spună Saracciul, că el e mai iscusit la vorbă.
LUCA: Spune, Dumitre, că e o poveste cu haz.
JORA: Şi să ne mai treacă timpul.
SARACCIUL: Vă spun, că vorba nu costă bani.
VOCI: S-auzim...
SARACCIUL: Cînd Dumitraşcu vodă a primit domnia, m-a trimes în Iaşi ca să-l însoţesc pe capegi-başa care aducea firmanul de mazilire lui Neculai vodă.
RUSET: Trăsni-l-ar cerul, că mult necaz mi-a mai făcut!
JORA: Dar şi tu i-ai făcut destul.
LUPU: Nu-i uşor să stai în beciul palatului.
LUCA: Omul cum îşi aşterne aşa doarme.
RUSET (ofensat): Mulţam, Luca.
LUCA: O glumă nevinovată, caimacame.
JORA: Continuă. Saracciule!
SARACCIUL: Vodă Mavrocordat nu ştia nimic de mazilire. Şedea în divan şi judeca ţara. Eu m-am dus şi am sfărîmat lacătul cu baltagul şi-am scos afară pe vornicul Ruset, de i-am dat cărţile de căimăcămie.
RUSET: A căzut ca mana din cer asupra oropsitului din iad.
LUPU: Aşa minune şi noroc mai zic şi eu.
SARACCIUL: Apoi capegi-başe s-a dus la Neculai vodă şi i-a dat firman de mazilire.
RUSET: Să-l fi văzut ce s-a speriat cînd m-a văzut liber! Dar cînd i-am mai spus că sunt şi caimacam!... (Se amuză cu toţii). L-aş fi străpuns pe loc dacă nu era porunca lui Dumitraşcu vodă să nu i se facă nici un rău, ba să i se dea şi mare cinste, ca unui domn.
LUPU: Eu nu înţeleg atîta bunătate faţă de un duşman.
NECULCE: Neculai vodă nu-i este duşman.
LUPU (de sus): O să-i fie.
LUCA: Iată, se zăreşte un călăreţ venind în goană.
(Agitaţie şi în tabăra boierilor şi în cea a ţăranilor şi tîrgoveţilor).
SARACCIUL: E căpitanul Pricopie.
JORA: Înseamnă că îndată va sosi şi domnul.
LUPU (insinuant): Se termină şi căimăcămia noastră.
RUSET: Avem noi alte treburi mai mari de făcut.
(Intră căpitanul Pricopie. Toţi îl urmăresc).
PRICOPIE: Bun găsit zic tuturora!
VOCI: Bun venit, Pricopie.
SARACCIUL (îmbrăţişîndu-l): Frate Pricopie! Spune-ne de măria sa.
PRICOPIE: Măria sa a purces de cu noapte din Galaţi spre Iaşi, fără popas. Acum e pe şleahul mare, grăbindu-se încoace.
RUSET (către Pricopie): Ai grijă, căpitane, de turma asta, să nu se grămădească nevolnicii cu jalbă. Măria sa nu poate să asculte acum nimicurile prostimii. (Rumoare).
ION SECARĂ (privind cu îndrăzneală): Înalte caimacame, ne iartă cutezanţa. Credem că nu-i timpul şi împrejurările să dai la iveală trufia şi dispreţul. Apoi să ştii domnia ta că vodă e al ţării şi ţara nu e, cum crezi, numai a unora.
VOCI: Aşa e!...
RUSET (furios): Nemernicii...
LUPU: Cum cutezaţi, oameni neghiobi, să vă purtaţi aşa faţă de un boier?
ION SECARĂ: Boieri luminaţi, nu ştim din partea cui vine greşeala.
RUSET (fierbe): Atîta neobrăzare nu credeam să întîlnesc vreodată!
LUPU: Nesocotesc ce-i scris în cartea sfîntă şi-n pravilele ţării.
RUSET: Căpitane, eu ţi-am cerut ceva.
PRICOPIE: Boiere Ruset, nu-i vremea acum de gîlceavă.
SARACCIUL: Caimacame, să lăsăm aceste supărări. Trebuie să-l primim pe măria sa cu inima deschisă.
RUSET (aparte): Ia uite cine îmi dă mie sfaturi! (Apoi mai conciliant). Adevărat grăiţi. Şi doftorul mi-a spus să nu mă mai înfurii.
(Deodată mare vîlvă).
PRICOPIE: Soseşte domnul!
VOCI: Măria sa...
O VOCE: Coboară...
ALTĂ VOCE: Nu-i prea înalt...
ALTĂ VOCE: E arătos...
ALTĂ VOCE: Ce nemăreţ e!...
ALTĂ VOCE: Are straie obişnuite...
(Îşi face apariţia Dimitrie Cantemir, însoţit de cîţiva oameni. E întîmpinat cu urale şi în acordurile muzicii. Pentru autenticitatea strictă, iată portretul domnului făcut de Moreau de Brassey, care l-a însoţit pe Petru I la Iaşi: „Acest principe este un om mic de stat, cu trupul şlefuit în chip delicat, bărbat frumos, grav şi cu o înfăţişare plăcută, cum n-am mai întîlnit niciodată în viaţa mea. Este un om politicos, binevoitor, cu vorbirea blîndă...").
CANTEMIR: Vă zic tuturora: bun găsit!
(Entuziasm: „Trăiască Dumitraşcu vodă!").
RUSET (înaintînd): Bun venit, măria ta. Te-am aşteptat cu încredere şi te primim cu mare bucurie să fii stăpînul nostru şi să ai milostivire de noi, boierii vrednici, care vom fi ajutoarele smerite ale măriei tale.
CANTEMIR: Mulţumesc, boiere Ruset, de primire. Vă spun tuturor încă de pe acum că am venit în Moldova ca prieten, ca frate şi ca părinte. Sau, dacă vreţi, altfel: cei mai în vîrstă să-mi fie părinţi care să mă povăţuiască de bine, cei de-o seamă cu mine să-mi fie fraţi într-ajutor, iar cei mai mici să-mi fie feciori. Fără deosebire. Voi arăta dragoste şi milă către toţi supuşii mei. E cu folos ca toţi din această ţară să trăiască de azi înainte în iubire frăţească. Discordia să piară, pentru binele Moldovei şi al nostru!
(Entuziasm dezlănţuit).
ION SECARĂ (înaintează un pas): Ne bucurăm, doamne, că ai gînduri bune pentru ţară şi că nutreşti să fie înţelegere între toţi trăitorii acestor meleaguri.
JORA: Ne dai mari nădejdi, măria ta. Să se împlinească gîndurile tale frumoase!
LUCA: Să-ţi fie, doamne, stăpînirea plină de mulţumire şi să trăieşti mulţi ani!
NECULCE: Măria ta, fii binevenit la păstoria ţării!
CANTEMIR: Vă mulţumesc de u-rare din toată inima. Vă încredinţez că voi căuta în dovada din moşi-strămoşi lăsată, ca într-o oglindă, pentru ca să slujesc Moldova cu sîrguinţă şi cu dreaptă rînduială. Voi cugeta asupra faptelor cu multă chibzuială, spre a le înţelege adîncurile. Voi împărţi dreptatea aşa cum scrie în lege, iar dacă legile s-au mai învechit, vom face împreună altele mai bune. Voi fi cu gîndul întru voinţa norodului şi a boierilor, străduindu-mă să înscăunez armonia, căci Moldova va înflori şi va odrăsli dacă va exista înţelegere, dreptate şi dragoste. Semnul domnului luminat acesta este: nici cu acul să nu împungă, nici cu dinţii să nu muşte, nici cu unghiile să nu rupă. Mă rog de bună sănătate pentru toţi!
(Urale. Voci: Trăiască Dumitraşcu Vodă! Mulţi ani măria ta! Muzică, mişcare, în timp ce scena *se întunecă).*

Tabloul II

NĂZUINŢE

Sala divanului cel mare

RUSET: Să mai zăbovim, fraţilor. Cum am pornit-o noi, nu-i de mirare că ne-om prăbuşi ca boul în brazdă.
MITROPOLITUL: Eu, fiii mei, să mă duc la treburile sfinte.
JORA: Mai stai, Inaltpreasfinte, că dumnezeu e răbdător.
LUPU: Da, prea multă alergătură. Parcă au intrat zilele în sac.
(Se aşează toţi în jilţuri).
JORA (cu ciudă abia reţinută): Măria sa vrea să îndeplinim toate poruncile Porţii.
MITROPOLITUL: Nu mai are odihnă, să le împlinească voia.
LUCA: Oare ce aţi vrea? Să doarmă?
JORA: Nu, să se mai odihnească.
RUSET (perfid): E un domn harnic.
MITROPOLITUL: E bun şi nemăreţ şi primitor.
JORA (sincer): Nu puteam să-mi închipui că poate fi atît de cumsecade.
LUPU: Şi cînd te gîndeşti că era cam nerăbdător şi mînios...
RUSET: Şi cam zlobiv la băutură.
MITROPOLITUL: Aşa era în tinereţe. Acum e om în toată firea.
LUCA: Are 37 de ani.
JORA: Oare numai asta să fie pricina bunătăţii şi blîndeţii lui?
RUSET: Desigur voieşte să-şi piardă numele cel rău.
LUPU: Şi să-şi lipească boierii de partea lui.
RUSET: N-aş fi crezut că un om cu ştiinţa lui se poate dărui atîta cerinţelor plicticoase ale domniei.
LUCA: E principe între filosofi şi filosof între principi.
MITROPOLITUL: Că bine ai zis, fiule.
RUSET (ironic): Dragostea lui Luca pentru măria sa aproape că o întrece pe a noastră.
LUCA: Nu toţi putem iubi la fel.
LUPU: Ceea ce mă minunează pe mine cel mai mult e faptul că domnul lucrează cu foarte puţini oameni.
MITROPOLITUL: Nu ştii povestea cu copilul care are mai multe moaşe?
LUPU: Se bizuie mult pe ştiinţa lui.
RUSET: Se mai bizuie şi pe a altora: pe-a lui Neculce, pe-a Saracciului, pe-a lui Pricopie...
MITROPOLITUL: Eu cred că nici odată nu a avut Moldova în scaun un cărturar ca Dumitraşcu vodă.
LUCA: Ştie limbi multe, clasice şi orientale, filosofia de la Stagirit încoace, fizică de la Van Helmont, logică scolastică, teologia bizantină, retorică, muzică, ştiinţa geografiei, a istoriei...
LUPU: Opreşte-te, Luca. Vrei să ameţim?
JORA: Încă de cînd era tînăr trăia înconjurat de cărţi şi de arme.
RUSET: Şi tătîne-su nici nu ştia să se iscălească.
MITROPOLITUL: În schimb avea practică bună la voroavă.
JORA: Mai cu seamă a ştiut să ţină bine sabia în mînă.
LUCA: Şi Dumitraşcu vodă o ţine destul de straşnic. În războiul de la Zenta s-a dovedit foarte viteaz.
LUPU: Totuşi lui îi stă mai bine cu pana în mînă.
RUSET: Într-adevăr, în asta nu-l întrece nimeni.
JORA: Ce mai vorbă multă. E plin de har şi are braţ de fier.
MITROPOLITUL: Şi inimă de miel.
RUSET: Care suge la două oi.
LUCA: Cum adică?
RUSET: Aşa se spune.
LUPU: Pe mine tocmai marea lui bunătate mă nelinişteşte.
MITROPOLITUL: Ai motive, Costache?
LUPU: Nu. Însă ştiţi o vorbă: mîţa blîndă zgîrîie rău.
MITROPOLITUL: Fii pe pace! Dacă te iei după toate vorbele nu mai ajungi nicăieri.
RUSET: Blîndeţea asta ar trebui împărţită după rang.
JORA: A spus doar de atîtea ori că va fi cu dragoste pentru toţi oamenii, deopotrivă.
RUSET: Vrei, Jora, să te pună în aceeaşi oală cu toţi calicii?
JORA: Nu vreau şi nici nu mă pune.
MITROPOLITUL: Fiilor, nu împingeţi aşa departe convorbirea noastră. Ce rost are să ne aprindem? Ne-am aşezat oleacă să ne odihnim, nu să cîrtim sau să ne certăm.
LUCA: Are dreptate sfinţia sa.
RUSET (rîde): Dar nu cîrtim şi nu ne certăm, oameni buni.
LUCA: Eu zic mai degrabă să ne gîndim ce facem cu visteria, că a secătuit de tot.
LUPU (simplu): Să se mărească dările. Altfel cum vreţi să se umple?
LUCA: Noi ne bucuram că s-au mai micşorat şi domnia ta spui de sporire? Toţi boierii sînt mulţumiţi că nu mai dau deseatină.
LUPU (rîde): Dar nu-i vorba de noi, Luca. Au nu ştii de unde trebuie luate biruri?
LUCA: Norodul nu mai are nici după ce mai bea apa de cînd cu seceta din vară.
LUPU: Atunci să stea aşa visteria, să bată vîntul prin ea.
MITROPOLITUL (ridicîndu-se): Cinstiţi boieri, acestea-s treburi mai lumeşti. Eu, ştiţi, am altele.
JORA: Sfinţite Ghedeon, mai stai numai puţin. Treburile de pe pămînt sunt tot treburile domnului.
MITROPOLITUL: Sunt alţii care să le facă pe acestea de aici.
JORA: Nu-i bine să despărţim lucrurile. Între ele este o legătură pe care dacă o rupi se dărîmă totul. Nu trebuie neglijat domnul pe pămînt ca să nu-l pierdem din cer.
MITROPOLITUL: Glăsuieşti frumos, Jora, dar nu înţeleg prea bine unde vrei să baţi.
JORA: (chestiunea îl frămîntă mai demult): Credinţa noastră a fost totdeauna ameninţată. Acum Rusia va fi în război cu Turcia...
RUSET: Înţeleg ce vrea Jora. Dacă te aude Dumitraşcu vodă e vai şi amar de tine.
JORA (îndărătnic): Şi noi ce facem?
LUPU: Mergem după domn, dacă trebuie să mergem undeva.
JORA (încercare disperată): Să-i arătăm calea cea bună!
RUSET (rîzînd): Noi, domnului?
LUPU: El ştie cel mai bine care e drumul cel bun.
JORA (înfuriat): Dar drumul ţării?...
MITROPOLITUL (prudent): Drumul măriei sale e şi al domnului.
JORA (exasperat): Eu nu vă înţeleg. Să stăm mereu aşa cu jugul în gît? Nu vedeţi că lumea îşi schimbă rostul?
RUSET: Dacă nu-s turcii tot va fi cineva.
LUCA (sărind): De ce neapărat?
RUSET: Fiindcă Moldova e mică şi altfel nu se poate.
LUPU (rîzînd gros): Apoi, boieri veliţi, eu nici nu prea vă văd jugurile.
MITROPOLITUL: Să nu rîdem, boiere Lupu. Mai bine să ne gîndim la credinţă.
LUPU: Mă gîndesc. Dar ce să fac? Să cer lui Dumitraşcu vodă să părăsească pe turci şi să se alăture moscalilor?
RUSET (subtil): De ce nu? Poate că vodă nici nu e aşa de supus Porţii pe cît se pare.
LUCA: Ce vorbă necugetată!
JORA (tare necăjit): Ba vede toată lumea cît e de supus. (Idee fixă). De ce l-a trimis aici Poarta?
LUPU (vulpe nevinovată): De ce?
JORA: Turcii vor fi în război cu moscalii, cum spuneam. E de prevăzut ca locul înfruntărilor să fie aici, în Moldova. Prin urmare, turcii au avut nevoie de un om de încredere.
RUSET: Toată lumea ştie asta.
MITROPOLITUL (concesiv): Hatmane Jora, iartă-mă că ţi-o spun:

DIMITRIE CANTEMIR

de CONSTANTIN TRANDAFIR (fragment)

cam întreci măsura. Repede îţi pierzi cumpătul...

(Intră Cantemir. Boierii vor să se ridice).

CANTEMIR (zîmbitor): Şedeţi boieri!

RUSET (ridicîndu-se totuşi): E timpul să plecăm la treabă, doamne.

CANTEMIR: Da, sunt atitea de făcut...

LUPU: Aşteptăm porunci, măria ta.

CANTEMIR: Îmi pare bine boieri, că ne înţelegem aşa de bine.

MITROPOLITUL: Unde-i dragoste şi pace şi lui Dumnezeu îi place.

CANTEMIR: Unde nu este dragoste adevărată, acolo cinstea este cu frică... Dar de dragostea voastră nu mă îndoiesc.

RUSET: Credinţa noastră către măria ta este nemărginită.

CANTEMIR: Mă bucur mult, prieteni. Trebuie să punem mînă de la mînă şi să scoatem ţara din nevoi şi să ne păstrăm neştirbită recunoştinţa către Poartă. Prin mila ei sunt domn şi tot prin ea Moldova va putea înflori. (Jora se crispează). Ce ai Jora? Te doare ceva?

JORA (abia se stăpîneşte): Capul, măria ta. Trece.

▲ CANTEMIR: Văd că aşteptaţi nerăbdători.

LUPU: Timpul e scump, doamne, iar noi sîntem prea ieftini.

CANTEMIR: Da, aşa e. Să încercăm să ne ridicăm la înălţimea timpului.

MITROPOLITUL: Tot către moarte ne îndreptăm.

LUCA: Dar să nu ne îndreptăm lîncezind.

CANTEMIR: Iubite Ruset, dă, te rog, poruncă să meargă zece care cu lemne la podul de la Cartal.

RUSET: Aşa precum zici, măria ta

JORA: Aşa precum zic turcii...

CANTEMIR (surprins): Da, hatmane Jora. (Apoi, mimînd nepăsarea). Domnia ta vei hotărî să se plătească solda seimenilor şi să mai cauţi şi alţii pentru întărirea oştii.

JORA: Am înţeles.

CANTEMIR: Vornice Lupu, să trimiţi oameni care să ducă pîine din Ţara de Jos la Tighina.

LUPU: Prea bine, măria ta.

CANTEMIR: Tu, Luca, mergi imediat la Poartă şi să duci măritului vizir aceste hîrtii în care sunt veşti de la Ieşi şi de la moscali.

LUCA: Da, măria ta.

CANTEMIR: Sfinţia ta, mitropolite Ghedeon, rămîi aici puţin. (Către boieri). Voi, dragii mei, mergeţi cu bine. (Boierii se înclină şi ies. (Mitropolitului). Părinte, mînăstirile noastre sunt scoase de sub îndrumarea orientului.

MITROPOLITUL (surprins): Doamne, sunt copleşit de bucurie.

CANTEMIR: Bogatele noastre mînăstiri Tazlău. Probota, Bistriţa sunt, de azi înainte, numai ale noastre.

MITROPOLITUL (se închină): Amin, doamne.

CANTEMIR: Dumnezeu ne va privi cu mai multă bunăvoinţă.

MITROPOLITUL: Ne place tare mult că măria ta arăţi mare credinţă către biserică.

CANTEMIR: Şi mie îmi place ca biserica să arate înţelegere către treburile domniei.

MITROPOLITUL: Stăpînul este trimisul lui dumnezeu...

CANTEMIR (surîde): Desigur... Cine poate şti mai bine decît mine?

MITROPOLITUL: Legăturile măriei tale cu biserica sunt mai puternice decît aş fi bănuit.

CANTEMIR (surîde iar): Nu am crezut niciodată în Alah.

MITROPOLITUL: Nu. Mă gîndeam la timpurile astea... la învăţăturile mai noi...

CANTEMIR: Eu cred în învăţătura sfinţilor părinţi bisericeşti, decît să mă afund în învăţăturile scolastice.

MITROPOLITUL (încîntat): Papistaşii sunt lupi îmbrăcaţi în piele de oaie.

CANTEMIR: Noi nu vrem să cădem în ereziile catolicismului. A vem alte treburi pe cap, mai însemnate.

MITROPOLITUL: Măria ta, grăieşti cu multă înţelepciune.

CANTEMIR: Biserica va primi tot sprijinul domniei. Voi priveghea cu rîvnă şi cu multă grijă ca purtarea şi învăţătura feţelor bisericeşti să se potrivească cu temeiurile credinţei.

MITROPOLITUL: Şi domnul va primi tot sprijinul bisericii. Ne vom strădui ca niciunul dintre slujitorii bisericii să nu se abată de la calea adevărului.

CANTEMIR: Iar dacă vreo faţă bisericească va săvîrşi greşeală, se va pedepsi de mai marele său: diaconul de preot, preotul de protopop, protopopul de episcop, episcopul de mitropolit...

MITROPOLITUL: ...şi mitropolitul de domn...

CANTEMIR: ...iar domnul de cugetul său şi de dumnezeu...

MITROPOLITUL (ezitare): Măria ta, biserica ar mai avea de cîştigat dacă...

CANTEMIR: Dacă...

MITROPOLITUL (încercare): Acum cînd Rusia...

CANTEMIR (energic): Părinte, să nu mai spui nicicînd astfel de vorbe...

MITROPOLITUL (eschivă): Suntem în mila măriei tale, că mare este înţelepciunea ta, doamne.

(Intră Neculce)

CANTEMIR: Gata, Neculce?

NECULCE: Gata, doamne.

MITROPOLITUL: Eu mă retrag la treburile lui dumnezeu. (Iese)

CANTEMIR: După atîta alergătură, să punem faptele în cumpăna gîndului. (Se aşează)

NECULCE: Să facem rînduială, că fără judecată e vrednicia oarbă. Dumnezeu prea bunul ne-a dat această sfîntă înţelepciune.

CANTEMIR: Dumnezeu ne-a dat ceva la început, însă omul e lăsat să adune învăţăminte cît trăieşte.

NECULCE: Cum oare să le adune, dacă nu are de unde?

CANTEMIR: Le poate aduna mai întîi din povaţa simţurilor. Toată lumea ştie că nu orbul, ci cel cu ochi judecă vopselele, nu surdul, ci cel cu urechi alege frumuseţile şi dulceaţa viersului.

NECULCE: Asta i-o cunoaştere de obşte.

CANTEMIR: Totuşi, semnul înţelepciunii se află în dreapta judecare a ceea ce se vede.

NECULCE: Fără pricina dintîi nu se poate şti prea mult. E o lumină mai presus de voinţa noastră.

CANTEMIR: Nu, Neculce. Cicero ne învaţă: „Întreabă-te pe tine ce vrei să fii în această lume".

NECULCE: Nu este şi o cunoaştere deasupra simţurilor?

CANTEMIR: Desigur. Unde razele minţii nu lucesc, duhurile puterii puţin procopsesc.

NECULCE (nemulţumit): Trăim, doamne, în nişte vremuri rele, cînd păcatul s-a împrăştiat în lume ca rîia. Ce fel de procopseală mai poate fi asta?

CANTEMIR: Răul e în firea omului, dar răul nu precumpăneşte: dimpotrivă, binele. Numai că vremurile, în loc să înlăture răul, l-au mărit.

NECULCE: Cînd trage omul nădejde de bucurie, atunci vine şi scîrba. Aşa e soarta omului: să fie năpăstuit.

CANTEMIR: Nu-i aşa. Omul e născut să fie liber şi fericit. Nu-i făcut să fie înjugat.

NECULCE: Aşa a fost la început. Acum răul a prins rădăcini adînci.

CANTEMIR: Răul s-a întins, însă omul a fost predestinat să fie un privilegiat al naturii.

NECULCE: Vornicul Miron spunea că nu-s vremurile sub om, ci bietul om sub vremi.

CANTEMIR: Ei bine, omul nu trebuie socotit dinainte un învins, fiindcă nu rob a fost lăsat, ci stăpîn al lumii.

NECULCE: Măria ta spui că relele sunt multe, că omul e făcut să fie stăpîn al lumii, că e creaţia lui dumnezeu cea mai de preţ... Care să fie înţelesul acestei nepotriviri?

CANTEMIR: Strîmbătatea socială e cauza celor mai mari neajunsuri. Că unii s-au făcut mari şi alţii mici; că acei mari cred că totul li se cuvine, chiar şi sufletul celor năpăstuiţi.

NECULCE: Înseamnă că lumea se va sfîrşi cu totul.

CANTEMIR: Nicidecum. Omul e ca trestia bătută de vînt. Nu se frînge. Viaţa are o creştere şi o descreştere, fără să dispară niciodată. În tot acest curs, omul e în mijlocul tuturor lucrurilor şi fiinţelor, e scopul tuturor scopurilor. Nourul şi vîntul, luna şi soarele, totul lucrează ca omul să-şi agonisească pîinea.

NECULCE: Şi nu prea şi-o agoniseşte...

CANTEMIR: Pentru că unii o agonisesc şi alţii o fură. Unii strîng pungi de bani din sudorile săracilor.

NECULCE: Da, doamne; lacrimile săracilor nu le usucă nici soarele, nici vîntul, nici ruga.

CANTEMIR: Priveşte la ţăranii noştri. Eu i-aş socoti că sunt cei mai năpăstuiţi ţărani din lume dacă belşugul pămîntului şi secerişurile bogate nu i-ar scăpa de asemenea nenorociri.

NECULCE: Blestemul săracilor nu cade în zadar.

CANTEMIR: Ascultă ce-ţi spun eu, Neculce. Albinele se vor răzvrăti şi lacrimile obidite şi sîngele vărsat se vor face cărbune arzător şi foc pîrjolitor.

NECULCE: Oare numai aşa se poate întemeia binele, doamne?

CANTEMIR: În primul rînd aşa. Apoi prin ştiinţe va înflori lumea. E nevoie şi de o renaştere a noastră, ca în apusul Europei. Ştiinţa lucrurilor este lumina minţii. Mărirea unui popor nu-i numai în vechimea şi în întiderea locurilor sale, ci mai cu seamă în civilizaţie, în învăţătură şi meşteşug.

NECULCE: Măria ta ai citit şi ai scris multă carte. Eu nu am citit atîta şi nici nu mi-am pus curajul în minunata treabă a scrisului.

CANTEMIR: Lasă, Neculce. Eu ştiu că însemnezi mereu cîte ceva — şi bine faci —, că vorba zboară şi scrisul rămîne chezaşul cugetului şi sufletului nostru.

NECULCE: Ceea ce fac eu, doamne, e mai nimica. Pentru adevărata scriere trebuie înzestrare multă. Îndeletnicirea asta sfîntă nu-i la îndemîna oricui. E o mare încumetare să iei în mînă pana.

CANTEMIR: După părerea mea, deşi ţi-ascunzi virtutea, tu, Neculce, eşti cel mai în putere să împlineşti nevoia de a face mai departe al Ţării letopiseţ, pe care l-a început dumnealui vornicul Ureche, urmat de Miron Costin încoace.

NECULCE: Nu-s vremurile de scris, măria ta.

CANTEMIR: De bună seamă, fapta e acum mai acătării. Prea e aplecată de tot cerbicea Moldovei.

NECULCE (parcă visînd): A fost Moldova mare odată, cînd moşii şi strămoşii nutreau mare dragoste pentru pămîntul acesta.

CANTEMIR: Da, Neculce, avea Moldova faimă. Ştii de ce? În vremurile acelea era un singur stăpîn. (Apăsînd) El împărţea dreptatea, toţi i-ascultau cuvîntul, el conducea ţara cînd năvăleau duşmanii... (Amar) Acum toţi sunt domni în ţara asta...

NECULCE: Boierii care nu stau cu bine pentru ţară, nici cinste nici laudă nu li se cuvine.

CANTEMIR: Mă bucur, Neculce, că tu judeci aşa. De aceea te-am şi ales sfetnicul meu.

NECULCE (măgulit): Te urmez oriunde, măria ta. Voi face tot ce-mi stă în putinţă să fim alături, pentru că ştiu că năzuinţa ta se potriveşte cu a mea.

(Intră Saracciul)

CANTEMIR: Ce veşti aduci, Dumitre?

SARACCIUL: Şi bune şi rele.

CANTEMIR: Spune-le pe cele bune mai întîi, ca să nu ne pierdem firea dintru-nceput.

SARACCIUL: Măria ta, în ţară e zvon de bucurie, pentru că a fost scoasă dajdia numirii în scaun. Lumea e mulţumită şi de scăderea birului către Poartă la 3 000 de galbeni. Şi mazilii sînt bucuroşi.

CANTEMIR: S-au întors în ţară cei care au pribegit în vremea lui Mavrocordat?

SARACCIUL: Cei mai mulţi s-au întors. Şi toate drepturile li s-au dat.

CANTEMIR: Dar boierii sunt mulţumiţi?

SARACCIUL: Sunt.

CANTEMIR: Pe la noi pe la Fălcii ce mai este?

SARACCIUL: E lipsă de hrană, în schimb e nădejde multă.

CANTEMIR: Sărmanii oameni! Altceva?

SARACCIUL: Am dat privilegiu breslei calicilor din Roman. Jupîneselor sărace li s-a făcut dreptate. Obştea din Piscu a primit două sute pogoane de arătură. Boierul Ion Buhuş a fost certat pentru fărădelegile sale.

CANTEMIR: Bine, Dumitre. Veştile rele care sunt?

SARACCIUL: Neculai vodă şi-a călcat făgăduiala făcută la Galaţi.

CANTEMIR (tresărind): Ce nemernic!

NECULCE (scîrbit): Şi-a ţinut cuvîntul precum ţin cîinii vinerile.

CANTEMIR (tare abătut): Ce pîră mi-a făcut?

SARACCIUL: Că ai slobozit pe boierii închişi de el, care se închinaseră moscalilor.

CANTEMIR: Bine a născocit-o, mişelul! Numai de minciuni e bun.

NECULCE: Nu-i odrasla celui care şi-a căpătat porecla de „Meşterul minciună"?

CANTEMIR (aprig): Îi dau eu învăţătură... Haideţi cu mine! (Un timp scena rămîne goală. Apoi intră doamna Casandra, însoţită de spătarul muntenesc Toma Cantacuzino, vărul doamnei).

CASANDRA: Nu-i aici. Niciodată nu ştii cînd vine şi cînd pleacă. Stai, Toma. (Se aşează amîndoi)

TOMA: Nu prea e timp de stat, Casandra.

CASANDRA: Ce mai este prin Muntenia noastră?

TOMA: Ca şi pe aici: mare vînzoleală.

CASANDRA: Şi nimic frumos?

TOMA: În afară de o nuntă a doftorului Vartolomeu.

CASANDRA: Pe cine a luat?

TOMA: Pe Agnes, fata răposatului Samoil Calnochi.

CASANDRA: Cotrocenii cum mai arată?

TOMA: La fel de bine.

CASANDRA: Mă doare sufletul că nu pot merge în Bucureşti să pun cîte o lacrimă pe mormintele surorilor mele şi pe cel al tatălui meu. Şerban vodă.

TOMA: Poate se va face prietenie cu Brîncoveanul şi atunci vei putea merge cu uşurinţă.

CASANDRA (nervoasă): Nu vreau să ştiu de Brîncoveanul.

TOMA (grijuliu): Supărarea îţi face rău.

(Apare Cantemir)

CANTEMIR (cu efuziune): O, spătare, prietene! (Îl îmbrăţişează). Să stăm ca altădată.

TOMA: Doamne, nu-i vremea de şedere. Acum ni-i dat să stăm numai pe drumuri şi de veghe.

CASANDRA: Şi care-i păsul, frate?

TOMA: Nu-i nici un păs, Casandra. Vrem numai să fie bine.

CANTEMIR: Asta vrem şi noi, Toma.

TOMA: Unchiul nostru, Constantin Cantacuzino, stolnicul, Antim Mitropolitul, noi toţi cantacuzinii l-am îndemnat pe Brîncoveanul să ceară oblăduire puternicului Petru al Rusiei.

CANTEMIR (interesat): Şi?

TOMA: Domnul a trimis de mult la ţar pe Gheorghe Castriotul şi s-a hotărît ca îndată ce ţarul va apare cu oştile în ţară să ne unim.

CANTEMIR (surprins): Mă mir că Brîncoveanul a vrut să facă asta.

TOMA (continuă): Mai trebuie să întărtăm şi pe sîrbi şi pe bulgari, să adunăm pînă la 30 000 de osteni şi să dăm zaharea pentru toată oastea.

CANTEMIR (are el ceva pe suflet): Să daţi, că Brîncoveanul e putred de bogat. (Totuşi nedumerit). Ceea ce face Brîncoveanul e un lucru de cinste... Aproape că l-am iertat pentru marile necazuri ce mi le-a pricinuit.

TOMA (concesiv): E doar şi el creştin. Şi încă unul care ţine tare mult la legea noastră.

CANTEMIR: Pentru că a fost în stare de o faptă aşa de frumoasă, să ştie Brîncoveanul că turcii vor să-l mazilească şi m-au ales pe mine pentru a-l prinde.

TOMA (surprins): Da?! (Concluzie): Deci renunţi la prinderea lui...

CANTEMIR: De bună seamă.

TOMA (grăbit): Eu vă părăsesc. Vă las cu sănătate.

CANTEMIR (apucîndu-l de braţ): Drum bun, frate Toma.

(Toma se înclină în faţa Casandrei, apoi pleacă însoţit pînă la uşă de Cantemir)

CASANDRA: Prea multă trudă, Dimitrie. E o zbatere cumplită care te va răpune.

CANTEMIR (duios): Casandra! (Apoi jovial) De cînd mă ştiu sunt deprins a mă juca cu furtuna şi a mă lupta în tot chipul. (Glumă) Nu vezi ce zdravăn sunt? Mai degrabă să îngrijeşti de tine, că din zi în zi te văd mai palidă, mai tristă.

CASANDRA (surîs îndurerat): E numai o durere trecătoare în pîntec.

CANTEMIR (neliniştit): Se pare că nu prea ai somn noaptea.

CASANDRA (încercare de a glumi): Dar oare pot să dorm cînd domnul se zbuciumă în treburi? (Femeie) Te rog, Dimitrie, măcar de masă să nu mai uiţi, dacă pentru mine ai prea puţin timp.

CANTEMIR (rîzînd): Poate nu ştii că dacă nu te văd prea des, te port în gînd într-una.

CASANDRA: Acum doisprezece ani în urmă, cînd ne-am logodit în taină la Braşov, nu spuneai că toată viaţa vom sta alături?

CANTEMIR (zîmbind): Toţi logodnicii îşi spun aşa, mai ales cînd logodnica are 18 ani.

CASANDRA: Şi toţi apoi îşi uită cuvîntul?

CANTEMIR: Desigur. Mai cu seamă cei care au norocul să ajungă domni.

CASANDRA: Tu glumeşti ca să-mi facă mie plăcere... (Brusc) De ce eşti trist?

CANTEMIR (surprins): Eu trist?!

CASANDRA (simplu): Da. (Dojenitor) De ce încerci s-ascunzi?

CANTEMIR (sumbru): Amărăciunea mea e şi a ta e şi a altora care au o inimă... (Agitat) Nu vezi ce-a ajuns Moldova? Seceta din vară a pustiit totul...

CASANDRA: Cu mila lui dumnezeu va fi belşug anul acesta..

CANTEMIR (continuînd): La supărarea asta mai vin şi altele. Sultanul a poruncit să facem pod la Cartal, vrea lemne ca să întărească cetatea turcească de la Tighina, vrea zaharea pentru oastea şvedă şi pentru voievodul de Kiev... Şi ce nu vrea? (Repede) Şi cît o să mai vrea?

CASANDRA: Să-ţi ajute dumnezeu în gîndul cel mare!

CANTEMIR: Greul e tot pe capul nostru...

CASANDRA: Ţi-a menit ursitoarea

(continuare în pag. 11)

UNIVERSALITATE

O, tu relief de taină al sfîntului pămînt,
Licoare de izvoare şi-n codri orgi sunate
În ritm cu-acelaşi corn avid de libertate
Prin inimă de rob şi Domnitor răsfrînt.

Tăcere, pentru-aceia ce îţi citiră slova
Mărire inc-odată celor ce te-au ales
În Europa lumii să reprezinţi Moldova
Tu, suflet delicat şi gînd la fel de-ales.

Căci, adunînd întreaga înţelepciune-a vremii
Şi-aceea şlefuită de timp pînă la tine
Ştiai spre care ţărm sunt urmele triremii
Şi-n care cer ecoul de note cristaline.

De ţi-ai vedea urmaşii ... dar tu i-ai presimţit
Oglinzi fremătătoare de cuget şi iubire
Acolo unde noaptea se tulbură subţire
Ei învelit-au zorii în zale de granit.

Iar chipul tău, săpat, in suflete şi statui
La loc de cinste este cum din străbuni ni datu-i
Şi strălucind pe socluri se rotunjeşte-n el
Fiu al armurii calme şi-al penei de oţel.

Florin Mihai PETRESCU

critica poeziei

DAN MUTAŞCU

Din precedentele apariţii Dan Mutaşcu dovedeşte suficiente posibilităţi de adaptare la diverse maniere (predilectă fiind cea... manieristă), **Oglinda lui Caligastro, Simbad marinarul** şi **Ochiul lui Zamolxe** — ca să ne referim numai la acestea — sînt vîrfurile unui triunghi al instabilităţilor deliberate (parte tatonări, parte cochetării). Cel mai ferm conturat dintre unghiuri rămîne **Oglinda lui Caligostro,** volum căruia spre deosebire de celelalte nu-i lipsesc voluptatea şi excesele.

De data aceasta intră în joc o carte mai virilă, ceva mai puţin subtilă şi fardată, specială prin una din destinaţiile ei (a apărut la Editura Militară) şi cred, nu e greşit a se considera că, alături de celelalte, formează un patrulater care, să sperăm nu va fi în continuare (victimă a labilităţii atestate) obligat la rîndul său să se deformeze.

Steaua din inimi e o carte de elogii şi, prin specific — e vorba de un volum de lirică patriotică şi ostăşească — îl obligă pe Dan Mutaşcu să schimbe în suficiente rînduri registrul, în sensul părăsirii contemplaţiei (care îi este proprie) şi apropierii de exprimarea tranşantă, fără eufemisme stilistice. Totuşi, cum rostirea în forţă nu-l avantajează pe deplin, volumul menţionat dezvăluie un „compromis" (firesc, la urma urmei): în cele mai bune texte confesiunea directă, retorica pasionată a profesiunilor de credinţă, sînt amestecate cu voluptăţile imagismului, sînt bine asimilate de acesta. Numai datorită unei astfel de imixtiuni Dan Mutaşcu se află în largul său şi nu forţează, inofensiv, intrări care-i sînt interzise.

„Largul său" înseamnă **ambianţă** (lumină, transparenţe, culoare), pitoresc de o frapantă opulenţă. Revenirea permanentă la pictural este inerentă. Sentimentul rezultă din descriere, din tablou, se insinuează în ritmul culorilor şi puritatea formelor. Dragostea de ţară e înainte de toate reflex al frumuseţilor ţării, sau, mai bine zis, ea se traduce poetic în primul rînd prin evocarea acestor frumuseţi. Pastelul e astfel mai convingător decît declaraţia patetică. Scenografia joacă în aceste condiţii un rol foarte important, bogăţia paletei descriptive permite pe alocuri combinaţii cromatice remarcabile. Ele fac ceva mai inofensive simplificările rezultate din folosirea variantei robuste, abrupte a spunerii, variantă pe care **Steaua din inimi** nu o ocoleşte. In acest caz disponibilitatea autorului e mai mult o capcană decît o virtute. Preferinţele mele merg fără nici o ezitare spre latura decorativă, senzuală şi balcanică a poeziei lui Dan Mutaşcu. Istoria şi, implicit, evocările sînt acelea care convin şi conving şi, ca argument, aduc **Trei gravuri (istorice) la podul Beilicului:** „Seara cade ca un cap de logofăt... / Prin grădini, / sub chioşcuri de fistic, / sărutările mint ca mărgelele de Ţarigrad / şi iată, undiţa lunii / colindînd Dîmboviţa curgătoare / după crăpşani înzăoaţi şi fermanuri. / O, dinspre podul Beilicului ramătul carelor..." (I). „Cămările miros a şerbet, / chiar sînii serdăreselor miros a şerbet, / prin aer zbengue zmee de fum, / prin foişoarele boite / pe la cişmele cu nume de văduve / se gîngăvesc măiestru guslele / şi-n curţi mai mursecă ogarii ciosvîrte violete..." (II). „Cu fruntea aburind / la porţelanul lămpii / stă Văcărescu şi tot coase rime; / şi melanholia i se face / guguştiuc cu guşă dulce / în grădina încuiată cu o lacrimă de trandafir..." (III).

Şi la Traian Reu tematica patriotică şi ostăşească schimbă întrucîtva tonalitatea cunoscută dinainte. Ca şi la Dan Mutaşcu apetitul pentru ornament devine punct de sprijin, nu scop în sine ori prilej de exersări şi performanţe calofile. Insuşi titlul volumului aici în discuţie — **Pavăză la armonia culorilor** — spune destule asupra relaţiilor şi completărilor; important este cuvîntul armonie, el cenzurează şi apoi temperează excesele, fie că ele vin dinspre imagine, fie dinspre pledoaria sentimentală. Perspectiva e statică, echilibrată, tonul e ponderat, decent în efuziuni. Echilibrul cumpenei apare ca stare optimă, nici o nelinişte nu ameninţă să descumpănească, mai bine zis, din principiu, nici o nelinişte nu este acceptată.

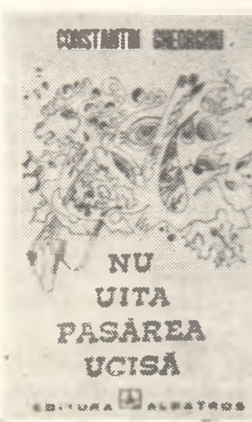
Pentru Traian Reu ţara este o imensă scenă pe care se perindă natura, istoria ori construcţiile prezentului, dimensiunile montării sînt apreciabile, fastul de asemenea. Nevoia de spectaculos are ca punct de plecare nedisimulate

TRAIAN REU

plăceri estetizante. Creditul acordat efectelor imagistice este dintre cele mari. Astfel, descrierea unei parăzi militare înseamnă un prilej exploatat cu pricepere: „E-o ningere de roşu din înalt / Cu galben şi albastru parfumat/ Ca într-o horă cu arcuşuri vii / Cînd inimile-nvăpăiate bat. / E dans cu fluturi înălţat discret / Maramă spre ferestrele cu dor, / Caleidoscop de ritm şi fantezii / Dintr-un poem mai de demult, sonor" etc. **(Marş).**

Gravitatea nu e forţată, echilibrul de care pomeneam o insinuează iar în unele situaţii este atinsă coarda unui secret dramatism: „Strămoşii mei îmi ard solemn în sînge / Din

critica prozei

CONSTANTIN GHEORGHIU

Iată, pe scurt, relatată în ordinea povestirii, nu în ordine cronologică, acţiunea romanului Nu uita pasărea ucisă[1] **: se răspîndeşte zvonul că argatul Ion Hristu l-a ucis pe şeful clanului Mitreilor, fost primar al Condorului. Gelu, fiul unui învăţător, îşi aminteşte cum, la cîtva timp după ce unchiul său Stef (fost medic legist) l-a învăţat să vîneze, a fost scos dintr-o încurcătură de către Ion Hristu. Neavînd optsprezece ani şi, prin urmare, nefiindu-i permis să vîneze, şi împuşcînd o pasăre în timpul unui sezon în care vînatul era interzis, a fost pe punctul de a fi surprins de paznicul pădurii. Ion Hristu îl salvează de pedeapsa cuvenită comiterii unui dublu delict spunînd paznicului că el a ucis pasărea. Gelu se simte umilit de întorsătura pe care a luat-o întîmplarea şi încearcă să plătească ajutorul dezinteresat al argatului, oferindu-i pasărea. Hristu refuză să o primească umilindu-l încă o dată. Hotărît să se răscumpere într-un fel, Gelu intenţionează să cumpere fetei lui Hristu o rochie, dar renunţă din lipsă de bani. Urmează o perioadă de timp în care Gelu nu-l mai întîlneşte pe Hristu.**

Naraţiunea revine în punctul comiterii crimei, al cărei autor pare a fi Hristu: Mitrea a fost ucis cu o puşcă Z.B. şi la scurt timp după descoperirea cadavrului, Hristu a fost văzut curăţindu-şi arma (tot un Z.B.) din care lipsea un glonte. Hristu este arestat şi păzit cu stricteţe, mai mult pentru a fi ferit de răzbunarea Mitreilor, adunaţi în Condor din satele şi tîrgurile învecinate. Argatul solicită ajutorul doctorului Stef, rugîndu-l să obţină de la şeful de post permisiunea de a fi eliberat numai pentru o noapte. Hristu nu motivează însă în nici un fel rugămintea, astfel că Stef, convins de vinovăţia argatului şi iritat de „muţenia" acestuia, refuză. Hristu apelează la Gelu, mărturisindu-i, de astă dată, motivul pentru care ceruse doctorului ajutorul; argatul avea cunoştinţă de existenţa altei arme Z.B. şi îi indică locul unde ar fi îngropată. Gelu pleacă să o dezgroape, împreună cu un prieten al său, nu înainte de a încerca, în zadar, să-l convingă pe unchiul Stef să meargă să descopere arma. In locul puştii găsesc cadavrul fiului lui Mitrea. Doi călăreţi, apoi trei, sînt zăriţi dînd tîrcoale locului. Lăsînd paznicului pădurii sarcina să „păzească" mortul, băieţii se întorc şi anunţe autorităţile. Revin apoi cu şeful de post, cu unchiul Stef, cu învăţătorul şi cu trei ajutoare şi dezgroapă cadavrul în prezenţa lui Spiru, fiul primului Mitreu ucis, şi fratele celui din groapă. Mergînd pe urmele lăsate de copitele cailor, găsesc, aruncată în mlaştină, o puşcă Z.B. şi o cutie de tutun al cărei posesor era unul din fiii lui Spiru. Intorşi în Condor, şeful de post regizează o confruntare în urma căreia asasinul se demască.

Eliberat, Hristu îi face o vizită doctorului Stef, intenţionînd să plătească, într-un fel, ajutorul ce i s-a dat.

Iată, tot pe scurt, relatată în ordinea povestirii, acţiunea romanului lui Faulkner, Nechemat în ţărînă**: se răspîndeşte zvonul că negrul Lucas Beauchamp l-a ucis pe unul din fiii şefului clanului Gowrie. Chick Mallison, fiul unui metodist, îşi aminteşte cum a fost scos dintr-o încurcătură de către Lucas. Chick plecase la vînat iepuri şi, trecînd peste o punte, căzuse în apa rece a rîuleţului Nine Mile. Lucas l-a ajutat să iasă din apă şi l-a luat acasă la el ca să-i usuce hainele. Dezbrăcat pînă la piele şi îmbrăcat, pînă la uscarea îmbrăcămintii sale, cu nişte haine primite de la negru, Chick se simte umilit şi încearcă să plătească ajutorul primit, oferind negrului 75 de cenţi. Lucas refuză aruncînd banii jos şi umilindu-l, încă o dată, pe Chick. Acesta hotărăşte să se răscumpere într-un fel şi trimite negrului patru ţigări de foi şi soţiei acestuia tutun de prizat. Nemulţumit de inconsistenţa cadoului făcut, Chick strînge bani şi trimite (prin poştă) soţiei negrului o rochie. La scurt timp după primirea cadoului, Lucas „se plăteşte", la rîndul său, trimiţîndu-i lui Chick, printr-un intermediar, un galon cu sirop de sorg.**

Naraţiunea revine în punctul comiterii crimei, al cărei autor pare a fi Lucas: acesta a fost găsit la locul crimei cu o puşcă, din care lipsea un glonte, în mînă. Lucas este arestat şi pus sub pază, mai mult pentru a fi ferit de răzbunarea clanului Gowrie, adunat în oraş din localităţile învecinate. Are loc înmormîntarea lui Vinson Gowrie. Lucas cere sprijinul avocatului Gavin Stevens, unchiul lui Chick Mallison, afirmînd că Gowrie a fost ucis cu un alt tip de puşcă decît cea cu care a fost găsit la locul crimei. Negrul îi cere avocatului să dezgroape mortul. Gavin Stevens refuză. Lucas are o discuţie cu Chick Mallison, încredinţîndu-i acestuia o serie de amănunte pe care nu le dezvăluise avocatului. Chick încearcă să-şi convingă unchiul să dezgroape cadavrul. Avocatul refuză, convins fiind de vinovăţia negrului. Chick pleacă, împreună cu Aleck Sander şi cu domnişoara Habersham, să dezgroape cadavrul. In locul lui Vinson Gowrie găsesc în coşciug cadavrul unui oarecare Jace Montgomery, pomenit de Lucas în discuţia avută cu Chick. In drum spre locul unde era îngropat Vinson Gowrie, zăresc un om mînînd un catîr ce purta o încărcătură grea. Se întorc în oraş pentru a anunţa autorităţilor descoperirea făcută. Revin apoi, împreună cu şeful de post, cu Gavin Stevens şi cu metodistul, şi cu cîteva ajutoare şi dezgroapă coşciugul în care nu se mai afla nimeni. Mergînd pe urmele lăsate de copitele catîrului descoperă, în prezenţa lui Gowrie bătrînul, cadavrul lui Jake Montgomery. Întrebîndu-se unde ar putea fi îngropat cadavrul lui Vinson Gowrie, ajung la concluzia că, presat de timp, asasinul nu putea alege decît o „ascunzătoare" naturală: nisipurile mişcătoare. Intr-adevăr, leşul lui Vinson Gowrie este găsit sub pod, cufundat în nisipurile mişcătoare. Recunoscînd arma cu care a fost ucis Vinson Gowrie, şeriful îl identifică pe asasin în persoana lui Crawford Gowrie, fratele celui ucis.

Eliberat, Lucas îi face avocatului o vizită, încercînd să plătească ajutorul ce i s-a dat.

Să admitem că există între două texte, aparţinînd unor autori diferiţi, similitudini care, oricît de bătătoare la ochi ar fi, sînt simple coincidenţe (vezi Al. George, Coincidenţe, **vol.** La sfîrşitul lecturii**). Să admitem, de asemenea, că unul şi acelaşi eveniment, povestit de doi prozatori diferiţi (chiar în aceeaşi ordine a povestirii), poate avea semnificaţii diferite. Să presupunem că reluarea unor momente de către un romancier, esenţiale ale intrigii unui roman scris de alt romancier (de pe alt meridian) nu e un păcat capital. Să ne oprim asupra detaliilor, asupra evenimentelor petrecute în planul al doilea al intrigii: Ion Hristu este bătut de Mitrei pentru că a îndrăznit să intre în cîrciuma în care petreceau, de obicei, numai membrii clanului, ori cei de aceeaşi condiţie socială cu Mitreii. Lucas Beauchamp a intrat la prăvălia oraşului, fără a adresa vreun cuvînt cuiva şi a cumpărat o cutie de turtă dulce. Apoi a desfăcut cutia şi a început să mănînce sub privirile unui alb. La ameninţările acestuia a continuat să mănînce şi numai intervenţia fiului proprietarului l-a scăpat de bătaie. Chick Mallison şi Gelu îl ajută pe Lucas şi respectiv, Hristu, pentru a plăti ajutorul pe care, cîndva, l-au primit de la un argat şi de la un negru. E întîmplătoare pasiunea (comună) lui Gelu şi Chick pentru fotbal? Alte „coincidenţe" le-am semnalat deja, relatînd, pe scurt, cele două romane.**

Simpla comparare a celor două texte ne atrage atenţia asupra altor coincidenţe: numărul personajelor, diviziunea pe sexe, profesiuni, vîrstă. Tatăl lui Chick e metodist, cel al lui Gelu — învăţător. Gavin Stevens e avocat, Ştef e medic (fost) legist. Prietenia lui Gelu cu Sile (fiul unui argat) reia, în alt plan, „frăţia de lapte" a albului Chick şi negrului Aleck Sander. Şeful de post are un ajutor, Filip, şeriful îl are pe al său: Legate, etc., etc. Să zicem că nici aceste coincidenţe nu sînt hotarîtoare cît timp relaţiile stabilite între personaje sînt altele. Să plecăm de la tipologia personajelor lui Faulkner, stabilită de Sorin Alexandrescu (în excelenta monografie William Faulkner**), rezumîndu-ne doar la trei din cele două tipuri existente în romanele lui Faulkner. Romanul** Nechemat în ţărînă **nu are, ca protagonişti, decît reprezentanţi ai tipurilor Intelectuali, Negri, Oameni de afaceri. Rolul Intelectualului e de a interveni activ în viaţa publică, indicele său de colaborare este extrem de ridicat. Modalitatea intervenţiei intelectualului pentru „apărarea demnităţii sau intereselor albilor săraci sau negrilor" (p. 263) poate fi, adesea, pur poliţistă. Rolul jucat de Gavin Stevens şi Stef în elucidarea celor două crime este elocvent. Discursurile lui Gavin Stevens (privitor la starea negrilor) şi Stef (referitor la situaţia argatului), dincolo de asemănarea, întîmplătoare, a elementelor ce le compun, conţin, concentrată, întreaga atitudine a Intelectualului faţă de evenimentele vieţii publice.**

Omul de afaceri întreţine cu celelalte personaje aproape un singur tip de relaţii: disjuncţia (S. A., op. cit., pag. 237). Prezenţa omului de afaceri e aducătoare de nenorocire. Clanul Gowrie şi celălalt clan, Mitrea, întrunesc toate coordonatele descrise de Sorin Alexandrescu. Negrul, în ipostaza lui Lucas Beauchamp, devine dispreţuitor, mîndria sa — „semeaţă, sigură de sine" (S.A.). Hristu este dispreţuitor şi cu binefăcătorii săi: vrea să-l plătească pe Stef pentru asistenţa acordată la naşterea copilului său, vrea să-l plătească, încă o dată, pentru contribuţia pe care doctorul a avut-o în descoperirea criminalului,

Să zicem că nici tipologia personajelor lui C. Gheorghiu (similară tipologiei personajelor faulkneriene) nu „reia" tipologia personajelor lui Faulkner, ci asemănarea se datorează unei... coincidenţe. Să admitem că

critica criticii

VALERIU RÎPEANU

Că Valeriu Râpeanu este un critic preponderent cultural s-a mai spus şi nu-mi fac un merit din a relua lucruri ştiute. După cum nu găsesc că o asemenea afirmaţie i-ar diminua în vreun fel locul în literatura actuală. Există critici culturali, tot aşa cum există critici literari sau dramatici. Deosebirea stă numai în criteriile pe care unii şi ceilalţi le folosesc.

Astfel, literatura nu va mai fi privită numai din unghi estetic, pentru că esteticul nu este condiţie generală a tuturor faptelor de cultură. Sigur că perspectiva culturală presupune sporite calităţi pe care Valeriu Râpeanu le ilustrează şi prin acest ultim volum, *Pe drumurile tradiţiei* (Dacia, 1973).

Ceea ce se remarcă de la bun început este diversitatea subiectelor. Secţiunile literare *(Sinteze şi momente* şi *Portrete şi impresii literare)* tratează astfel despre geneza memoriilor lui Iorga şi permanenţele etice naţionale în poezia lui Goga, universul literaturii epistolare şi *Istoria lui Boisdeffre,* ca şi despre ultimele cărţi semnate de Adrian Marino, Ion Brad şi Ion Dodu Bălan; *Incursiuni în lumea teatrului* adună cronici dramatice, iar *Atitudinile culturale,* se consumă. fie în bilanţuri *(Piesa clasică românească în repertoriul teatrelor noastre),* fie în sugestii şi propuneri *(Şcoala de regie şi dramaturgia naţională, Tineretul şi teatrul, Sugestii pentru o sociologie a teatrului românesc).* Unei aşa de întinse arii de preocupări îi corespunde, firesc, o nu mai puţin largă disponibilitate metodologică. Valeriu Râpeanu are, în acest sens, o aptitudine de invidiat şi faptul că, după o atît de lungă experienţă, nu s-a fixat încă definitiv, ţine de scepticismul său superior şi structural. Convins că nici o metodă nu e practic infailibilă, el le experimentează pe toate, fără a rămîne devotat pînă la capăt vreuneia, de unde lipsa de unitate a volumelor. (Precizînd acest lucru nu vreau, fireşte, să neg evidenţele. Căci, cărţile lui Valeriu Râpeanu au o altfel de unitate, interioară, conferită de spiritul cultivat şi gustul ales al autorului şi pe care numai cei cu adevărat iubitori de literatură ştiu să o preţuiască îndeajuns). Intre studiul social-istoric *(Geneza şi structura unei capodopere)* şi purul impresionism *(Portrete şi impresii literare),* între analiza convingerilor teoretice *(Creatorii de mit în viziunea lui Thomas Mann)* şi etnopsihologie *(Permanenţe etice româneşti în poezia lui Octavian Goga),* între examenul estetic propriu-zis şi demersul psihanalitic, autorul se defineşte ca un etern nestatornic, un Don Juan al metodologiei critice. Căci, aidoma lui Don Juan, credincios Iubirii, nu întrupărilor ei perisabile, Valeriu Râpeanu iubeşte şi abandonează pe rînd metodele, rămînînd fidel numai ideii de metodă. Că persistenţa în nestatornicie comportă riscuri însemnate ne-o spusese Molière, ne-o confirmă şi Valeriu Râpeanu. Iată, bunăoară. textul intitulat *Geneza şi structura unei capodopere,* care angajează nu mai puţin decît trei orientări metodologice: istorică. psihanalitică şi estetică, reuşeşte să ducă pînă la capăt numai demersul strict istoric. Sugestiile psihanalitice („Credem că moralismul său exagerat [al lui Iorga — n.n.] îşi are originea într-un complex erotic refulat...") şi estetice („Adevărat roman, *O viaţă de om* întruneşte toate atributele marii literaturi. Sinteză şi punct culminant al operei lui N. Iorga, ultima sa carte de seamă, ce se înscrie în istoria literaturii române cu drepturi egale, alături de operele lui Eminescu, Caragiale, Creangă, Sadoveanu"), de real interes, rămîn la stadiul de sugestii şi presupun reveniri ulterioare pe linia argumentării.

Unde însă Valeriu Râpeanu face dovada înzestrării sale critice este în cronicile dramatice (autorul e un incorigibil pasionat de teatru), care reţin prin calitatea observaţiei (ca şi prin persistenta pledoarie pentru reprezentaţii cu piese contemporane problematice). Două exemple sînt suficiente: *Dezertorul* de Mihail Sorbul este o creaţie modernă, căci „intriga şi personajele piesei au căpătat semnificaţii umane care îi conferă valoare de simbol şi de rezistenţă în faţa timpului"; *„...escu"* de Tudor Muşatescu „reprezintă o sinteză satirică a vieţii politice româneşti dintre cele două războaie. am putea spune chiar o frescă, deoarece între fauna aflată într-o perpetuă agitaţie (fie că e vorba de somnolentul general Stamatescu, de răsfăţatul Platon sau de ramolitul Langada) trec prin scenă dame voalate, cinice. lipsite de cea mai elementară moralitate precum Nina, matroane ridicole cu un apetit feroce de dominare, ca Miza Stamatescu, indivizi mediocri, dar împingînd abilitatea pînă la abjecţie precum Damian. Uneori fresca e supradimensionată deoarece încercatul constructor de tipuri şi finul observator care a fost Muşatescu nu făcea întotdeauna distincţie între esenţial şi accidental, lăsîndu-se prins în plasa unor spirituale calambururi şi situaţii cu totul particulare care nu mai spun nimic spectatorului de astăzi". Valeriu Râpeanu este un critic literar ce se ignoră sistematic.

Apariţia în ultimul timp a numeroase volume de comentarii consacrate literaturilor occidentale, în special celei franceze, este un fapt dintre cele mai îmbucurătoare, el atestînd preocuparea manifestă pentru toate formele literaturii. Din păcate însă, bucuria întîlnirii cu asemenea lucrări este departe de a fi întreagă şi motivul îl găsim chiar în unele dintre ele. Numărul mare de traduceri de scrieri beletristice şi studii literare este actualmente în măsură să informeze cititorii asupra direcţiilor literare occidentale şi, deopotrivă, asupra nivelului dezbaterilor critice pe care ele le prilejuiesc. Aşa încît, cei care se aventurează în comentarii pe marginea acestor literaturi nu au în primul rînd datoria de a informa publicul asupra unor evenimente literare, cît de a propune şi susţine puncte de vedere originale. Faptul este şi mai evident dacă ne referim numai la literatura de pînă la ultimul război şi ar fi o copilărie să ne imaginăm că putem păcăli cititorii cu lungi „studii" care istorisesc avatarurile vieţii şi rezumă scrierile unor Proust. Camus, Sartre, Kafka, Malraux. E clar că nu sînt împotriva scrierilor critice tratînd despre opere şi probleme ale literaturilor străine, (ceea ce ar fi o absurditate), dar sînt deschis împotriva acelora care fac acest lucru de mîntuială, ca şi cum s-ar adresa membrilor ultimului trib primitiv descoperit în America. Indiferent de obiectul lor, toate textele critice trebuie privite cu o aceeaşi exigenţă şi responsabilitate. Am scris acum cîteva numere despre **Aspecte ale romanului** de Cornelia Ştefănescu, volum ce ilustrează perfect inaptitudinea pentru comentariul critic, dar acum, după ce am luat cunoştinţă de **Interferenţe şi peisaje literare franceze,** sînt gata să declar că primul este genial. Şi asta pentru că, dincolo de împrejurarea că autoarea nu formulează nici o propoziţie originală despre scriitorii la care se opreşte, ea păstrează oarecare decenţă în expunere. Mai mult, **Aspecte ale romanului** prezintă interes documentar care, păstrînd proporţiile, nu e de dispreţuit. Cartea lui George Hanganu nu se poate însă lăuda nici măcar cu atît. Totul se reduce la o colecţie de puerilităţi şi truisme, subintitulate „eseuri" şi pe care le-aş ignora dacă n-ar purta girul unei

macii presărați peste cîmpii / Cu-ntoarse coase viscolite-n unghii / Și juguri frînte-adînc, la căpătîi“ **(Prezență)**. Sau, și mai elocvent, într-o voalată poezie de dragoste : „Atît de mult aș vrea încăodată / Să-mi fii alături ca un fruct dintîi, / Aceeași poate sau numai schițată / Intr-un contur cu brume și gutui. // Apoi cînd fug zăpezile spre noapte / Și trec copacii către ghețuri calm / Să fim în orizonturi fără moarte / Frîngînd sub tălpi ispitele de psalmi“. **(Atît de mult)**. Prin aceasta Traian Reu demonstrează că poate scrie o bună poezie de introspecție. Obsesia „armoniei culorilor“ nu stingherește, dimpotrivă.

Aceste **Poeme** ale lui Ion Crânguleanu sînt cu toate de dragoste — patriotice și erotice — cele două secțiuni care corespund acestei delimitări se susțin reciproc, erotica avînd un plus de spontaneitate și de neprevăzut, o naivitate dintre cele care prind bine.

Poezia închinată țării este ușor grandilocventă, diluată în unele pasaje, bine construită totuși dacă ne gîndim la perspectiva, incomodă, la care se situează autorul. Pămîntul românesc este la un moment dat contemplat panoramic astfel încît să-l percepem ca aparținînd Terrei și prin ea cosmosului. Integrarea în spații vaste are ca efect o viziune hiperbolizată, nu lipsită de sentimentul acut al universalului : „Văzut adînc din alte părți de lume, / Din stele sau din mai departe / Pămîntul nostru își rostește nume / Prin raza de lumină ce-o împarte ; // Cît gura unei ape, cît un punct arzînd / La depărtarea timpului etern în sfere / Cum bate tîmpla omului, de gînd, / Pămîntul nostru bate de putere. // De pasăre cu har, de munte ce nu moare / Sub alte înălțimi, ni-i pacea și destinul ; / Ca inima, cuvîntul, cînd îl rostim, tresare / Și pur ne-nvăluie un timp prezent continuu // Și tot ce mișcă, rîul, ramul, dorul / Ființă ni-i, credință-n noi, suflare / Din inimă carpată-l plăsmuit izvorul, / Din ritm latin luceafărul tresare“ **(Pămîntul)**.

Ion Crânguleanu construiește cu migală, regizează în bună măsură, poezia ca exercițiu de stil nu-i este străină, în dese rînduri de pildă, îl captivează jocul sonorităților : „Cer înalt de gînduri și pornire / Către desfătare de rodiri — puhoaie, / Ți-a desprins aripa, rouă să-ți respire / Din pămîntul răsplătit de ploaie“ **(Geamăn cu pămîntul)**. Schimbări de registru, nespectaculoase, există. Iată o tentativă (a se compara cu exemplificările anterioare și cu cele ce vor urma) : „Ierburile cresc nebune de-atîta căldură / Mor fiare la circ, / Accidente uriașe au loc în orașe, / La maternități se ivesc genii / In oncologii sînt unii care sfidează cancerul / Și eu... / Te iubesc“ etc. **(Cîntec)**.

Poezia de dragoste, directă și, în general, fără ispite metafizice e dominată de abandonare și de fidelitate paroxistică. Mai interesantă este totuși varianta „detașată“, studiată, de proiectare lucidă a sentimentu-

ION CRÂNGULEANU

lui erotic peste spațiu și timp. Citez integral (și pentru că simțim tutela lui Eminescu) **Tu înflorisești ca un ram** : „Dintr-un tîrziu, mi-ai bănuit / Ființă stinsă din tăcere // Eram de cețuri și de mit, / Planam ca frunza la-nviere. // Prea palidă îmi întorceai / Făptura către gura ta, / Cu teii înfloriți în rai / Spre-a te-nveli și săruta. // O stea deasupra noastră-n cer / Eternizîndu-ne murea / Cum fără urmă aștrii pier / Și fără umbră-i steaua mea...“.

Ion Crânguleanu este un poet calculat a cărui sensibilitate, nu dintre cele banale, se poate deghiza pînă și în spontaneitate și divagație. Lipsindu-i „gravitația“, poezia sa preferă mișcarea orizontală prin spații, accidental sondarea verticală în subteran.

Daniel DIMITRIU

---

nici folosirea perspectivei copilului **(perspectiva copilului, ne spune S. Alexandrescu transfigurează cotidianul spre fabulos) nu e datorată nici unei influențe, deși, în** Nu uita pasărea ucisă **perspectiva copilului deformează dimensiunea evenimentului în cel puțin trei secvențe ale intrigii: episodul „inițierii“ în tainele vînătorii, scena „umilirii“ și momentul dezgropării mortului. Să neglijăm faptul că Constantin Gheorghiu întrebuințează procedeul „aproximării“ (în formele utilizate de Faulkner : nu... dar, cu variantele „nu numai... dar“, nu numai... dar nici măcar“, și într-o variantă mai rară la Faulkner : „Nici măcar“) ; definirea evenimentului devine un șir de comparații prin care se „aproximează“ succesiv semnificația căutată. Fiecare tentativă de aproximare oferă doar un fragment al semnificației presupuse. Să bănuim că tot atît de întîmplătoare este, în proza lui Constantin Gheorghiu, înlocuirea verbelor** dicendi **cu verbe ca „se gîndi“, „știa“ (frecvente la Faulkner, S.A.). Să presupunem că tot datorită unei coincidențe Faulkner și Constantin Gheorghiu „accelerează sau încetinesc nefiresc tempoul frazei“ în relatarea unei scene, exprimînd fazele de translație de la un moment la altul „prin acumulare de verbe cu determinative din ce în ce mai sumare“. Pentru a exemplifica tehnica relatării unei scene de către Faulkner, Sorin Alexandrescu a ales următorul pasaj din** Cătunul **: „Apoi calul se repezi la el într-un fel de disperare totală și texanul îl lovi cu patul pistolului între ochi și-i sări pe capul plecat“. Să-l comparăm cu un fragment din romanul lui Constantin Gheorghiu : „Apoi Hristu se urcă în căruță și abia atunci se mișcă și urcă și el în spate, în același loc“ (p. 29).**

Să zicem, însă, că nici compararea citatelor nu dovedește nimic, nici folosirea obsesivă a unor construcții de tipul „așa că“, „fiindcă“, „atît că“, etc., nu ne trimite, numaidecît, la proza lui Faulkner. Să ne imaginăm că tot întîmplătoare e folosirea unui suspense **dramatic de tip special, specific lui Faulkner (întîrzierea dezvăluirii nu sporește doar curiozitatea, ci stîrnește neliniște în fața abisului insondabil al realității, S.A.).**

Să sperăm (din respect pentru episodul „inițierii“ în tainele vînătorii, original și deosebit de frumos) că tot ce am spus pînă acum nu e conform adevărului, ci că toate coincidențele semnalate sînt doar închipuiri ale noastre.

Romanul lui Marcel Runcanu, Sepia **[2], este construit prin alternarea unor pagini din jurnalul lui Ovidiu P. cu amintirile acestuia. Distanța care separă, în timp, momentul scrierii jurnalului și momentul rememorărilor lui Ovidiu P., se face simțită nu atît în planul întîmplărilor narate, adeseori aceleași, cît mai ales în atitudinea pe care povestitorul o are față de faptele relatate. Recitindu-și jurnalul („Copiind“ pagini întregi din jurnal) Ovidiu P. descoperă în întîmplările consemnate sensuri pe care altădată nu le percepuse.**

Episoadele notate în jurnal se petrec în perioada anilor imediat următori celui de al doilea război mondial. Ovidiu P. lucrează pe un șantier, la un siloz, se îmbolnăvește, are o legătură amoroasă cu o asistentă medicală (Cristina), e reținut, abuziv, la o fermă, evadează, lucrează într-o mină. Pretutindeni e urmărit, din umbră, de fratele său, mesager al familiei. Revine în orașul natal, își face ucenicia lîngă un pictor, este recrutat, pleacă în armată. Istorisirile, fragmentare, ale unor ostași, îi dezvăluie un alt chip al fratelui său. Se întoarce din armată ; într-o gară luase foc o clădire. Intr-una din încăperi se afla un copil. Ovidiu P. îl salvează. Se reîntoarce la Cristina, dar numai pentru o noapte. Se îmbolnăvește iar și este internat într-un sanatoriu. Vindecat, Ovidiu P. urmează cursurile facultății de istorie și se întoarce în orașul natal înlocuind pe directorul de pînă atunci al muzeului de istorie.

Revăzîndu-și jurnalul, Ovidiu P. își dă seama că întîmplările consemnate surprind defectuos realitatea, dezvăluindu-i aspectele nesemnificative : adevărata semnificație a faptelor avea să o descopere mai tîrziu, cînd își va fi dat seama că „evadările“ sale nu au fost decît „zboruri captive“. Povestitorul înțelege că a fost absent în mijlocul unor evenimente istorice, că jurnalul său aduce o falsă mărturie asupra timpurilor pe care le-a trăit. Istoria a fost recepționată confuz în notațiile jurnalului, învăluită într-un torent de senzații. Ovidiu P. reținuse, ca semnificative, asasinarea (de către un fost colaboraționist) proprietarului imobilului în care locuia, abuzuri, mărunte, ale noii ocîrmuiri, „urme“ ale conflagrației (amintirea dictatului de la Viena).

Povestitorul își demască absența din istorie scriind jurnalul și își dovedește „integrarea“ în istorie descoperind în amintiri adevăratul înțeles al întîmplărilor al căror protagonist a fost. Marcel Runcanu își caracterizează personajul nu „obligîndu-l“ să intervină în cursul evenimentelor, ci punîndu-l să „scrie“. Metamorfoza personajului nu rezultă din „spusele“ autorului, ci se face simțită în felul de a scrie al personajului. Un exemplu strălucit de transmitere a semnificației prin intermediul formei discursului epic îl constituie episodul „incendiului“: dedublarea personajului, în momentul încercării de a salva copilul, este realizată prin dedublarea discursului epic. Ovidiu P. intercalează pasaje scrise la persoana întîi și pasaje scri-

MARCEL CONSTANTIN RUNCANU

se la persoana a doua. Privind lumea strînsă în jurul casei în flăcări, Ovidiu P. poate povesti ceea ce vede ; privindu-se, ca pe un altul, povestitorul nu mai poate spune : EU. Ovidiu P. se privește cu ochii celorlalți, un alt Eu, povestind ceea ce Eul cuprins de panică nu vede : „Te lipești de zid, aproape că poți localiza în adîncul tău centrul de echilibru“...

Marcel Runcanu izbutește să facă din modalitatea narativă pe care a ales-o, purtătoarea mesajului său.

Val. CONDURACHE

1. Constantin Gheorghiu, **Nu uita pasărea ucisă**, Ed. Albatros, București, 1973.

2. Marcel C. Runcanu, **Sepia**, Ed. Dacia, Cluj, 1973 (Cu o prezentare semnată de D. R. Popescu, pe coperta a IV-a).

---

edituri (Univers) recunoscute prin exigență și seriozitate (precizarea uzuală înscrisă pe coperta interioară : „Toate drepturile asupra acestei versiuni sînt rezervate editurii UNIVERS“, are în cazul de față valoarea unei glume bune), dar, mai cu seamă, dacă autorul n-ar fi avut nemaipomenita lipsă de tact de a deschide volumul printr-un **Preludiu** menit să lămurească pe eventualii cititori asupra conținutului și calității „eseurilor“. Așadar : „Paginile pe care le prezentăm conțin **impresiile noastre** despre unele opere și cîțiva scriitori francezi pe care i-am găsit dintre cei mai reprezentativi. Am încercat să ajungem la cunoașterea lor prin ceea ce aduc nou ca sensibilitate și omenesc. I-am studiat mai mult cu ajutorul **propriei noastre sensibilități,** mai puțin prin metodele științifice — la rece. Credem că pentru a face critică literară este nevoie de cultură, sensibilitate și intuiție (...). Am vrut să pătrundem în interiorul universului poetic, să prindem frînturi de emoții și trăire poetică pe care s-o (sic !) dăruim cititorului“ (s.n.). Intenții generoase, ca mai întotdeauna. Iată însă care este calitatea „impresiilor noastre“ și, implicit, a sensibilității artistice a lui George Hanganu :

„Pentru Baudelaire, în fiecare element al cosmosului se reflectă o parcelă din eul său. Marea, simbolul infinitului, devine oglinda sufletului în care se contemplă ; dar marea are ea însăși momentele ei de neliniște și atunci ea apare poetului «ca marea, oglindă a disperării sale». Toate fazele ei sînt semnificative. (...). Universul transfigurat al lui Baudelaire este sugerat cu ajutorul unor înlănțuiri de metafore, analogii și comparații. (...). Uneori sufletul visător se aseamănă cu o barcă, în jurul catargelor inima zboară ca o pasăre ; alteori gîndurile își iau zborul ca ciocîrliile sau amintirea luminează în el ca o cădelniță. În mai toate comparațiile unul din termeni este o idee, un sentiment al poetului sau chiar o parte a eului său. Metaforele sînt una din caracteristicile poeziei baudelairiene. Dorințele sînt o caravană, sufletul e cînd un clopot spart, cînd un mormînt ; inima devine un teatru sau un palat ; tinerețea e o furtună sumbră. Se întîmplă uneori ca ființa întreagă a poetului să se identifice cu un obiect. Se compară adesea cu un cimitir sau un vechi budoar. (...). Pămîntul joacă un mare rol. Parcul sub ochiul arzător al soarelui leșină ca o fată tînără (sic !) cuprinsă de vraja dragostei (...). Chiar veșmintele prezintă pentru Baudelaire o semnificație spirituală. Poetul știe că stofele vorbesc un limbaj mut ca al florilor sau cel al apusurilor de soare (...). Și locuințele pot avea un sens alegoric : zidurile palatului din Versailles pot fi asemănate cu sufletul regelui Ludovic al XIV-lea care nu avea ascunzișuri pentru intimități“. **(Marele neliniștit).**

„In esență, lirica lui Bacovia — oricît de simbolistă ar părea — rămîne ancorată în viață, și, mai mult încă, legată de peisajele Bacăului, unde și-a petrecut tinerețea“. „Lirica lui Verlaine, ca și cea a lui Bacovia posedă facultatea de a transmite, de a comunica obsedant cititorului fiorul trăirilor patetice și răscolitoare care macină sufletul“. „Variata gamă a stărilor de suflet pe care le încearcă Bacovia este comunicată prin imagini extrem de expresive care dăinuiesc în mintea cititorului ca o muzică stranie“. „Originalitatea liricii lui Bacovia constă în sugerarea unor complexe stări de suflet. In poezia **Lacustră** ploaia care cade mereu, îl duce cu gîndul spre locuințele lacustre“. „Atmosfera cenușie, înăbușitoare a amurgului de toamnă tîrzie, este creată printr-o imagine în care senzația auditivă și vizuală se îmbină armonios, realizînd o impresie de eleganță și de mister“. „Alteori Bacovia, asemenea lui Verlaine, prinde nuanțele de culori ale amurgurilor de toamnă sugerînd un climat de vis, de clar-obscur în joc de nuanțe, dovedind un ochi sensibil la variația tonurilor de culori“. „Dacă strofele citate mai sus (din poemul **Alb** — n.n.) evocă o simfonie în alb major, poemul **Negru** sugerează o gamă nuanțată de negru“. „Poet al amurgurilor de toamnă, ale căror multiple nuanțe sonorizează sensibilitatea, Bacovia, creionează, de asemenea, o gamă variată de peisaje de iarnă“. „Deși a simțit intens fiorul toamnei care uneori îi trezește în suflet «o chemare de dispariție», imaginea la Bacovia prinde și frăgezimea primilor muguri de primăvară“. „Poezia lui Bacovia, ca și lirica lui Verlaine este construită dintr-o variată gamă de stări sufletești, ce izvorăsc dintr-o sensibilitate plină de contradicții și profunzime. Ea se materializează în imagini cu totul noi, unde cuvintele prind o coloratură de incantație, muzicală, lirică, cu rezonanțe noi. Fiecare ima-

GEORGE HANGANU

gine transmite o trăire intensă, o emoție care zguduie, care învăluie pe cititor într-o mantie de poezie și vis, sugerînd climatul romantic al lui Chopin“. **(Climatul verlainian în lirica lui George Bacovia).**

Pentru a nu abuza prea mult de răbdarea cititorilor opresc aici șirul citatelor, rugîndu-i pe cei încă needificați să deschidă, ca ultimă probă, cartea la întîmplare. Mă întorc din nou la **Preludiu,** unde George Hanganu notează : „Am fi foarte fericiți dacă după citirea acestor pagini, acela care le-a parcurs s-ar apleca asupra poeziilor lui Baudelaire sau Verlaine, asupra edițiilor lui Saint-Exupéry sau Camus, pentru a vedea dacă acolo nu descoperă o parte din eul său, din emoțiile sau aspirațiile pe care și el le-a încercat vreodată“. Personal, mă îndoiesc de posibilitatea ca niște comentarii de asemenea factură să trezească interesul pentru operele respective. Lectura lor poate cel mult să nască indiferența și cititorul neavizat va prefera să rămînă la convingerea că, bunăoară, Kafka este, orice s-ar zice, un fotbalist care promite.

Al. DOBRESCU

---

cronica-reeditărilor

ziaristul implacabil

Talentul transformă totul în aur, și cînd e pus în serviciul unui ziar, publicistica se ridică de la condiția de verbiaj efemer, de scriere pe apă, la cea de operă independentă și trainică. Nu mai e nevoie să apelăm la clasicul exemplu al pamfletelor lui Paul Louis Courier, tradiția românească oferă briliante mostre.

Există în publicistica românească de ziar două direcții, două drumuri. Drumul dinspre Eminescu și drumul dinspre Caragiale. Stilul gazetăresc eminescian stă în atacul direct și nominal al chestiunii de fond, cu o scurtă, sintetică privire istorică (a o lua de la „potopul“ nu e întotdeauna pedanterie demagogică !), cu numirea fără milă a celor împricinați, cu accente de patetism mesianic și constructiv.

Stilul gazetăresc dinspre Caragiale cîștigă în sarcasm ceea ce pierde în concretețe ; e un stil de insinuare sardonică a problemei, totul pare spus à la légère și în dedesubt pulsează o batjocură cruntă. Unul fundat pe pathos, celălalt pe ironie, cele două moduri sunt egale în eficacitate și sunt, în ultimă instanță, chestiune de temperament. De remarcat că îmbinate, luate împreună ele dau conturul temperamentului național românesc, temperament armonios în care petulanța latină e străbătută de o eternă undă de mefiență orientală.

Dacă Arghezi, spre pildă, e, în publicistică, un genial reprezentant al drumului „Caragiale“, Zaharia Stancu e un gazetar de cea mai curată factură eminesciană.

Deși referă asupra unor afaceri care și-au pierdut de mult „actualitatea“, articolele de ziar ale lui Zaharia Stancu se citesc pe nerăsuflate. Aceasta se datorează, cred, extraordinarei lor durități. Cuvîntul gazetarului atinge pe alocuri o violență năucitoare. Acest volum 3 din seria de Scrieri (Sarea e dulce) **e un spectacol captivant de violență a verbului, cu sursa într-un curaj civic demn de cele mai înalte omagii.**

Volumul adună articole publicate între 1934 și 36 în ziarul Credința. **Marea majoritate sunt pe teme politice și se grupează în veritabile campanii. Dacă din punct de vedere politic atitudinea lui Zaharia Stancu este nedisimulat de stînga, în favoarea muncitorimii nedreptățite, a țărănimii călcate în picioare, a intelectualității umilite (și în 1934 o atare atitudine nu era chiar cel mai comod lucru !), — ca urmare, esența atitudinii lui Stancu este înverșunarea. E un scris cu sufletul la gură și cu pumnii strînși. Pozițiile sunt precizate net (dar net e puțin spus, ar fi trebuit să zic : aprig), eufemismul nu încape în acest stil care știe să facă din bîtă — și stilet, și tun, și bici. Cînd Zaharia Stancu ataca un subiect, apoi chiar se putea spune că îl atacă. In pamfletele lui Zaharia Stancu disprețul e dispreț, scîrba e scîrbă, totul e spus fără perdea și politicienii corupți și trecători ai zilei sunt făcuți, ca să folosim o savuroasă zicere populară, albie de porci. Spre convingere, să spicuim :**

„De cîte ori aud de numitul Ion Manolescu-Strunga, ministrul industriei și comerțului în cabinetul de «beton armat» al guristului Guță [Tătărăscu, primul ministru, n. gp.], simt nevoia să duc batista la nas. (...). Cînd deschide gura să grăiască, Strunga emană din gîtlej gaze pestilențiale și cei nevoiți să-l asculte trec prin momente de panică. Cineva propusese în Parlament ca atunci cînd cuvîntează acest colos de caș, deputații să-și pună pe chipuri măști salvatoare. (...). Ion Manolescu-Strunga a fost în tinerețe om de serviciu în casa lui Alecu Constantinescu-Porcu. Aici a învățat să fie cinic și porc. (...). Cei care l-au cunoscut pe vremea aceea spun că în fiecare dimineață, după ce intra la umblătoare, Constantinescu-Porcu deschidea ușa și-i cerea lui Manolescu-Strunga hîrtie igienică (...).

Cum e cu putință ca un asemenea hăndrălău să ajungă pînă la un portofoliu ministerial ? Foarte simplu. La noi nimic nu e imposibil. Trebuie să ne minunăm că nu avem încă leproși la departamentul sănătății, pe banditul Coroi la Finanțe, pe asasinul Berilă la Justiție“ (21 octombrie 1934 : p. 75, 76).

Iată un Baroane **arghezian** avant la lettre **!**

Dar să mai spicuim : „Abia inscăunat la Industrie și Comerț, curățitorul bideului lui Constantinescu-Porcu și-a arătat labele“ (id., p. 77).

Situația din învățămîntul universitar nu e tratată în cuvinte mai dulci :

„Profesorii universitari, în afară de puține excepții, și-au făcut din catedrele lor vaci de muls (...). Facultatea de filosofie nu are în sînul ei decît filosofi de cafenea, sociologi scamatori, esteți cu burticică (...). Să mai vorbim de Facultatea de drept ? De această cloacă în care foiesc nepoții, fiii, ginerii și amanții ? De această moșie bănoasă dată pe mîinile hrăpărețe și pe capetele betege ale familiilor Bazilescu, Meitany... ?“ (30 noiembrie 1934 ; p. 113).

Paginile usturătoare ale lui Zaharia Stancu confirmă încă o dată că numai adevărul spus verde-n față dă valoare și perenitate gazetăriei. Florile de stil se vestejesc, cuvintele de piatră, contondente, rămîn. Spune undeva Zaharia Stancu :

„Odinioară, cînd nu îmi lepădasem încă dinții de lapte, iubeam oamenii. E drept, pe atunci trăiam printre capre și iezi, printre oi și gîște“ (Filosofi, 20 octombrie 1934 ; p. 73).

Cele mai aspre și mai infamante comparații de acolo, din acea rustică lume a începuturilor sale, le scoate. Belferilor din învățămînt, hoților din comerț, palavragiilor din politică, trîndavilor din administrație, Zaharia Stancu le adresează străvechiul, neaoșul apelativ de boi. (Eminescu însuși, de cîte ori nu vorbește de mazete care pleacă la Paris boi ca să se-ntoarcă vaci). Pamfletele acuzatoare ale lui Zaharia Stancu sunt, ca să spunem așa, o adevărată boviniadă :

„Intr-o zi un gazetar, pe care Manolescu-Strunga îl bruscase, i-a lansat amical un pumn între ochi. Uriașul s-a poticnit ca un bou lovit cu măciuca între coarne, și a îngenuncheat cu botul în asfalt“ (Strunga putredul, 21 octombrie 1934 ; p. 75).

„Sunt și cazuri cînd o catedră universitară fată ca o simplă vacă. Fată o catedruță, ori chiar o catedră (...). Catedra de chirurgie a doctorului Angelescu a fost și mai bună de prăsilă. A dat naștere la o catedruță la Facultatea de drept din Oradea pentru Angelescu-fiul și la o catedră dolofană la Facultatea de drept din București pentru Vălimărescu-ginerele“ (Reformați învățămîntul superior, **26 septembrie 1934 ; p. 61).**

„De ce n-avem dar măcar la departamentul agriculturii miniștri eminamente ierbivori ? Ar paștea fiecare pajiștile înflorite cu hîrtii albastre ale bugetului. Ar paștea și cel mult ar mugi de plăcere.

Aștia pe care-i avem pasc și fac declarații.

Protestăm !

Și rugăm pe primul ministru ca la remanierea ce se anunță să țină socoteală de această dorință care este a tuturor :

Să dea departamentul agriculturii unui bou adevărat.

Iar cele două subsecretariate la doi viței. Dacă se poate, vițeii să fie de lapte. Ca aceștia să nu se mai ferească de văzul lumii cînd vor mișmîi cu boturile pe la coada bugetului-vacă, după uger, după supt ...“. (Eminamente ierbivori !, 10 august 1934 ; p. 39).

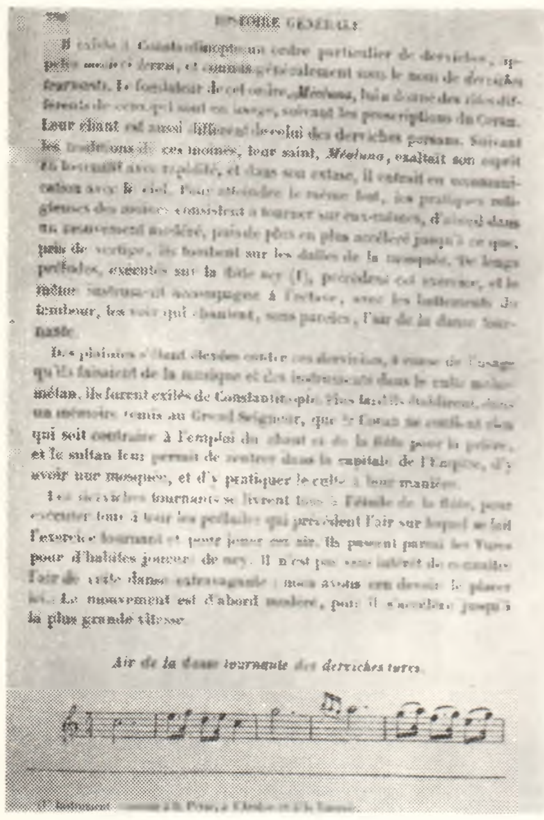
Gazetar de mare vocație, cu atenția distribuită critic spre toate straturile societății românești interbelice, de la vîrfurile oligarhiei cîrmuitoare, trecînd prin administrație, comerț, învățămînt și pînă la clasele de jos cărora le dedică toată simpatia și forța scrisului său, pamfletar impenitent, sfidător și crud pînă la insulta crasă cu tot ce era scîrnav, flasc și calp în țară, amator de cuvinte pietroase și simple pe care le mînuiește cu o haiducească iscusință, prin campanii tenace ce fac din cvadrații ziarului cîmp de luptă politică dusă pînă la ultimele consecințe (ca și Arghezi), pătimaș și îndîrjit chiar și în suflul sacadat, răbufnitor al frazei, Zaharia Stancu are desigur un loc între corifeii publicisticii politice de factură literară din România.

George PRUTEANU

*) Zaharia Stancu, **Scrieri, 3, Sarea e dulce,** Cu un cuvînt înainte al autorului, Minerva, 1973, 585 pp.

CONTRIBUȚII DOCUMENTARE ASUPRA MUZICIANULUI DIMITRIE CANTEMIR

Pe măsura intensificării și lărgirii cercetărilor documentare privitoare la personalitatea muzicală a lui DIMITRIE CANTEMIR dincolo de granițele noastre, imaginea acestui savant al artei sunetelor nu numai că se îmbogățește simțitor, dar dobîndește contururi nebănuite. Ecoul operei sale muzicale în lumea artistică a sec. XVIII – XIX – în ciuda faptului că lucrările

HISTOIRE GÉNÉRALE

Il existe à Constantinople un ordre particulier de derviches, appelés [illegible], et connus généralement sous le nom de derviches tourneurs. Le fondateur de cet ordre, Mévlana, leur a donné des rites différents de ceux qui sont en usage, suivant les prescriptions du Coran. Leur chant est aussi différent de celui des derviches persans. Suivant les traditions de ces moines, leur saint, Mévlana, exaltait son esprit en tournant avec rapidité, et dans son extase, il entrait en communication avec le ciel. Pour atteindre le même but, les pratiques religieuses des moines consistent à tourner sur eux-mêmes, d'abord dans un mouvement modéré, puis de plus en plus accéléré jusqu'à ce que, pris de vertige, ils tombent sur les dalles de la mosquée. De longs préludes, exécutés sur la flûte ney (1), précèdent cet exercice, et le même instrument accompagne à l'extase, avec les battements du tambour, les voix qui chantent, sans paroles, l'air de la danse tournante.

[illegible] ces derviches, à cause de l'usage qu'ils faisaient de la musique et des instruments dans le culte mahométan, ils furent exilés de Constantinople. [illegible] un mémoire remis au Grand Seigneur, que le Coran ne contient rien qui soit contraire à l'emploi du chant et de la flûte pour la prière, et le sultan leur permit de rentrer dans la capitale de l'Empire, d'y avoir une mosquée, et d'y pratiquer le culte à leur manière.

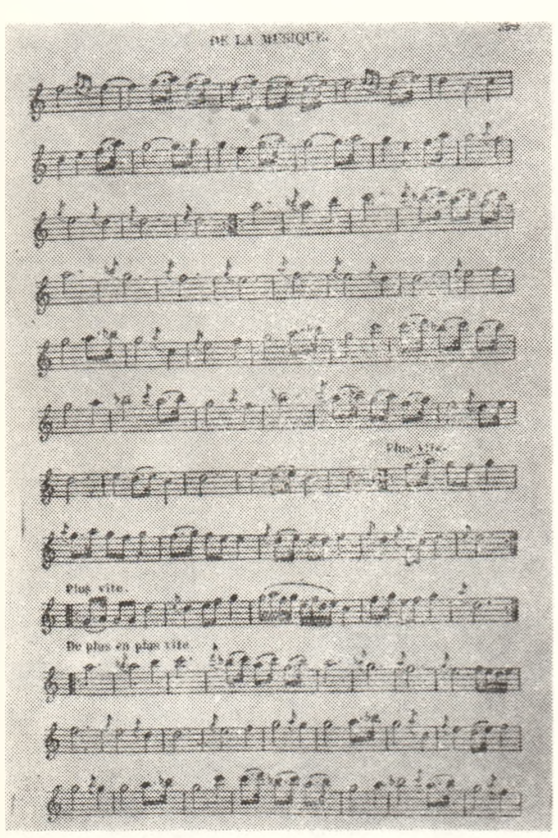
Les derviches tournants se livrent tous à l'étude de la flûte, pour exécuter tour à tour les préludes qui précèdent l'air sur lequel se fait l'exercice tournant et pour jouer cet air. Ils passent parmi les Turcs pour d'habiles joueurs de ney. Il n'est pas sans intérêt de connaître l'air de cette danse extravagante ; nous avons cru devoir le placer ici. Le mouvement est d'abord modéré, puis il s'accélère jusqu'à la plus grande vitesse.

Air de la danse tournante des derviches turcs.

Fétis: Histoire de la musique, vol. 2, p. 398

fundamentale abia în prezent se editează pentru prima oară – a depășit așteptările cele mai îndrăznețe. Recente investigații în arhivele franceze îndeosebi, oferă date noi asupra muzicianului român, justificînd prețuirea de care s-a bucurat în epoca sa și în veacul următor.

În recentul volum Histoire des relations musicales entre la France et la Roumanie **de Vasile Tomescu (1973), autorul citează următorul pasaj din** Grande Encyclopédie — Inventaire raisonné des Sciences, des Lettres et des Arts, par une société de savants et de gens de lettres : **„Dimitrie C a n t e m i r a fost Românul cel mai instruit al timpului său și deși a jucat un atît de mare rol politic, a devenit pe deasupra celebru prin lucrările sale literare și imensa-i știință. A avut ca dascăli maeștri distinși, printre care s-a remarcat în special Cacavelas, celebru profesor de filozofie, originar din insula Creta. Cunoștea o multitudine de limbi străine, printre altele turca, persana, araba, greaca modernă și greaca veche, latina, italiana, rusa, româna, slavona și france-**

„Aria lui Cantemir", *reprodusă în volumul al doilea din* Histoire générale de la musique... *de Fr. J. Fétis, Paris, 1869, p. 398—399*

za. El era de asemenea instruit în filozofie, arhitectură, m u z i c ă și geometrie".

Faima muzicală a moldoveanului în capitala imperiului otoman se pare că atinsese o treaptă atît de înaltă, încît la peste o jumătate de veac de la moartea lui Cantemir, nu puțini cercetători făceau referiri la arta virtuozului interpret la nei și tambur. Gianbatista Toderini, Mouradja d'Ohsson, Antoine de Murat – toți trei orientaliști de renume european, legați printr-o susținută activitate la Istanbul – au transmis prețioase date asupra muzicianului român.

Poate că la climatul artistic favorabil să mai fi contribuit un alt român, tot moldovean de origine, M i r o n, instrumentist virtuoz poposit în capitala otomană pe timpul sultanului Selim al III-lea (1789 – 1808). În acea perioadă de înflorire a culturii muzicale turcești, un loc de frunte îl ocupa un anume Isac, compozitor și instrumentist apreciat la Constantinopol. Sosirea interpretului român pe malurile Bosforului a umbrit însă arta lui Isac atît de mult, încît acesta a fost obligat să-și schimbe practica instrumentală. Dar iată textul muzicologului turc Rauf Yekta Bey publicat în Revue musicale, **Paris, nr. 10, din 15 mai 1907 și reprodus pentru prima oară la noi în amintita lucrare a lui Vasile Tomescu : (Isac) était un juif né à Constantinople ; d'abord il avait choisi la viole d'amour, qui était trèsenvogue dans ce temps là chez les Turcs, et avait acquis une certaine célébrité sur cet instrument ; mais lorsque Miron, habile joueur de la viole d amour,** est venu de Moldavie à Constantinople, Isac a vu que son jeu restait fort inférieur à celui de Miron et qu'il lui était impossible de conserver sa position ; **il laissa son instrument pour choisir le tambourin de mandoline".**

Cine a fost acel Miron ? De unde învățase să cînte atît de bine la „viole d'amour" ? Cum a poposit la Istambul, unde a stat, unde a murit ? Sînt întrebări la care se va răspunde greu, dar efortul muzicologilor noștri nu trebuie să întîrzie pentru elucidarea acestei enigme artistice.

În două numere consecutive din Revue et Gazette musicale **din Paris (1838) Adrien de la Fage – publicînd manuscrisul** Essai sur la musique orientale... **de Charles Fonton (1751) se ocupa pe larg de Dimitrie Cantemir, relevîndu-i latura de virtuoz al tamburului... „L'Empereur AHMED III, sous lequel il vivait, en faisait ses plus chères délices tant qu'il l'eut auprès de sa personne". (apud Vasile Tomescu op. cit., p. 196).**

De o neprețuită valoare ne apare însă informația privind contactul lui Dimitrie Cantemir cu manifestările artistice de tip european (spectacole bufe ale trupelor franceze și italiene) prin intermediul ambasadorului Charles de Ferriol, acreditatul Franței la Constantinopol. „En un mot tout était digne de la magnifiquence et de la générosité naturelle de Monsieur de Ferriol, qui a fait une parfaitement belle figure en Turquie, jusqu'à ce qu'il avoit des Comédiens Français & Italiens" – se scria în Voyages du Sr.A. de la Motraye en Europe, Asie & Afrique... **(1727, p. 369). (Apud V. Tomescu, op. cit. p. 204).**

Așadar, prin intermediul prietenului său francez, Dimitrie Cantemir a cunoscut unele creații europene (probabil opere bufe italiene, comedii și vodeviluri franceze). Dispunem în sfîrșit de izvorul documentar precis, capabil să explice unele noțiuni și referiri ale muzicianului nostru, privind muzica barocului european.

Din aceste intime legături între cele două culturi nu trebuie să ne surprindă faptul că muzica „prințului valah" a cunoscut o largă circulație în Franța și în Țările de Jos, vreme de peste un veac. André Guillaume Villoteau, Al. Choron, F. Fayolle, Fr. J. Fétis s-au interesat de muzicianul român, ultimul acordîndu-i chiar o importanță deosebită în monumentala sa lucrare Historie générale de la musique... **1869. Astfel, ocupîndu-se despre „dervișii învîrtitori" din Turcia, muzicologul belgian reproduce** Aria lui Cantemir **(p. 398 – 400). Comparată cu piesa similară din lucrările** Récueil de cent éstampes, Letteratura turchesca **de G. Toderini,** Scrierile lui Dimitrie Cantemir **de Teodor T. Burada, melodia citată de Fr. J. Fétis prezintă unele deosebiri (măsura binară a devenit ternară, peste 35 de măsuri în plus, modificări în mersul melodic ș. a.). Totuși, includerea acestei** Air de dans tournante des derviches turcs **într-o lucrare capitală de sinteză istorică a veacului trecut, confirmă încă o dată autoritatea muzicii lui Dimitrie Cantemir.**

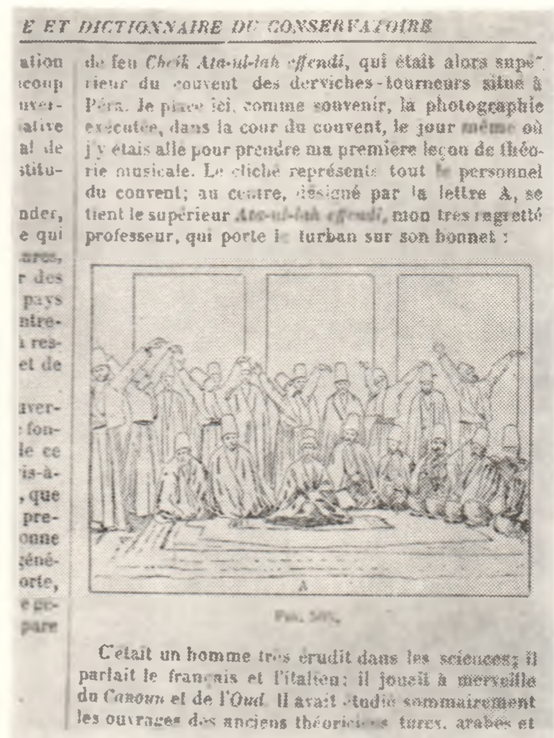
De altfel, trimiterile la operele „prințului valah" (Istoria imperiului otoman, Kitabu ilmi'l – músiki) **se întîlnesc și în problemele de ritmică turcească și de istoria muzicii persane (la p. 353 de pildă, Fr. J. Fétis preia după Dimitrie Cantemir povestea salvării muzicianului Șah-Kuli din Bagdad de la moarte).**

În sfîrșit, pagini prețioase îi sînt dedicate muzicianului moldovean de către cercetătorii turci și francezi în volumul V al marei Encyclopédie de la musique et Dictionnaire du Conservatoire **de Albert Lavignac. Cunoscutul muzicolog Rauf Yekta Bey a sintetizat contribuția lui Dimitrie Cantemir la înflorirea muzicii turcești, încercînd să ateste chiar lărgirea orizontului artistic otoman prin relațiile artistice ale imperiului turcesc cu Moldova. Revenind de pildă, asupra epocii de strălucire muzicală a domniei sultanului Selim al III-lea, marele mecena al muzicii turcești, Rauf Yekta Bey pretindea că amintitul instrument al moldoveanului Miron (viola d'amour), denumit** Sine-Keman, **a pătruns „din Austro-Ungaria la Constantinopol prin Valahia" (p. 3014).**

Nu lipsită de interes ne apare ilustrația la dansul dervișilor din Pera, publicată de același autor în Encyclopédie de la musique... **(p. 2982), care nu este alta decît identica transpunere – în desen – a fotografiei realizată de Teodor T. Burada în secolul trecut, cu prilejul cercetărilor sale cantemirene în Turcia !**

Poate că nu ar trebui să trecem prea ușor peste studiul lui Marcel Montandon, realizat în 1913 pentru aceeași Encyclopedie **a lui Lavignac, cu privire la fenomenul nostru artistic de-a lungul veacurilor intitulat** La musique en Roumanie. **Preluînd cercetările lui Teodor T. Burada, muzicologul francez fixa rolul lui Dimitrie Cantemir în istoria muzicii universale cu o surprinzătoare înțelegere (deși nu reținuse mențiunile etnografice, folclorice și muzicologice din** Descriptio Moldaviae).

Ecoul operei lui Dimitrie Cantemir în peisajul cultural-artistic oriental a dăinuit pînă aproape de veacul nostru. Mai ales la curtea sultanilor creația „clasicului muzician" s-a aflat în mare cinste.

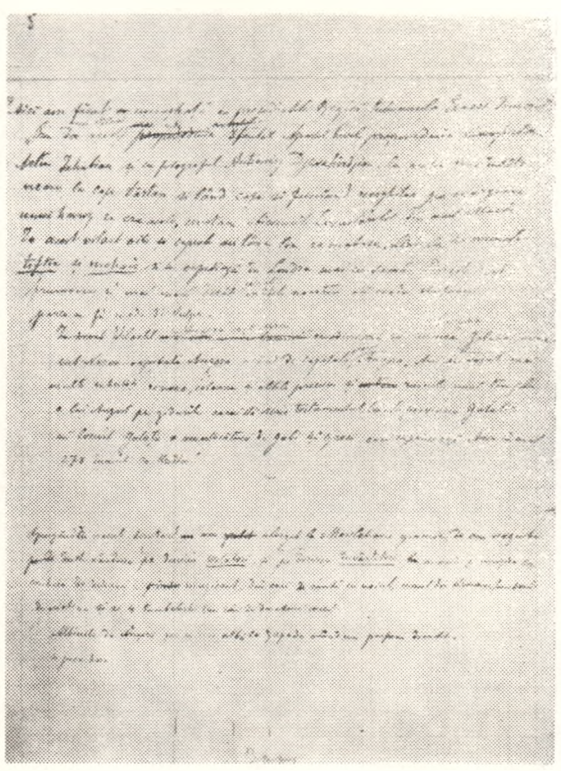

E ET DICTIONNAIRE DU CONSERVATOIRE

de feu Cheik Ata-ul-lah effendi, qui était alors supérieur du couvent des derviches-tourneurs situé à Péra. Je place ici, comme souvenir, la photographie exécutée, dans la cour du couvent, le jour même où j'y étais allé pour prendre ma première leçon de théorie musicale. Le cliché représente tout le personnel du couvent; au centre, désigné par la lettre A, se tient le supérieur Ata-ul-lah effendi, mon très regretté professeur, qui porte le turban sur son bonnet :

C'était un homme très érudit dans les sciences; il parlait le français et l'italien: il jouait à merveille du Canoun et de l'Oud. Il avait étudié sommairement les ouvrages des anciens théoriciens turcs, arabes et

„Dansul dervișilor" pentru care a scris muzica Dimitrie Cantemir. Desen din Encyclopédie de la musique et Dictionnaire du Conservatoire *de Albert Lavignac, Paris, 1922, p. 2982*

La secția de manuscrise a Bibliotecii Academiei Române din București se păstrează de exemplu, o scrisoare autografă a lui D. Ollănescu către Eduard Wachmann, datată 27 februarie 1880, prin care i se solicitau directorului Filarmonicii Române **melodii populare românești și piese naționale spre**

Manuscris autograf al lui Teodor T. Burada cu privire la fotografierea dansului dervișilor și a muzicanților care îl acompaniază. „Ajungînd în orașul Scutari am alergat la Mevlehane, giamie, de-am văzut închinîndu-se pe dervișii urlători *și pe dervișii* învîrtitori *avînd și muzica lor cîntată de muzicanți, din care 2 cîntă cu neiul, unul din Keman (un soi de violină) și 4 tumbelechi (un soi de darabane mici)".*

a fi transmise Sultanului (care îndrăgea muit creația noastră.)

Documentele semnalate în prezentul articol demonstrează în ultimă analiză acea p e r m a n e n ț ă a moștenirii științifice și artistice a lui Dimitrie Cantemir, personalitate muzicală prestigioasă a culturii universale.

P. S. Dintr-o eroare tipografică, lucrarea **Historisch Biographisches Lexikon der Tonkunstler** de Ernst Ludwig Gerber a fost datată „1970", în loc de 1 7 9 0. De asemenea, editorul se va citi : **„Im Verlage des Verfassers".**

Viorel COSMA

profil cantemirean

(urmare din pag. 1)

cîntările care o „simfonie fac", despre „siloghizme" și concluzii „loghicești", cîte o istorisire după modele populare (începînd cu „o, prieteni și frați") anunță pe Sadoveanu, expunerea luînd o mișcare liberă. Se pot decupa fraze care, introduse în anumite pagini sadoveniene, ar face corp comun cu limbajul plin de miresme arhaice al contemporanului nostru : „Odinioară era un boier carile avea cîtăva herghelie de iepe. Avea la iepe și un herghelegiu, carile pre cît era de bun păzitoriu, pre atîta era la vin tare băutoriu. În iepe era și un armăsariu prea frumos, carile cu cît era la chip de iscusit, încă mai mult era cu vitejești duhuri împodobit. Căci atîta de tare nu numai al său, ce și a celorlalți armăsari cîrduri păzia, cît herghelegiul din toate vredniciile numai cu beția îl intrecea...". Un aer de veselie discretă respiră din fraza cadențată, cum ulterior se va întîlni în basmele lui Creangă. Fraza se încheie de foarte multe ori cu o pseudorimă, cu o clausulă **de sorginte populară. Procedeu autohton. Alteori, narațiunea e însoțită de versuri în toată forma, mod pe care-l va utiliza Creangă fără să fi avut cunoștință de Cantemir. Ecouri biblice („în păcatul mieu cunosc și în oglinda fărădelegii mele acum mă privăsc... Ia pilda mea asupra ta, o nemilostivule...") se îmbină cu frînturi de elegie. De menționat pagina elocventă în care o** pasire **„moartea puilor săi cu jele cînta" După două versuri din poemul costinian** Viața lumii, **Cantemir continuă, pe tema morții, cu un memorabil fior în fața eternității :**

„Tînăr și bătrîn, împăratul și săracul,
Părintele și fiul rude ș-alalt statul,
In dzi ce nu gîndește, moartea îl înghite,
Viilor rămași otrăvite dă cuțite (...)
Unii fericiți să dzic într-a sa viață,
După moarte să cunoaște c-au fost sloi de gheață...".

Temperamental, autorul Istoriei ieroglifice **e o structură bipolară, balansînd între gravitate și surîs, între retorica clasică și simplitatea fabulei populare, între simbolul cu perspective în infinit și temporal, balansare ce imprimă operei un sens mai profund decît acela strict polemic, aripile bătînd spre fantastic iar privirile căutînd un absolut intangibil. Clasicizantul de excepțională cultură născocește fabule în spiritul unui La Fontaine, punînd ca „toți Șoimii, Uleii și Cornii și alalte de stîrvuri iubitoare pasiri" să laude „crăngăitul Corbului", cu „multe lingușituri și colachii" sau ridicînd „înțelepciunea-i preste nuîri" (nouri). Clasicul are euforia comentariului savant, care sub specia artei împovărează ansamblul sau cultivă digresiunea cu toate că rafinat cunoscător, prețuiește „alcătuirea loghicească". Atunci cînd încetează de a vorbi** ad personam, **cu adresă directă, figurația tinde tot la modul clasic spre o relevare a universului, încît, detașîndu-se, Cantemir are viziuni fabuloase, ca în acest** lamento, **pe marginea vieții** Hameleonului. **Tonul este însă liric, învederînd o capacitate figurativă demnă de un poet. „Ce mîngîiare i-au rămas ? Nici una. Ce sprijineală i-au rămas ? Nici una. Ce priietin i să arată ? Nici unul. Munți, crăpați, copaci, vă despicați, pietri, vă fărîmați ! Asupra lucrului ce s-au făcut plîngă piatra cu izvoară, munții puhoaie pogoară, lăcașele Inorogului, pășunele, grădinele, cernească-să, păleascâ-să, vestedzască-se, nu înflorească, nici să odrăslească și pre domnul lor cu jele, pre stăpînul lor negrele suspinînd, tînguind, nencetat să pomenească. Ochiuri de cucoară, voi, limpedzi izvoară, a izvorî vă părăsiți, și-n amar vă primeniți...". Imprecațiile au vigoarea dantescă din mustrările adresate de florentin adversarilor de la Pisa ori altora : „Clătească-să ceriul, tremure pămîntul, aerul trăsnet, nuîrii (nourii) plesnet, potop de holbură, întunerec de negură vîntul să aducă. Soarele zimții să-și rătedze, luna, siindu-se să se rușinedze, stelele nu scîntăiadze, nici Galatea să nu luminedze...". Apocalipsul nu e departe. Prin dubla refracție,** Istoria ieroglifică **este un Infern în viziune cantemireană în care dincolo de intrigile, trădările și luptele dintre cantemirești și brîncoveni, se conturează sensuri simbolice. Pe acestea din urmă, astăzi purificate de apele a trei veacuri, le percepem cu investitura de aur a artei.**

CANTEMIREŞTII

(urmare din pag. 3)

încercare a polonilor de a pătrunde în anul următor în Moldova a suferit un grav eşec, iar din cei ajunşi pe ascuns pînă la Iaşi, foarte puţini au reuşit să-şi revadă căminurile.

Constantin Cantemir, vechi şi priceput ostaş, cunoştea bine situaţia internă din Polonia, sistemul de guvernămînt defectuos, care putea anula orice act de autoritate al regelui. Nu avea încredere nici în forţa armată polonă, compusă în mare parte din mercenari. Deşi în 1691 a intrat în Moldova cu o forţă armată numeroasă şi bine dotată, datorită calităţilor de bun ostaş ale domnului, Ioan Sobieski a suferit o adevărată înfrîngere.

Ţara şi locuitorii avură multe de suferit. Un localnic a scris unor cunoscuţi din Transilvania că „leşii au lăsat numai pămînt gol", că în Moldova erau regiuni în care ţăranii de mult timp nu mai puseseră mîna pe plug. Constantin Cantemir ajutat de tătari a oprit mai sus de Iaşi oastea polonă în înaintarea ei. Ameninţată să piară de foame oastea regală a început a se retrage în debandadă. Acum Ioan Sobieski a suferit şi eşecul din faţa Cetăţii Neamţului, apărată doar de nouă vînători timp de patru zile.

În timpul cît cutreiera şi distrugea fără rost ţara sau cum se exprimă un cronicar „cu multă pradă şi robie", regele Ioan Sobieski a primit o scrisoare de la Constantin Cantemir cu explicaţii de ce nu i se poate alia, deşi atît el cît şi poporul său doreau să se elibereze de sub turci. L-a informat pe rege, care ştia totuşi că în Moldova se află o puternică forţă turco-tătară, care o puteau dsitruge. Constantin Cantemir şi-a încheiat astfel scrisoarea, care purta data de 2 octombrie 1691 : „Poate că Măria ta, ca domn înţelept, vei putea găsi mijloacele pentru eliberarea noastră, dar nu în felul acesta, care ar duce la peirea ţării peste care atîrnă sabia sultanului".

După retragerea trupelor polone din ţară, Constantin Cantemir a stîrpit pe hoţi şi criminali, care se înmulţiseră din nou, reuşind să pună ordine în administraţia publică, ceea ce arată marea lui capacitate şi putere de muncă, deşi avea o vîrstă patriarhală. Chiar cînd depunea asemenea eforturi a fost confruntat şi cu opoziţia puternicei partide polonofile, în frunte cu familia Costineştilor, dar şi a lui Constantin Brîncoveanu, care dispunea de mulţi bani şi puternici prieteni în capitala Imperiului otoman. Din cauza executării fraţilor Costin, a abuzurilor favoriţilor domnului, opoziţia marii boierimi a devenit mai dîrză şi datorită faptului că domnia lui Constantin Cantemir se prelungea. Singura desfătare a bătrînului domn în lungile nopţi de iarnă — cum spunea el — nu erau petrecerile cu lăutari, mîncăruri şi băuturi, ci acelea cînd fiul său Dimitrie îi citea pînă la miezul nopţii, la lumina pîlpîitoare a luminărilor, din cărţile de istorie, ori, cînd îi „tălmăcea Sfînta Scriptură din sîrbeşte în limba noastră" sau cînd îi citea „cuvintele prea dulci ale prea-fericitului Gură de Aur", tălmăcite din limba greacă. La puţin timp după ce poruncise măsuri aspre împotriva opoziţioniştilor, Constantin Cantemir a închis ochii pe veci (13 martie 1693), ultimele zile fiindu-i tulburate de mustrările de cuget pentru moartea Costineştilor, poruncită de el.

Ca să-i poată aranja succesiunea, potrivit ultimei lui dorinţe, anturajul său a cerut Porţii să numească domn pe fiul Dimitrie, care-i veghiase ultimele clipe de viaţă. După ce Constantin Cantemir a fost înmormîntat, marii dregători, convinşi că vor primi de la Poartă confirmarea propunerii lor, l-au ales domn pe Dimitrie Cantemir, dar la 8 aprilie 1691, la Iaşi, s-a primit vestea că egoismul îngust dar susţinut al duşmanilor Cantemireştilor a reuşit să impună ca domn pe tînărul Constantin Duca. Viaţa fiilor lui Cantemir, ameninţată şi cerută de duşmani a fost salvată datorită relaţiilor şi simpatiilor de care se bucura Dimitrie Cantemir la Poartă. În Constantinopol, Dimitrie Cantemir s-a dedicat studiilor. La mazilirea lui Constantin Duca (18 decembrie 1695) a cedat tronul, care i se oferise, fratelui său. Tot datorită intervenţiilor sale, fratele său Antioh a luat tronul şi a doua oară (1705 — 1707). Dar domniile lui Antioh Cantemir nu i-au mulţumit pe turcii confruntaţi cu atîţi duşmani potenţiali, care atunci s-au gîndit la Dimitrie Cantemir. Trebuie recunoscut că dacă tatăl său s-a manifestat ca un abil politician, ostaş viteaz şi bun gospodar, Dimitrie Cantemir a fost un om de o uimitoare inteligenţă creatoare, cu excepţionale cunoştinţe despre clasicismul antic, civilizaţia orientului şi occidentului. El, în anii petrecuţi în capitala Imperiului otoman, şi-a însuşit capacitatea spirituală, deosebită de erudiţia seacă a Şcoalei Constantinopolitane, de a face cunoscut prin scris lumii contemporane, originea, trecutul poporului nostru, întreaga lui viaţă şi creaţie.

Măria sa, Dimitrie Cantemir

(urmare din pag. 7)

sa porţi corabia cu îndrăzneală, pe furtună. Trebuie, e lege să fii cel mai destoinic.

CANTEMIR (neguros) : În Ţara Moldovei domnul nu este cel mai destoinic.

CASANDRA : Ce vrei să spui ?

CANTEMIR (apăsat) : Vreau să spun că domnii Moldovei au ajuns nişte jucării în mîinile marilor boieri. De fapt ei vor să conducă după bunul lor plac, iar domnul să fie numai o unealtă.

CASANDRA (speriată) : Îi urăşti, Dimitrie ! Şi doar se pare că te înţelegi destul de bine cu ei. Te-ai arătat aşa de blînd, încît toţi te iubesc.

CANTEMIR : E numai o părere, cum spui şi tu. Mai toţi abia aşteaptă prilejul să mă vîndă.

CASANDRA : Mă înspăimînţi... De unde ştii că vor să te trădeze?

CANTEMIR : E în firea lor. Dacă a ajuns Moldova aşa cum este, boierii sunt vinovaţi. Ei se învrăjbiră şi au vîndut Porţii şi domnii şi ţara.

CASANDRA (cu ochii mari, naivi) : Ce fel de creştini sunt aceştia ?

CANTEMIR (aspru) : Boierii nu sunt creştini. Ei nu pot fi în mila lui dumnezeu : căci dumnezeu ne spune că averea se strînge în cer nu pe pămînt, cu mîna strîmbă. Şi ei ce fac ? Ei se consideră mai presus de orice, sunt trufaşi, vor să stăpînească şi să supună prin strîmbătate. De la înălţimea semeţiei lor şi fără sprijinul minţii, vînd pe domni, trădează ţara, jupoaie norodul... Uită că toţi suntem egali în faţa morţii şi, deci, că trebuie să fim egali şi în faţa vieţii.

CASANDRA (cu îndoială) : Domnul nu poate fi egal cu oricine.

CANTEMIR (tranşant) : Domnul e păstorul norodului şi trebuie să asculte de şoaptele gloatelor. E împovărat să păstreze dreptatea şi să respecte legile. Iar legile să nu fie silnice, altfel supuşii nu le mai dau ascultare. Căci robul drept este mai tare decît tiranul strîmb.

CASANDRA (stăruitoare) : Pentru împlinirea acestor năzuinţe poţi să ţi-i alături pe boieri. Altfel nu se poate.

CANTEMIR (energic) : Nu se poate ? Nici cu ei nu se poate. Prin urmare, dacă tot trebuie să facem ceva, să facem fără ei !

CASANDRA (susceptibilă, dar cu bună credinţă) : Eşti pornit împotriva lor...

CANTEMIR (scurt) : Da, sunt.

CASANDRA (bănuială nevinovată) : Ţi-e teamă de tron ?

CANTEMIR (o clipă a avut o zvîcnire, apoi) :Nu, Casandra... Toţi vor înţelege, poate. aşa. Dar altu-i adevărul... Eu am venit domn în Moldova să stăpînesc o ţară cum se cuvine, s-o slobozesc şi să o duc la înălţare... (Dîrz) Voi repune puterea domnului în drepturile ei, aşa cum e în apusul Europei, cum e în Rusia... Domn va fi unul singur ! Stăpînirea singură va trebui să stăpînească !...

CASANDRA: Au mai încercat domnii noştri, iar creştinii nu prea s-au arătat hotărîţi.

CANTEMIR : Mai încercăm. (Schimbare de ton) Te-am obosit cu vorbele mele amarnice.

CASANDRA (cu înflăcărare) : Te ascult, Dimitrie, oricît de mult.

CANTEMIR (afectuos, o sărută pe frunte) : Casandra !

CASANDRA (vădit tulburată): Domnul meu...

CANTEMIR : Să ne mai amintim de vremea cînd eram logodnici şi de alte vremi tot aşa de frumoase.

CASANDRA : Poate vrei să mergi **la masă.**

CANTEMIR : De data asta merg. Şi-am să-ţi cînt din fluier şi din tambură. (O cuprinde de umeri şi se îndreaptă spre ieşire, în timp ce scena **se întunecă).**

Dimitrie Cantemir - scriitorul

(urmare din pag. 5)

geţelile, cu roşioare unghişoarele, cu molcăluţe vinişoarele, cu iscusit mijlocelul şi cu rotunjor grumăjorul helgii, ce potrivire, ce asemănare şi ce alăturare au ! O noroc orb şi surd, o tiran nemilostiv şi păgîn fără lege ! O judeţ strîmb şi făţarnic, pravilă strîmbă şi fără canoane !

Ascultaţi morţilor şi priviţi viilor : camila cu helgea se împreună, elefantul cu şoarecele se cunună şi dealul cu valea se iau de mînă. Ce ureche au auzit, ce ochi au văzut sau ce gură de veci, lucru ca acesta au povestit !". Episodul se încheie cu un concert pe care-l dau gîngăniile „ţînţarii cu fluere, grierii cu surle, albinele cu cimpoi cîntec de nuntă cîntînd, muşiţile în aer şi furnicile pre pămînt mari şi lungi danţuri ridicară, iară broaştele toate, împreună cu brotăceii din gură cîntec... în versuri tocmit cînta" şi despre care s-a afirmat că ar fi inspirat nunta gîzelor din **Călin**, doar că funcţia stilistică a paralelei la Cantemir este satirică, burlescă, iar în poemul eminescian este de idilă complementară. Indignare vehementă, invocaţiile adresate dreptăţii divine şi terestre, tuturor viilor şi morţilor au ceva de povestire orientală, dar substanţa şi expresia indignării, insistenţa asupra defectelor unuia şi a calităţilor celuilalt, chiar unele apropieri (deal cu vale) ne transpun în lumea folclorului autohton care condamnă asemenea însoţiri nefireşti.

Exemplele care să demonstreze excepţionala valoare a acestei opere se pot înmulţi, se pot extinde şi ele fac dovada incontestabilului talent de portretist al autorului, a fenomenalei capacităţi de a folosi o limbă, fără o tradiţie literară la acea epocă, pentru crearea unor complexe şi inedite scene, a unor portrete halucinante, pentru a sugera trăiri, stări psihologice, pentru concretizarea şi individualizarea unor abstracţiuni, pentru reînvierea unor momente memorabile. D. Cantemir este primul mare creator care face dovada inepuizabilelor surse ale limbii române, capabilă să servească tuturor subtilităţilor pe care le presupune exprimarea bogăţiilor spirituale ale unui popor. Invăţatul domnitor face uneori o adevărată paradă de virtuozitate lexicală şi stilistică utilizînd o limbă căreia peste mai bine de un secol i se va contesta dreptul de a fi folosită în şcoli.

Dar, cum nici o exegeză nu se constituie ca atare dacă nu sînt semnalate şi unele limite, am putea opina că ucenicia pe care voevodul şi-a făcut-o la şcoala retorilor, familiarizarea cu atmosfera cărturărească şi de viaţă a unei metropole dominant orientală şi subordonarea la maniera (dacă nu manierismul) stilistică barocă l-au făcut să acorde un credit nelimitat cuvîntului, să aibă convingerea că singura modalitate de a caracteriza, de a portretiza este aglomerarea, invadarea cu atribute, cu adjective. Tradiţia clasicismului greco-latin pare, în această direcţie, dominată de atmosfera orientală. În acidul portret, citat anterior, pe care i-l face lui Scarlat Ruset (Cameleonul), abundenţa atributelor degradante cu care-l gratulează dau impresia gratuităţii, a jocului de cuvinte, a plăcerii de a epuiza rezerva de adjective şi duce, în fapt, la anularea intenţiei, la pierderea profilului adevărat. În această invazie lexicală se străvede necesitatea, stringenta nevoie a artei şi literaturii orientale de a umple golul unei existenţe de spaimă. Creditul nelimitat acordat cuvîntului, cu rădăcini în alexandrinism şi în manierismul baroc, transformă unele pagini în exerciţii gratuite, în modele de virtuozitate care nu-şi mai presupun un suport real sau posibil.

Intenţia acestor rînduri este să trezească interesul vorbitorilor limbii naţionale pentru cunoaşterea primei capodopere culte a literaturii române. Dar în omagiul pe care-l datorăm primului spirit universal al culturii noastre nu putem să nu menţionăm, alături de ipostaza de pionier al beletristicii româneşti, contribuţia pentru afirmarea latinităţii limbii, apărarea continuităţii, înţelegerea necesităţii scuturării jugului otoman şi realizarea independenţei, principii şi deziderate fundamentale pentru existenţa noastră ca naţiune.

---

cartea străină

ORBIREA *)

Orbirea lui Elias Canetti este o carte mai puţin obişnuită şi primul ei efect este acela de a deruta. Nu s-ar putea spune că e un roman care aduce invenţii formale neobişnuite — devenind prin asta insolit. Nici măcar situaţiile sau personajele n-au specificitatea lui Kafka şi nici măcar a lui Dostoievski. De unde atunci singularitatea acestei cărţi ? Dar să ne oprim mai întîi la liniile evidente ale ei, la structura elementară. **Orbirea** e un roman obişnuit, în care construcţia e urmarea unei succesiuni de situaţii şi personaje, uşor de încadrat în definiţia lui Călinescu. Dacă unele fragmente ar lipsi, sau ar fi adăugate altele, ansamblul n-ar suferi prea mult. Nu este vorba de o „devenire", de o determinare strictă a unei continuităţi. Personajele, aşa cum sînt date iniţial, „evoluează" în perimetrul unor aceloraşi caracteristici pe parcursul întregii cărţi. Situaţiile le limpezesc, le arată în mai multe detalii, dar nu le modifică. Peter Kiel este un învăţat pentru care nu există nimic în afara bibliotecii. Toate disciplinele îl aşteaptă supuse acolo. Sinologia e domeniul lui preferat şi succesele din acest domeniu sînt invidiate de toţi ceilalţi savanţi. Kiel vorbeşte cu cărţile mai mult decît cu oamenii. Confucius sau Mong Tze îi sînt mai aproape decît oricine. I se pare firesc să organizeze biblioteca într-o armată al cărei comandament suprem era, şi-l mîhneşte nespus nesupunerea cărţilor. Cele patru camere ale bibliotecii alcătuiesc o construcţie cu totul specială. Ferestrele nu mai sînt aşezate în pereţi, ci în tavan. Lumea în accepţia ei obişnuită nu mai există. Există doar cerul orb de deasupra, însă expresivitatea lui e suficientă. Kiel pare să nu aibă nici o legătură cu lumea, nici aceasta cu el. Obsesia sa este cea a focului, acesta însemnînd pentru el moartea cărţilor şi, în acelaşi timp, sfîrşitul său în chinuri. Dacă există o realitate, pentru savant este realitatea visurilor, mai exact o interpretare proprie a unor vechi legende, repetate pînă la obsesie. Pînă aici toate ar părea să ducă la imaginea unei existenţe metafizice, a unei transgresiuni a vieţii în cărţi. Nu e deplasată deloc apropierea, pînă la o anumită limită, de faimoasa „bibliotecă" a lui Borges, în care lumea ajunge să fie conţinută în volume. Insă imaginea lui Borges e într-adevăr fantastic-metafizică prin absolutul, prin exclusivismul ei. Biblioteca e la Borges totul, nimic nu mai există în afara ei, hieratismul livresc domină totul. Nici personajul, existenţa umană, nu mai are contururi exacte în faţa acestei abstracţii groteşti. Biblioteca lui Borges e una „care nu mai trebuie citită", există în măsura în care-şi este suficientă, conţinînd şi îngheţînd totul. Canetti nu duce abstracţia atît de departe şi în economia naraţiunii omul e mai important decît cărţile. Personajul este Kiel, biblioteca este un mod de a-l releva, aşa cum sînt şi mobilele strălucitoare pe care le detestă. Kiel este un maniac al absolutului, al distrugerii limitelor curente. In cărţi el găseşte raţiunea adevărată, neîncărcată de limitele spaţiului şi mai ales ale timpului. Mobilele îl fac să cadă din acest absolut şi el se apără mişcîndu-se în cameră cu ochii închişi. Nevăzîndu-le, îşi spune, se va depărta şi de senzaţia firească a trecerii timpului, a cotidianului, a realului. Orbirea este absolutul lui Kiel. Acesta e statutul personajului şi el se dezvoltă, s-ar părea, către dăruirea totală unui asemenea absolut. Insă romanul lui Canetti — şi acum începem să-i atingem specificul — nu renunţă în nici un fel de la realitate. Dimpotrivă, realitatea la care se referă este una cît se poate de banală şi de mizeră. Personajele lui Canetti, acceptate fiecare în parte, sînt cît se poate de firesc comprehensibile. Insă alăturarea lor într-un cadru de un realism foarte exact le proiectează în destine fantastice. Sînt personaje care pot părea alienate (de aici probabil apropierea deplasată de Dostoievski) însă această alienare vine doar din alăturarea unor fiinţe construite prin contrast. Dacă Kiel are toate trăsăturile unui mare savant al evului mediu, în **Orbirea** semnificaţia lui este alta. Destinul său devine al unui Don Quijote contemporan. Kiel crede în cărţi, e aproape să le atingă absolutul. Dar el trăieşte lîngă Therese. Este chinuit de obsesia unei reeditări a incendiului bibliotecii din Alexandria şi, pentru siguranţă, se căsătoreşte cu menajera sa. Therese ar putea apare ca o fiinţă caricaturală. Canetti nu face însă decît să îngroaşe, dar în nici un caz pînă la caricatură, trăsăturile femeii obişnuite. Fineţea autorului în descoperirea psihologiei feminine este remarcabilă şi, sub altă formă, toate „devenirile" Theresei ar putea apare ca un eseu despre femeie. Insă în acest context absolutul lui Kiel devine caricatură lîngă femeia obişnuită Therese, iar femeia obişnuită Therese este caricatură alături de setea de absolut a lui Kiel. In rest, evenimentele sînt cît se poate de obişnuite: o femeie mimează dragostea pentru a realiza eternul deziderat al epocii: căsătoria. Apoi urmăreşte să pună mîna pe banii bărbatului şi, cînd reuşeşte îl aruncă afară din casă pentru a-şi realiza un alt etern desiderat : să-şi trăiască viaţa (cu un bărbat tînăr, cu alte cuvinte). Tot contrastul se extinde pe celelalte pagini ale cărţii, însă aici sînt ciocnirile principale. Lumea este pentru Canetti dihotomică : de o parte realitatea foarte exact exprimată, cu toate meschinăriile ei ; de cealaltă o emoţie în faţa unui mister. Kiel e robit de absolutul cărţilor. Intendentul de cel al forţei, al pumnului, este într-adevăr o figură de legionar. Fratele lui Kiel, dispreţuit de savant, şi care iniţial pare un simplu om de lume, este aruncat şi el spre o tentaţie mai înaltă, spre un mister. Incepînd foarte de tînăr, la Paris, ca doctor de femei, cunoaşte un succes remarcabil. In mare parte datorită farmecului său masculin. Este însă tulburat din această pseudo-fericire de o iubire bizară pe care o cunoaşte, între o „gorilă" şi o secretară. Işi dă seama că toate femeile care au trecut pe lîngă el nu valorează nimic şi că adevăratele trăiri l-au ocolit. Devine psihiatru, pentru a cunoaşte lumea mai în adînc. Insă succesele sale îl dezamăgesc. Se miră cum pacienţii săi vindecaţi îl copleşesc cu recunoştinţă cînd le dăduse, în fond, în locul dramaticelor trăiri ale nebuniei raţiunea banală de zi cu zi, cea a unei existenţe insignifiante.

Orbirea realizează acest „melanj" între absolut şi cotidian, între sublim şi mocirlă într-o operă literară de o unitate organică impresionantă. Asocierea lui Canetti cu alţi autori nu poate decît să-i sublinieze singularitatea. Traducerea acestei mari cărţi în româneşte nu putea fi amînată.

Constantin PRICOP

---

*) Elias Canetti, **Orbirea**, roman, traducere şi prefaţă de Mihai Izbăşescu, Ed. Univers, Bucureşti, 1973.

VLADIMIR HOLAN

R. S. CEHOSLOVACĂ

Vladimir Holan este numele unuia dintre marii poeţi ai secolului XX, mai puţin cunoscut la noi. Dominanta poeziei sale este de natură morală: credinţa în perfectibilitatea fiinţei umane, acea sfişiere optimistă fără de care omul nu poate deveni mai bun; nu însă fără a plăti tribut durerii şi tainei care la Holan devin pietrele unghiulare de construcţie ale întregului univers, cum la materialiştii antici aerul, apa şi focul.

Născut la Praga in 1905, poetul debutează la douăzeci şi cinci de ani cu Triumful morţii, *carte căreia îi urmează explosiv şi impunător altele trei:* Adiere, Arc, Pietre, apropiaţi-vă; *sînt cărţile unui mare traumatizat de istorie, ale unei conştiinţe tragice care presimte marele cataclism planetar. In cărţile ulterioare el işi va relua temele sale preferate dezvoltîndu-le concentric şi obsesiv intr-o strălucită haină stilistică ce încorporează cele mai evoluate experienţe ale poeziei de totdeauna. Noile volume se numesc acum* Fără titlu, Noapte cu Hamlet, Trialog, Durere, În ascensiune, *ultimul apărut în 1966. Citindu-le, ai impresia că Vladimir Holan este unul din cei aleşi să dea expresie lumii fabuloase a invizibilului, că ştie despre oameni ceea ce pînă la el n-a ştiut nimeni.*

Ovidiu GENARU

TOAMNĂ (I)

Vînătorii care ar ataca pe îndrăgostit
ar orbi apropiindu-se prea mult de ţintă.
Să ucizi şarpele ar fi împotriva naturii
fiindcă ai ucide cu el şi femeia.
Chiar dacă vîntul şi-a luat de pe coline culoarea
galbenul, măcar el rămîne suveran.

Intimă claritate. Uitare prin colţuri.
Şi cubul e plin de amintirea sferei.
Către ruini pe toţi ne duce dorul.

LA IZVOR

Orice femeie frumoasă e şi aprigă
şi pe-ascuns umileşte bărbaţii,
ei toţi ar vrea să beie din izvorul clar...

Dar mai este şi moartea care se apropie
treptat de ei
ca vrabia, în gară,
cînd îţi despachetezi hrana rece...

Voi avea prunci, îmi şopteşte moartea.

MAMEI

Cînd boala cade asupra fiului
ca pe o fiică vitregă o veghezi,
atît de liniştită, atît de senină
incit soarta, noaptea, cuvîntul
şi chiar fluturele se eliberează.

Zilnica, sfînta ta seninătate
se înfrăţeşte cu tihna,
pentru ca mai bine să le dăruieşti,
ca şi cum ar arde aceeaşi flacără
la amîndouă capetele luminării.

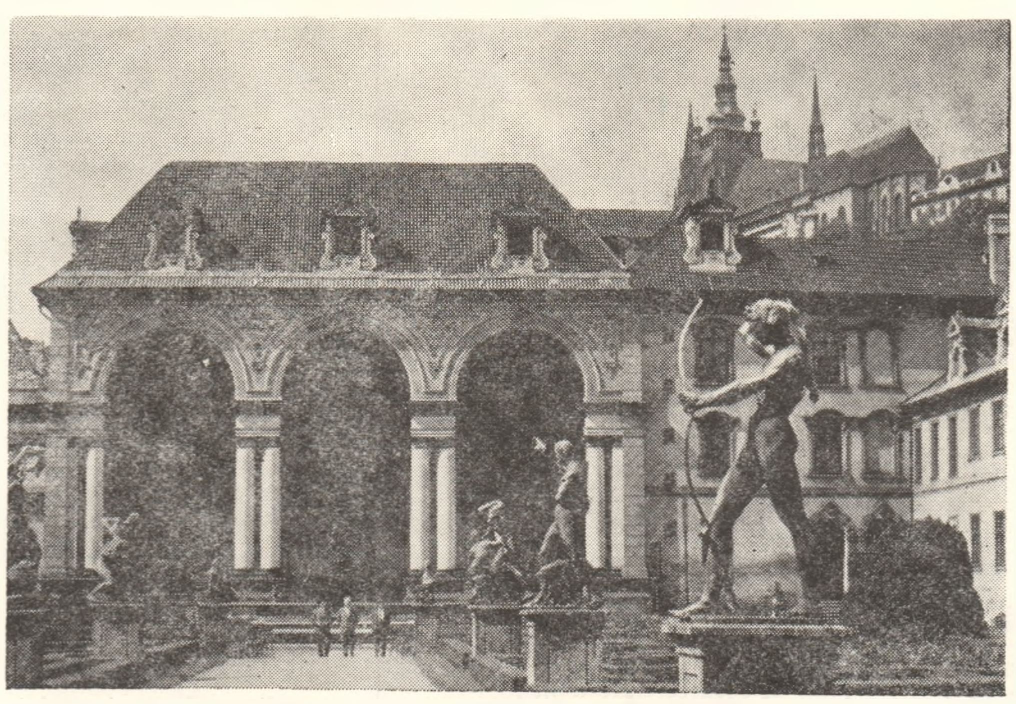
Aş vrea să-mi înăbuş fericirea
şi-n sărăcia ta să te las,
împins spre disperare de strigătele lor...
Oh, dar nu pot uita,
în gîtlej îmi adun suspinele.

Cine nu eşti, dar te simţim?
Cine eşti tu care, cu mari sacrificii
boala o alungi cînd ne cuprinde?
Doar cei ce nu-şi cunosc mama
mor numai de moarte.

MOARTEA

Ai alungat-o din tine cu ani în urmă,
ai ferecat acel ungher şi-ai incercat să uiţi
totul.
Ştiai că nu e în muzică şi de aceea cîntai,
ştiai că nu e în tăcere şi de aceea ai tăcut.
Ştiai că nu e în singurătate şi ai rămas singur.

Vai! Dar ce s-a întîmplat astăzi,
eşti speriat precum acel ce deodată,
raze de lumină în noapte zăreşte sub uşa
ce duce spre odăiţa vecină
unde nu mai locuieşte nimeni demult.

Sala Terrena din grădina palatului Wallenstein

ÎN ASCENSIUNE

Nimic nu-l poate ierta pe poet, nici chiar moartea.
Şi totuşi din viaţa lui periculoasă
rămîne mereu un tilc printre noi,
ceva rămîne în urmă. Şi aceasta nu-i
perfecţiunea, chiar de paradis s-ar numi,
ci adevărul, chiar de-ar fi iad.

ZORI DE ZI

Cîntatul cocoşilor... Zori de zi deschid
uşi deschise...
Apare in prag melancolia,
intinde o mînă pasiunii,
cealaltă suferinţei...

Şi tu credeai că eşti uitat!

ATUNCI?

Niciodată n-am călărit
nici n-am schimbat calul pe măgar,
eu — totdeauna pe jos... Şi totuşi mă dojeniţi:
Fii cu picioarele pe pămînt!

Să fii cu picioarele pe pămînt... Da! Dar cuvîntul
nu vrea să se releve din iscoditorul
meu suflet,
cuvîntul nu vrea să se nască, nu vrea,
poate numai în nebunie...

IMN IUBITEI

Revărsarea lunii freamătă în lunca de nouri
şi trebuie să te iubesc.
Din corpul meu ruşinat de miracole
te simt respirînd liniştită.

Şi undeva, în mijloc, mă recunoşti a fi o margine
de fîntînă.
Şi undeva, la margine
chipul sîngelui tău se închează în mine treptat
şi rătăcitor.
Către tine mă îndepărtez?

Unici sau singuri? Culcaţi într-un continuu
întuneric,
două nopţi fără lumină am mers pînă-aici.
Dar numărul lor nu-l mai ştiu. Sînt doar marmure,
piepturi, picioarele mele;
deasupra lor, tu: ţipătul păsării deasupra oraşului.

Sălbăticiunea se-ascundea in cutele mişcărilor
noastre...
Dar cum sînt eu lîngă tine
cînd tu nu vezi din mine decît faldurile Didonei
în care sînt înfăşurată?

Traduceri de Ovidiu GENARU
Dragoş SEŞAN

literatura lumii

CONVORBIRI LITERARE
revista bilunara de literatura editata de Uniunea Scriitorilor din Republica Socialista România
Redactor şef: CORNELIU ŞTEFANACHE
Redacţia: Iaşi, strada Palat nr. 1 tel. 16242. 17287. Administraţia: Bucureşti, Şoseaua Kiseleff, nr. 10, tel. 183399. Tiparul: I. P. Iaşi